

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA**

Ramūnas LIVANAS

**KAIMO RAIDOS ADMINISTRAVIMAS PAKRUOJO RAJONE:
SAVIVALDYBĖS IR VIETOS BENDRUOMENIŲ SAŲVEIKA**

Magistro darbas

Šiauliai, 2010

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA**

Ramūnas LIVANAS

**KAIMO RAIDOS ADMINISTRAVIMAS PAKRUOJO RAJONE:
SAVIVALDYBĖS IR VIETOS BENDRUOMENIŲ SĄVEIKA**

**Magistro darbas
Socialiniai mokslai, vadyba ir verslo administravimas (03S1)
Šaka- viešasis administravimas**

Teigiu, kad magistro studijų baigiamasis darbas, kurį teikiu vadybos studijų programos magistro kvalifikaciniam laipsniui įgyti yra originalus autorinis darbas:

Magistro darbo autorius
(vardas, pavardė, parašas)

Vadovas
(pareigos, vardas, pavardė, parašas)

Recenzentas
(pareigos, vardas, pavardė, parašas)

ANOTACIJA

Ramūnas Livanas

Kaimo raidos administravimas Pakruojo rajone: savivaldybės ir vietos bendruomenių sąveika. Magistro darbas.

Pilietinės bendruomenės judėjimo stiprinimas visuomenėje atveria naujas kaimo plėtros perspektyvas. Tai rodo ir aktyvus bendruomenių steigimasis, kurių tikslas skatinti kaimo žmonių aktyvumą ir iniciatyvumą vietos problemų sprendimui.

Magistro darbo tikslas - įvertinti kaimo plėtros spartinimo galimybes Pakruojo rajone bendruomenių iniciatyva.

Analizuojamoje situacijoje kyla klausimai: kokiomis nuostatomis vadovaujasi Pakruojo kaimo bendruomenės, kas skatina įveikti problemas bei motyvuoja žmones aktyviai keisti savo aplinką, plėtoti glaudžius tarpusavio santykius bei bendradarbiauti su vietos valdžia. Tai ir atspindi tyrimo aktualumą.

ABSTRACT

Ramūnas Livanas

Rural Development Administration Pakruojis Area: Municipal and local interaction. Masters thesis.

Strengthening civil society movement in society opens up new prospects for rural development. This suggests an active and Establishment of communities, aiming to encourage people in rural activity and initiative of local issues.

Masters work goal - accelerating the evaluation of rural development opportunities Pakruojis area communities.

A situation questions arise as to the provisions guided Pakruojis rural communities, what drives overcome the problems and motivates people to actively change their environment to develop close relationships and cooperation with local authorities. This reflects the relevance of the study.

TURINYS

ĮVADAS	6
1. KAIMO PLĖTROS RAIDĄ LEMIANTYS VEIKSNIAI	12
1.1. Kaimo samprata.....	12
1.2. Kaimo plėtros samprata.....	15
1.3. Neurbanizuotų ir mažai urbanizuotų atokesnių vietovių šiuolaikinių funkcijų sistema žinių visuomenėje.....	24
1.4. Naujoji kaimo plėtros politika, Lietuvai tapus ES nare.....	32
1.5. Šiuolaikinio bendruomeninio judėjimo samprata.....	37
1.5.1. Bendruomenės sampratos įžvalgos.....	37
1.5.2. Bendruomeninis judėjimas kaip socialinis reiškinys.....	40
2. KAIMIŠKŲJŲ VIETOVIŲ GYVENTOJŲ STRUKTŪROS IR JŲ ŪKINĖS VEIKLOS POKYČIAI PAKRUOJO RAJONE	48
2.1. Pakruojo savivaldybės administruojamos teritorijos socioekonominė charakteristika	48
2.2. Naujaisi gyventojų struktūros pokyčiai Pakruojo rajone.....	49
2.3. Dabartinė agrarinio sektoriaus situacija	54
2.4. Neagrarinių verslų plėtra	59
3. KAIMO BENDRUOMENIŲ VEIKLA PAKRUOJO RAJONE	61
3.1. Pakruojo krašto vietos bendruomenės ir vietos veiklos grupė (VVG)	61
3.2. Tyrimo organizavimas ir metodai.....	62
3.3. Kaimo bendruomenių ir savivaldybės veikla, administruojant kaimo raidą.	64
3.4. Pakruojo rajono bendruomenių galimybės dalyvauti projektinėje veikloje.....	75
3.5. Pakruojo bendruomenių bendradarbiavimas su savivaldos institucijomis.....	80
IŠVADOS	87
LITERATŪRA	90
PRIEDAI	97
1 priedas Papildomos lentelės.....	98
2 priedas Neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų apibūdinimas	99
3 priedas Interviu su vietos bendruomenės vadovu.....	101
4 priedas Pieninkystės problemos ir perspektyvos: Pakruojo rajono atvejis.....	103

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Tradicinis požiūris į kaimo raidos ir žemės ūkio santykį kaimo politikoje	22
2 pav. Kaimo plėtros dimensijos.....	23
3 pav. Vietovės konkurencinio pranašumo formavimosi modelis	31
4 pav. Piliečių pasitenkinimas paslaugomis ir jį įtakojantys veiksniai	43
5 pav. Vidutinis metinis gyventojų skaičius Pakruojo savivaldybėje	51
6 pav. Gyventojų skaičius Pakruojo savivaldybėje pagal lytį.....	51
7 pav. Bedarbių procentas nuo darbingo amžiaus gyventojų, dinamika	53
8 pav. Pakruojo rajono įmonių tipai	55
9 pav. Duomenys apie privačios nuosavybės teise žemės sklypų įregistravimą	58
10 pav. Duomenys apie privačios nuosavybės teise žemės sklypų įregistravimą, ha.....	59
11 pav. Bendruomenių pasiskirstymas pagal poreikį burtis į bendruomenę, proc.	65
12 pav. Pagrindinių bendruomenės problemų paskirstymas, proc.	66
13 pav. Pagrindiniai bendruomenių tikslai, proc.	68
14 pav. Pagrindinių gyventojų įtraukimo į bendruomenių veiklą priežasčių pasiskirstymas, proc.....	69
15 pav. Bendruomenių susirinkimų dažnumas, proc.	69
16 pav. Bendruomenių pasiskirstymas pagal tai, ar turi bendruomenės namus, proc.	70
17 pav. Bendruomenių bendravimo tarpusavyje pasiskirstymas, proc.....	71
18 pav. Bendruomenių dalyvavimo VVG veikloje pasiskirstymas, proc.....	72
19 pav. Bendruomenės konsultavimo paslaugų teikimas, proc.	73
20 pav. Bendruomenių dalyvavimas Lietuvos kaimo tinklo veikloje, proc.....	75
21 pav. Bendruomenių galimybės steigti naujų įmonių, proc.....	76
22 pav. Bendruomenių planai imtis verslo projektų, pasiskirstymas proc.	77
23 pav. Bendruomenių bendradarbiavimo su seniūnija vertinimas, proc.	80
24 pav. Seniūnaitijų ir seniūnaičių įkūrimo vertinimas, proc.....	81
25 pav. Bendruomenių ir rajono mero bendravimas, proc.....	83
26 pav. Bendruomenių įtraukimas į veiklą priimant sprendimus, proc.....	85

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė	Kaimo plėtros sąvokos supratimas mokslinėje literatūroje	19
2 lentelė	Pakruojo seniūnijų gyventojų skaičius ir užimamas plotas	50
3 lentelė	Gyventojų skaičius metų pradžioje pagal administracinę teritoriją, amžių ir laikotarpį	52
4 lentelė	Gyventojų skaičius metų pradžioje pagal administracinę teritoriją, gyvenamąją vietovę ir laikotarpį.....	52
5 lentelė	Veikiančių mažų ir vidutinių įmonių skaičius pagal ekonominės veiklos rūšį 2004-2008 m. Pakruojo rajone.....	60

ĮVADAS

Tyrimo problema. Kaimo žmonių santykiai ypatingi tuo, kad socialinė modernizacija kaime nepanaikina tradicinių santykių, nes gyvendami ribotoje teritorijoje, žmonės yra priversti nuolat bendrauti asmeniškai. Lietuvos kaimo sociologija jau turi tam tikrą įdirbį. S. Budvytis (1994) tyrinėjo kaimo bendruomenes sovietiniu laikotarpiu; A. Juška ir kt. (2005, 2006) – kaimo bendruomenių kūrimąsi posovietiniu laikotarpiu. Kiti autoriai (Pocius 2002; Vitunskienė 2002; Kriščiūnaitė 2002; Poviliūnas 2002, 2005; Braziene ir kt. 2004) nagrinėja kaimo žmonių užimtumo, pajamų nelygybės, nedarbo, skurdo atskirties problemas. Dažnai apie šiandienines ekonomines bei socialines kaimo gyventojų problemas svarstoma *Leader* programos kontekste (Atkočiūnienė ir kt. 2004; Poviliūnas 2002; Treinys 2004).

Bendruomenės problemoms (jų vystymuisi, organizacijai, įvairioms formoms, struktūroms, įsitraukimo į jas vertinimui) skiriamas nemažas pasaulio sociologų dėmesys. Kaimo bendruomenių tyrimai susiję su materialiniu ir socialiniu vystymusi, dvasinės kultūros plėtra. Kaimo bendruomenės dažnai tebesinaudoja tradiciniais būdais kolektyviai tenkinti vieną ar kitą socialinį ar kultūrinį poreikį ar spręsti daugumai bendruomenės narių opią problemą. Tačiau didėjant bendruomenės atvirumui, jos narių mobilumui, plečiantis poreikių ir problemų ratui, geografijai ir apimtims, tradicijos laipsniškai nyksta, buvę išmokti kolektyvinio bendrabūvio būdai nebėra efektyvūs.

Tyrimai rodo, kad Lietuvos kaimo bendruomenių veiklos motyvai yra: galimybė gauti finansinę paramą; plėtoti tradicijas, šventes, t.y. plėtoti kaimo kultūrą; galimybė patiems spręsti kaimo vietovės socialines, ūkines, kultūrinės problemas kooperuotais ištekliais ir darnia vadyba; viešo poveikio darymas vietinei ir nacionalinei valdžiai, iniciatyva iš apačios, dalyvaujant kaimo plėtos politinių sprendimų priėmimo valdžios institucijose (Atkočiūnienė, 2004).

Diskusijos dėl kaimo raidos sėkmės veiksnių pastaruoju metu ypač plėtojamos. Mėginant apibendrinti pagrindines diskusijų sritis, galima pastebėti, kad esminiai nesutarimai kyla tarp senosios kaimo politikos, viso ko centru laikančios žemės ūkį, šalininkų ir naujosios propaguotojų, raginančių kaimą traktuoti kaip tam tikros rūšies vietovę, turinčią kitokius konkurencinius pranašumus nei miestas. Ieškant kaimiškųjų teritorijų konkurencinių pranašumų prieš miestą taip pat akcentuojama kita tendencija, pasirodžiusi pastaraisiais metais. Praktiškai visose išsivysčiusiose pasaulio valstybėse stebima priešinga tendencija – vis daugiau gyventojų iš miestų keliasi gyventi į kaimiškąsias teritorijas, ypač į esančias arti didesnių miestų. Norint, kad kaimas būtų gyvas, neužtenka vien pastatų ir kitų

infrastruktūros elementų. Tam būtini gyventojai. Gyventojai yra kaimo gyvavimo požymis, o jų charakteristikos lemia kaimo funkcionavimo rezultatus.

Išsivysčiusių šalių patirtis reikalauja radikaliai keisti požiūrį į kaimiškų vietovių funkcijas ir ieškoti naujų ekonominės plėtros kelių. Netolygi vietovių plėtra tampa rimta kliūtimi šalies ekonominės galios stiprinimui ir sukelia nepageidaujamas socialines pasekmes. **Todėl nusakant problemišumą, galima akcentuoti kaimo bendruomenių veiklas, kurios susijusios su kaimo bendruomenėmis ir savivaldos institucijomis, bei tų bendruomenių palaikymą ir finansavimą.**

Tyrimo aktualumas. Lietuvos kaimo plėtra susieta su ilgalaikėmis Europos Sąjungos plėtros strateginėmis kryptimis ir prioritetais. Šiuo metu vis reikšmingesniais šios misijos dalyviais tampa kaimo bendruomenės. Moksliniai tiriamieji darbai, Europos Sąjungos ir nacionaliniai strateginiai dokumentai rodo, kad bet kuri organizacija, teritorija ar šalis, plėtrą privalo orientuoti ilgalaikių ir nuolatinių siekių kontekste, veiklą grindžiant projektiniu-programiniu pobūdžiu. Tačiau tyrimų rezultatai rodo, kad kol kas bendruomenių veikla orientuota tik į kasdieninių problemų sprendimų paiešką.

Nuolat kintanti kultūra, žmonių ir organizacijų santykiai, politika, švietimas, medicina teikia žmonėms naujų galimybių, tačiau sukelia ir daug sunkumų, kuriuos ir bando spręsti, jungdamiesi į bendruomenes. Būtent čia bandoma įveikti pokyčių keliamus sunkumus, pabrėžiamas orientavimasis į žmogų, į konkrečius bendruomenės poreikius. Tad galima daryti prielaidą, kad bendruomenė susiformuoja skatinama aiškaus, konkretaus intereso. Lietuvos Respublikos Žemės ūkio ir plėtros įstatyme (2002) „kaimo bendruomenė – kaimo teritorijoje gyvenantys žmonės, susieti bendrais viešaisiais poreikiais ir interesais. Bendruomeninė veikla paprastai yra vykdoma pačių žmonių iniciatyva, skatinamas jų vidinio poreikio saviugdai bei saviraiškai, savęs socialiniam įgalinimui bendruomenės centrų pagalba“.

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą pradėjo kurtis kaimo bendruomenės. Pilietinės bendruomenės judėjimo stiprinimas visuomenėje atveria naujas vietos plėtros perspektyvas. Tai rodo ir aktyvus vietos veiklos grupių steigimasis, kurių tikslas skatinti vietos žmonių aktyvumą ir iniciatyvą, telkti suinteresuotas vietos valdžios, verslo ir kitų įstaigų bei organizacijų pastangas vietos vietovių ekonominei ir socialinei gerovei kelti.

Kaimo gyventojus vis labiau domina bendra jų gyvenimo kokybė, t.y. sveikatos, saugumo, asmeninio tobulėjimo, laisvalaikio organizavimo ir kiti svarbūs klausimai. Per įvairius mokymus ir susitikimus su bendruomenių nariais bei jų lyderiais paaiškėja, kad bendruomenėms trūksta teorinių ir praktinių žinių, kaip prisitaikyti prie dinamiškai besikeičiančios aplinkos, kaip kurti savo bendruomenės organizacijų strategijas ir jas įgyvendinti. Dažniausiai pasirenkamas nevyriausybinių

organizacijos teisinis statusas, kad apjungus jėgas, būtų lengviau siekti gerovės, atstovauti bendrus interesus ir t.t. Jos dažniausiai užsiima kultūrine, socialine, švietėjiška veikla, kaimo infrastruktūros gerinimu (Melnikienė, 2007).

Taigi, galima pastebėti, jog vykstant demokratiniams procesams visuomenėje, kuriasi vis daugiau bendruomenių, kuriu reikšmė yra labai išaugusi ne tik socialiniame ar ekonominiame, bet ir aplinkosaugos, švietimo, kultūros sektoriuose. Nuolat kintanti kultūra, žmonių ir organizacijų santykiai, politika, švietimas, medicina teikia žmonėms naujų galimybių, tačiau sukelia ir daug sunkumų, kuriuos ir bando spręsti, jungdamiesi į bendruomenes. Būtent čia bandoma įveikti pokyčių keliamus sunkumus, pabrėžiamas orientavimasis į žmogų, į konkrečius bendruomenės poreikius. Tad galima daryti prielaidą, kad bendruomenė susiformuoja skatinama aiškaus, konkretaus intereso.

Tyrimo objektas. Kaimo plėtros administravimas Pakruojo rajone.

Tyrimo dalykas. Pakruojo rajono kaimo bendruomenių plėtros procesas ir jo rezultatai.

Tyrimo tikslas. Įvertinti kaimo plėtros spartinimo galimybes Pakruojo rajone bendruomenių iniciatyva.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti kaimo plėtros raidą lemiančius veiksnius remiantis moksline literatūra.
2. Atskleisti kaimo bendruomenių veiklos galimybes bei problemas.
3. Apibūdinti Pakruojo rajono gyventojų struktūros ir jų ūkinės veiklos pokyčius.
4. Įvertinti Pakruojo rajono kaimo bendruomenių ir savivaldybės veiklą, administruojant kaimo raidą.

Tyrimo hipotezė. Sėkmingai kaimo bendruomenės veiklai ir plėtrai didelę įtaką turi savivaldybės ir bendruomenės partnerystė.

Tyrimo metodologija. Tyrimo teorinį pagrindą sudaro kaimo plėtros ir kaimo bendruomenių plėtros proceso etapai: kaimo plėtros ir bendruomenės bei platesnio konteksto suvokimas, bendruomenės aktyvinimas, grupės formavimas, poreikių analizė. Rašant šį darbą remtasi: kaimo plėtros teorijomis pateiktomis– J. Būdžiūvienės, J. Jasaičio, R. Melnikienės ir kt.; kaimo bendruomenių plėtros teorijomis, suformuotomis V. Atkočiūnienės, A. Poviliūno, V. Baršauskienės, S. Nefo ir kt. autorių moksliniuose darbuose.

Magistro darbo tyrimo *empirinę bazę* sudaro Pakruojo rajono bendruomenių veiklos galimybės ir problemos bei plėtros poreikiai bendruomenių ir savivaldybių atstovų požiūriais. Vienas svarbiausių plėtros etapų yra bendruomenės poreikių analizė, kuria remiantis formuojamos Pakruojo rajono bendruomenių plėtros kryptys.

Tyrimo loginės struktūros pagrindimas. Tyrimo uždaviniai buvo sprendžiami tokia seka:

1) Siekiant identifikuoti teorinius kaimo plėtros ir bendruomenių plėtros aspektus, taikyta mokslinės literatūros, tyrimų ir dokumentų analizė. Buvo analizuojami užsienio ir lietuvių autorių darbai, Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti norminiai dokumentai, reglamentuojantys kaimo plėtros, bendruomenių veiklą. Tai atskleidė nagrinėjamos temos aktualumą bei padėjo pasirengti tyrimui;

2) siekiant išanalizuoti kaimo bendruomenių veiklos galimybes bei problemas, atliktas standartizuotas interviu su kaimo bendruomenių atstovais ;

3) remiantis interviu duomenimis, rajono socialine-ekonomine analize išskirtos svarbiausios Pakruojo rajono kaimo bendruomenių ir savivaldybės sąveikos galimybės ir perspektyvos, tikslai bei numatytos priemonės jų įgyvendinimui.

Metodai:

1. Mokslinės literatūros, dokumentų, teisės aktų analizė medžiagos susisteminimas;
2. Vietos bendruomenės narių interviu;
3. Kokybinė atliktų tyrimų rezultatų analizė.
4. Rezultatų analizė ir interpretavimas.

Tyrimo naujumas ir reikšmingumas. Šiuo darbu siekiama papildyti teorines žinias, grindžiamas praktine bendruomenių veikla ir patirtimi, tikintis, kad bendruomenių modeliavimas sukurs teorines prielaidas bei stiprins Lietuvoje prasidėjusį bendruomeninį judėjimą ir padės sėkmingai įsilieti į kaimo plėtros procesus. Atlikus tyrimą, bei remiantis moksline, internetinių šaltinių medžiaga, periodine spauda, išnagrinėtos Pakruojo rajono gyvenamosios vietovės plėtros galimybės, dabartinė situacija, kaimo bendruomenės sąsajos su savivaldybe. Šis darbas – tai įvadas tolesniems kaimo bendruomenių plėtros tyrimams ir studijoms.

Remiantis nustatytomis probleminėmis sritimis, Pakruojo raj. savivaldybė bei bendruomenių administracija galės atlikti tam tikras korekcijas ir pasiekti efektyvesnio kaimo raidos administravimo. Kadangi iki šiol apie Pakruojo raj. savivaldybės ir bendruomenės bendros veiklos pastangas, efektyvinti kaimo plėtrą, nebuvo atliekami išsamūs tyrimai, šio darbo rezultatai yra nauji ir turi praktinę reikšmę sudarant pagrindą tobulinti kaimo plėtrą bendruomenės narių požiūriu.

Darbo struktūra: šį darbą sudaro įvadas, trys skyriai, darbe pateikiamos išvados ir rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas bei priedai. Darbą sudaro 96 p. teksto be priedų, 5 lentelės, 26 paveikslai. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir pasiūlymai.

Pirmoje darbo dalyje atliekama kaimo plėtros aspektų teorinė analizė. Nagrinėjamos kaimo raidos ir plėtros tyrimų sampratos įvairių autorių darbuose, aptariami pagrindiniai kaimo bendruomenių veiklos procesai. Antroji darbo dalis skirta kaimiškų vietovių gyventojų struktūros ir ūkinės veiklos pokyčių Pakruojo rajone apibūdinimui. Trečiojoje darbo dalyje pristatomi bendruomenių narių tyrimo

apie kaimo raidos administravimo efektyvumą ir galimybes rezultatai. Analizuojant kaimo raidos administravimo plėtros galimybes Pakruojo rajone nagrinėjama mokslinė literatūra (moksliniai straipsniai, monografijos), įvairių tyrimų ir pranešimų ataskaitos, statistiniai duomenys bei internetinių duomenų bazių informacija.

Pagrindinių sąvokų analizė

Bendruomenė – žmonių grupė, turinti bendrų interesų ir gyvenanti bendroje teritorijoje (mieste ar gyvenvietėje), kartais vartojama įvardyti pati miestą, gyvenvietę ar regioną, o kartais vartojama įvardyti bendrų pomėgių ar interesų turinčių žmonių grupę (Skarčinskas, 2005).

Bendruomenės organizacija/bendruomenės centras yra daugiafunkcinė organizacija, dirbanti bendruomenėje kartu su kitomis vietinėmis organizacijomis ir įvairiomis gyventojų grupėmis dėl bendruomenės gerovės (Bendruomenės plėtra, 2004).

„**Iš apačios į viršų**“ – svarbus Leader+ programos principas, pagal kuri planavimas ir įgyvendinimas turi būti vykdomas iš apačios į viršų. Tai užtikrina, kad kaimo plėtros veiklos būtų nukreiptos į realių poreikių tenkinimą. (Lazerevaitė, 2006).

Kaimo bendruomenė – kaimo vietovės gyventojų grupė, turinti bendrų ūkinių, socialinių bei humanitarinių tikslų ir siekianti juos įgyvendinti savivaldžiomis koordinuotomis priemonėmis, atskirais atvejais – ir kooperuotais ištekliais (Skarčinskas, 2005).

Kaimo bendruomenių plėtra – tai aplinkos, ekonomikos, socialinę, demografinę, technologinę, politinę bei kitas sritis, įgalinančias bendruomenę dirbti savo pačios labui (Ribašauskienė, 2005).

Kaimo plėtra – kaimo vietovių gyventojų gyvenimo kokybės gerinimas, kaimo ūkinės ir socialinės struktūros, taip pat bendruomeninių ryšių tobulinimas siekiant užtikrinti ekonominę ir socialinę sanglaudą, saugoti ir kurti darbo vietas kaimo vietovėse, saugoti ir puoselėti etninę kultūrą, kraštovaizdį bei gamtinę aplinką (Lazerevaitė, 2006).

Vietos veiklos grupė (VVG) – tai teritoriniu pagrindu suburta savarankiška organizacija, kurioje vietinės valdžios ir verslo atstovų gali būti ne daugiau kaip 25 %, o kitą dalį turi sudaryti visuomeninių organizacijų ar kaimo bendruomenių atstovai (McAlinden, 2003).

Vietos savivalda – įstatymo nustatyto valstybės teritorijos administracinio vieneto nuolatinių gyventojų bendruomenės, kuri turi Konstitucijos laiduotą savivaldos teisę, savitvarka ir savaveiksmiškumas pagal Konstitucijos ir įstatymų apibrėžtą kompetenciją. (LR Vietos savivaldos įstatymas).

Seniūnija yra savivaldybės administracijos filialas, veikiantis tam tikroje savivaldybės teritorijos dalyje. Seniūnijų skaičių, kiekvienos seniūnijos pavadinimą, aptarnaujamos teritorijos ribas ir seniūnijai perduodamas juridinio asmens (savivaldybės administracijos) funkcijas sprendimu nustato savivaldybės taryba. Jei savivaldybės taryba nesteigia seniūnijų, įstatymuose nustatytas seniūnijų funkcijas įgyvendina kiti savivaldybės administracijos struktūriniai padaliniai. (LR Vietos savivaldos įstatymas).

1. KAIMO PLĖTROS RAIDĄ LEMIANTYS VEIKSNIAI

1.1. Kaimo samprata

Tradicinis kaimo įvaizdis susijęs su žemės ūkiu kaip gamybinė erdve ir negatyviomis nuostatomis dėl jo intensyvinimo: sunkiai realizuojamas produkcijos perteklius, aplinkos tarša, gyvulių ligos, dirvos erozija, bio-įvairovės nykimas ir kt., ir visa tai suponuojantis konservatyvus kaimo gyvenimas. Dabar tos nuostatos kinta, nes poproduktyvinis kaimas formuoja ir visai kitokį įvaizdį, kurio svarbiausioji nuostata – kaimo vietovės teikiami patogumai ir privalumai, lyginant su miesto vietove: žalumas, ramybė, erdvė (Jančytė, 2005).

Nuo kaimo vietovių kūrimosi pradžios pagrindinė kaimo gyventojų veikla buvo žemės ūkio produkcijos gamyba, tai yra vyravo gamybiniai kaimai. Tačiau paskutinį dešimtmetį vis daugiau diskutuojama apie gamybinės kaimo vietovės funkcijos nykimą, ypač ekonomiškai išplėtotose šalyse. Tai susiję su vis didėjančia kaimo vietovės deagrarizacija, žemės ūkio bei kaimo veiklos daugiafunkciškumo raiškomis bei su kitais procesais, vykstančiais kaimo vietovėje.

Europos kaimiškųjų sričių chartija (priimta Europos Tarybos Parlamentinėje Asamblėjoje 1995 m. liepos 28 d.) pateikia tokį bendrą kaimo vietovės apibrėžimą: „vyraujanti žemės ūkio veikla; ekologinę funkciją atliekančios atviros žaliosios zonos; dekoncentruotas gyventojų ir nuosavybės objektų išsidėstymas; tam tikros gyvenamųjų vietovių sistemos, leidžiančios įmonėms tiesiogiai bendrauti sprendžiant valdymo klausimus; žmogaus darbu suformuotas kraštovaizdis; savita vietinė (regioninė) kultūra. Pagrindinės kaimo vietovių funkcijos – ekonominė (žaliavos maisto produktams ir pramonei išaugimas), socialinė (žmogaus ryšio su natūralia aplinka išsaugojimas) ir ekologinė (gamtos išteklių racionalus naudojimas ir apsauga)“.

Vykstant ekonominiams – socialiniams pokyčiams, per 18 nepriklausomybės metų pakito Lietuvos kaimo gyventojų gyvenimo būdas, jų socialinė padėtis. Jaunesni ir iniciatyvesni greitai prisitaikė prie naujų sąlygų, kitiems – iškilo problemų. Vienu ekonominei padėčiai pablogėjo, kitų – pagerėjo. Lietuvos kaimas vis sparčiau prisitaiko prie kintančios ekonominės ir socialinės aplinkos. Tačiau pokyčius stabdo ne itin palanki demografinė situacija, infrastruktūros, kaimo gyventojų švietimo, užimtumo, socialinės saugos problemos.

Lietuvos kaimo pokyčių tendencijos, išskiriamos autorių (Vitunskienė, Treinys ir kt., 2006):

- Nuo XX a pradžios iki II – ojo pasaulinio karo: didėjanti agrarizacija, lėtas intensyvinimas (papildomas darbas, trąšos, agrarinė kultūra)- lėtai didėjantis produktyvizmas. Pokario metais Lietuvoje vyko intensyvus kaimo gyventojų mažėjimo procesas, kurį žemės ūkyje kompensavo

industrializacija ir darbo našumo augimas. Nemaži ligi tol žemės ūkio gamybai naudoti, tačiau nenašūs plotai buvo apsodinti miškais, taip pat atiteko miestams, gyvenvietėms, keliams. Juos kompensavo numelioruoti ir kitaip įsisavinti nauji plotai ir dėl chemizacijos ir modernesnių technologijų padidėjęs augalų derlingumas. Tačiau dėl gigantomanijos, gamtosaugos taisyklių pažeidimų didelius žemių plotus paveikė erozija, buvo nuskurdintas kraštovaizdis.

- 1940 - 1965 metai - didėjanti deagrarizacija, chaotiški pokyčiai, kritęs ir vėl atsigavęs intensyvumas – chaotiškas produktyvizmas;
- 1965 – 1990 metai - tolesnė deagrarizacija, totalinis intensyvinimas, industrializacija, konfliktas su gamta, bendruomene - nesubalansuotas (tvarumo nepaisantis) produktyvizmas;
- Po 1990 metų: dviejų krypčių pokyčiai - tiek tęsiant produktyvistinę veiklą, tiek sukant nesubalansuoto produktyvizmo link.

Tuo tarpu F. Kavoliūtė (2003) teigia: „esminiai kaimų pokyčiai prasidėjo 1947 - 1951 m., kai imta kurti naujus ūkinius vienetus - kolūkius ir tarybinius ūkius. Čia ir prasidėjo nauja revoliucinė agrarinė reforma“. Kaimo, jo gyventojų ir jų ūkinės veiklos samprata per keletą pastarųjų dešimtmečių keitėsi labai sparčiai ir radikaliai.

V. Marozas, A. Aleksandravičius (2007) pastebi, jog: „Jei dvidešimtojo amžiaus pradžioje kaimas buvo suvokiamas kaip uždara inertiška erdvė, kurioje plėtojamas primityvus žemės ūkis, tai nepriklausomoje Lietuvoje (1918-1940 m.) kaimo veikla buvo traktuojama kaip itin reikšminga valstybės egzistavimui. Ūkininkai tapo svarbiais ekonominės plėtros dalyviais, pagrindine visuomenės vidurinėsios klasės dalimi“.

Jonas Jasaitis (2006) straipsnyje akcentuoja, jog ypač gilūs neigiami pokyčiai įvyko aneksuotų valstybių kaimo gyventojų sąmonėje: prievarta į suvalstybintus ūkius suvaryti žemdirbiai prarado meilę žemei, o besimokantis jaunimas stengėsi bet kuria kaina palikti kaimą. Dorovinis kaimo paveldas, turėjęs didžiulę įtaką visos tautos moralei, buvo pažeistas: kaime išplito ekonominis ir pilietinis pasyvumas, abejingumas savo darbo kokybei, išlaikytinių nuotaikos, girtavimas bei moralinis palaidumas.

A. Poviliūnas knygoje “Lietuvos žemės ūkio grįžimas į rinkos santykius ir ūkininkijos ekonominė raida” (Poviliūnas, 2008) nuosekliai nagrinėja ūkininkijos raidą, jos motyvus ir realijas. Įvertinus ekonominį sovietinį paveldą, analizuojamas sudėtingas Lietuvos žemės ūkio grįžimas į rinkos santykius, dabartinė žemės ūkio būklė Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare. Šiame darbe nagrinėjamo laikotarpio situaciją knygos autorius apibūdina kaip savarankiškos šalies ekonomikos formavimosi pradžią, atskiriant ją nuo sąjunginio ūkinio komplekso, ekonominės veiklos subjektus orientuojant į

rinkos ekonomikos santykius, padedant ekonominius ir socialinius pagrindus žemės ūkiui vystytis, ūkininkijai atsigauti.

Intensyvus ūkininkavimas pirmiausia išplito Vakarų Europos šalyse, kur susidurta su žemės stygiumi. Modernaus žemės ūkio intensyvinimo ekonominius aspektus, ypač ekonominio pagrįstumo ribas nagrinėjo Heady, Blohm ir kt. Iš lietuvių agrarinių ekonomistų - prof. Antanas Mališauskas, prof. Antanas Poviliūnas ir kt.

Žemės ūkio intensyvinimas praėjo kelias raidos stadijas: darbui imlų, medžiagoms imlų, kapitalui imlų, pramoninės augalininkystės bei gyvulininkystės, modernųjų biotechnologijų (genetinių modifikacijų; pastaroji intensyvinimo tendencija nevienodai traktuojama atskirose šalyse, ypač atsargiai vertinama Europoje). XX a. 7 - 9 dešimtmečiais žemės ūkio intensyvinimas besivystančiose šalyse buvo tampriai susijęs su pirmąja „žaliaja revoliucija“.

Šias išsakytas mintis papildė ir A. Kličius (2001), teigdamas, jog XX a. 9-jame dešimtmetyje įvyko žymių poslinkių vertinant kaimo vietovių reikšmę visuomenės funkcionavimui. Kaimą imta vis labiau vertinti ne vien kaip nepakeičiamą maisto ir pluošto produktų tiekėją, bet ir už daugelį gretutinių funkcijų (gamtos ir aplinkos išteklių regeneravimą, etnokultūrinio paveldo išsaugojimą, kraštovaizdžio kokybės gerinimą ir kt.), kurios ligi tol buvo traktuojamos kaip „savaimė esančios“.

Tačiau daugelyje išsivysčiusių šalių ryškėjanti gyventojų skaičiaus mažėjimo kaimo vietovėse tendencija bei miestų augimas ir gyvenamosios aplinkos kokybės blogėjimas iš vienos pusės, ir rinkos santykių skverbimasis į visas žmonių gyvenimo sritis iš kitos pusės, šią kaimo vietovėje kuriamų vertybių savaimiškumo nuostatą ėmė keisti. Šiandien vis labiau suvokiama, kad daugelis kaimo vietovėje sukurtų neprekinių vertybių lemia visos visuomenės gyvenimo kokybę, ir kad šių vertybių kūrimas bei atsilyginimo jų kūrėjams būdai turi būti traktuojami ne kaip kaimo „natūrinė duoklė“ visuomenei, bet pagal rinkos principus.

Daugelio kitų knygų autorių ir kompetentingų žemės ūkio srities žinovų (P. Aleknavičiaus, K. Antanavičiaus, M. Treinio) teigimu tuo metu padaryta esminė klaida buvo ta, kad visas šis ūkių pertvarkymas buvo orientuotas į anksčiau pasitraukiusius iš žemės ūkio veiklos subjektus, kurie mažai jau ką bendro turėjo su ūkininkavimu.

A. Poviliūnas pažymėjo, kad pirmieji žemės ūkio reformos žingsniai buvo nukreipti ne į ūkininkavusią, bet į ankstesnę žemdirbių kartą, į jų tėvų ir senelių kartą, kurią nuskriaudė socialistinio žemės ūkio statybos eksperimentas (Poviliūnas, 2007).

Analizuojant praeito dešimtmečio žemės ūkio veiklą bei reformą reglamentuojančius teisės aktus, galima daryti išvadą, kad su kiekviena naujai suformuota vyriausybe keitėsi ir žemės ūkio politika. Tai rodo kompetencijos bei politinės valios trūkumą, kadangi neturint aiškios žemės ūkio vizijos, tam

neparengus jokios strategijos, lieka neaiški ir šios ūkio šakos ateitis, kartu ir ūkinių struktūrų perspektyva.

J.Jasaitis (2009) straipsnyje perteikia daugelio žmonių nuomonę, jog: „Viena iš aplinkybių, bene labiausiai trukdančių Lietuvos socioekonominei pažangai, yra vis dar vyraujantis mąstymas, naudojantis praeito šimtmečio pradžios sąvokomis, kaimą suvokiant kaip gerokai izoliuotą erdvę, kurioje užsiimama tik žemės ūkiu, o kaimietį - tik kaip žemdirbį. Kaime gyvenantis politikas, verslininkas, mokslininkas ar menininkas kažkodėl nelaikomas kaimiečiu. Viską, kas netelpa į “žemdirbiško kaimo” sąvoką, pas mus vadinama netradicine veikla, nors ta “netradicinė” – jau seniai yra tradicinė išsivysčiusiose valstybėse.

Lietuvos viešojoje erdvėje tebevyrauja įsitikinimas, kad visi, kas tik gali, turi bėgti iš kaimo, kuris suprantamas kaip vieta, kurioje dominuoja fiziškai labai sunkus, primityvus ir nešvarus javų ir bulvių, karvių ir kiaulių auginimas bei alinantis daržų ravėjimas. Tuo tarpu, ES-15 valstybėse “kaimo” gyventojų skaičius jau pasiekė 50 proc. ir toliau auga. ES-15 valstybėse jau beveik niekas nebevartoja sąvokos “kaimas” mums įprastine prasme, nes ten jį seniai suvokia kaip neurbanizuotą arba dalinai urbanizuotą užmiesčio vietovę (Jasaitis, 2009).

Reziumuojant galima teigti, jog skirtingai nei kitose Europos valstybėse, kur kaimas vystėsi natūraliai, Lietuvoje nuolat vykdomos politinės ir ekonominės kaimo reformos ne kartą nutraukė jo natūralią raidą, ženkliai keisdamos Lietuvos kaimo savitumą, jo kraštovaizdžio ir regioninius ypatumus.

Apibendrinant pastebima, kad Lietuvos kaimas, nuolat veikiamas įvairių reformų, vis dėlto išlaikė tik jam būdingus savitumus – regionų identitetą, tradicinį kraštovaizdį, etninę architektūrą, gyvuosius kultūros reiškinius. Tačiau šis paveldas, netinkamai prižiūrimas ir neprofesionaliai tvarkomas, gerokai sunyko. Politinės valios stoka trukdo sudėlioti kaimo plėtros politiką taip, kad Lietuvos kaimas nuolat kintančioje laiko erdvėje išliktų savitai patrauklus, autentiškai modernus ir savo infrastruktūra patogus Lietuvos gyventojams ir svečiams.

1.2. Kaimo plėtros samprata

Daugeliu atvejų mokslinėje literatūroje kaimo plėtra pateikiama ekonomikos augimo teorijos kontekste. Ekonomikos augimo paskirtis – gyventojų gerovės kilimas, pasiekiamas per gamybos, paslaugų ir kartu vartojimo mastų didėjimą. Klaidingai formuojant gamybos struktūrą ir netinkamai parenkant ekonomikos plėtojimo gaires gali išsiderinti gyventojų vartojimo struktūrą, todėl būtų neįmanoma pasiekti galutinio tikslo.

Žemės ūkio politikos tapsmas kaimo plėtros politika lėmė naujus iššūkius ir galimybes užsiimantiems žemės ūkiu. Meert, Van Huylenbroeck ir kt. (2005) pasakymu, siekiant sušvelninti galimas neigiamas pasekmes kaime ir mažinti diferenciaciją tarp ūkių, svarbu remti veiklas, kurios didintų užimtumą ir sukurtų papildomų pajamų ūkininkams, tai siejama su jų veiklos diversifikavimu.

Bendroji žemės ūkio politika susiformavo šeštajame dešimtmetyje Vakarų Europoje. Pirminis Bendrosios žemės ūkio politikos tikslas (deklaruotas EEB steigiamojoje Romos sutartyje) – padidinti žemės ūkio produktyvumą (remiant techninę pažangą, užtikrinant optimalų gamybos veiksnį bei darbo jėgos panaudojimą), užtikrinti socialiai teisingas žemdirbių pajamas, stabilizuoti žemės ūkio produktų rinkas, vartotojams užtikrinti žemės ūkio ir maisto produktų įvairovę pagrįstomis jų kainomis. Ši politika turėjo išspręsti maisto stygiaus problemą pokario laikotarpiu, todėl negamybiniam žemės ūkio tikslams neteikta daug dėmesio. Visos paramos žemės ūkiui priemonės buvo nukreiptos į žemės ūkio gamybinės funkcijos skatinimą (Maskoliūnaitė-Kšivickienė, 2004).

Rizov (2004) pažymi, jog daugelis ūkių tapo specializuoti ir atsisakė tradicinio ūkininkavimo metodų. Taip pernelyg aktyvus žemės ūkio gamybinės funkcijos rėmimas, sąlygotas ekonominės būtinybės, sąlygojo perprodukciją, neigiamų išorės efektų pagausėjimą žemės ūkyje, neigiamai veikė paukščių bei kitų laukinių gyvūnų populiacijas, iškreipė pasaulinės rinkos kainas, neleido realizuoti papildomų žemės ūkio funkcijų. Tokios politikos efektai tapo ypač akivaizdūs dešimtojo dešimtmečio viduryje – žemės ūkio produktų perteklius, maisto kokybės prastėjimas, aplinkos tarša (dėl gausaus chemikalų naudojimo), socialinė ūkininkų nelygybė (25 proc. ES ūkininkų pagamino 80 proc. visos žemės ūkio produkcijos), netolygus kaimo vietovių apgyvendinimas, užimtumo problemos, etnokultūrinio paveldo praradimai, vis didėjančios lėšos BŽŪP įgyvendinti (išlaidos žemės ūkiui pasiekė 70 proc. Bendrijos biudžeto).

Apibendrinant išsakytas pozicijas žemės ūkio politikos klausimais, galima rešiumuoti, jog bendroji žemės ūkio politika pastaraisiais dešimtmečiais smarkiai evoliucionavo – nuo gamybinio žemės ūkio pereita prie tvaraus daugiafunkcinio žemės ūkio rėmimo. Per pastaruosius 20 metų susiformavo požiūris, kad žemės ūkis, tinkamai ūkininkaujant, gali ne tik nekenkti aplinkai, bet netgi daryti labai teigiamą poveikį kaimo aplinkai ir bendruomenei. Buvo suvoktas ir pripažintas žemės ūkio daugiafunkciškumas. Žemės ūkis pradėjo tenkinti augančią visuomenės paklausą aplinkos paslaugoms, aukštos kokybės produktams, kultūros vertybėms.

Tačiau visuomenėje, kaip pastebi M.Purvinas (2005), pradėjo formotis nuostata, kad toks intensyvus žemės ūkio plėtojimas, ateityje gali sukelti nepataisomų negatyvių padarinių. Visi minėti veiksniai lėmė susidomėjimą žemės ūkio daugiafunkciškumu, pradėtos vertinti žemės ūkio kuriamos viešosios gėrybės. Žemės ūkio daugiafunkciškumo koncepcijos plėtotę dar labiau paskatino pasaulinės

prekybos žemės ūkio gaminiais liberalizacija ir beatodairiškas lyginamųjų pranašumų kriterijaus absoliutinimas tarptautiniuose ekonominiuose santykiuose.

Kaip pastebi S.Nefas (2006), visuomenė nebeturi intensyvaus žemės ūkio, kadangi intensyviai ūkininkaujant ypač išryškėjo natūralių išteklių bei visos kaimo teritorijos degradacija, žymiai sumažėjo žemės ūkio veikla užsiimančių subjektų, sunyko negamybinės žemės ūkio funkcijos. Suvokta, kad žemės ūkis yra pagrindinis sektorius, palaikantis kaimo ekonomikos gyvybingumą (ypač atokiose kaimo vietovėse), nes jis tiekia ne tik maistą, bet atlieka ir kitas tai teritorijai, o kartu ir visai visuomenei svarbias funkcijas, todėl tų funkcijų plėtojimas turi būti palaikomas žemės ūkio politikos priemonėmis.

Europos visuomenėje vietoje “kiekybės žemiausia kaina” pirmąją svarbą įgyja kiti dalykai – maisto kokybė, vartotojų sveikata ir gyvulių gerovė, biologinės įvairovės, kaimo kraštovaizdžio bei aplinkos išteklių vertės, o taip pat šeimos ūkių, vietinių kultūrų bei kaimo tradicijų išsaugojimas, privertė mokslininkus ir politikus ieškoti naujų instrumentų, užtikrinančių tvarią žemės ūkio plėtrą. Šiam žemės ūkio modeliui įgyvendinti prireikė politikos, kuri būtų ekonomiškai, socialiai ir ekologiškai subalansuota, tausojanti kraštovaizdį ir gamtinę aplinką, puoselėjanti etninę kultūrą, orientuota į rinką ir veiktų nepaisant didelių skirtumų tarp Europos Sąjungos regionų.

A.Poviliūno teigimu, kaimo plėtros istorija labai ilga, bet nėra tokia sena kaip pati plėtros koncepcija. Romos sutartimi, 1958 m. įteisinusia Europos bendrąją rinką, buvo siekiama sukurti palankesnes žemės ūkio, galinčio visiškai patenkinti ES gyventojų poreikius, sąlygas. Šioje sutartyje buvo numatytas darbo našumo didinimas taikant technikos ir technologijos naujoves, žemės ūkio rinkos stabilizavimas, kainų subalansavimas, ūkininkų gyvenimo kokybės gerinimas. Tačiau netrukus įsitikinta, kad „kaimo plėtros problemų neįmanoma išspręsti tik žemdirbystės sektoriaus jėgomis“ (Poviliūnas, 2002).

Kaip teigia J.Žukovskis (2009) straipsnyje (cituodamas *The Future of Rural World*, 2007) aštuntame ir devintame dešimtmetyje buvo įsisąmoninta būtinybė suformuoti specialią kaimo plėtros politiką ir iškelti svarbiausi jos uždaviniai:

- ūkinės veiklos įvairinimas ir naujų darbo vietų kūrimas;
- kaimo fizinės ir socialinės infrastruktūros pertvarkymas atsižvelgiant į didėjantį gyventojų, neužimtų pirminėje žemės ūkio gamyboje, skaičių ir jų specifinius poreikius, gerokai besiskiriančius nuo tradicinių žemdirbių;
- kaimo gyventojų pilietinio aktyvumo ir atsakomybės ugdymas pasitelkiant kaimo bendruomenes, nevyriausybinės organizacijas ir kitus visuomeninius darinius;

- griežtas gamtosaugos reikalavimų laikymasis ir kraštovaizdžio savitumo išsaugojimas, išryškinantis ekologinio ūkininkavimo svarbą;
- kaimo etnografinio ir dorovinio paveldo išsaugojimas bei puoselėjimas į šį paveldą žiūrint kaip į galimybę sušvelninti postindustrinės visuomenės narių susvetimėjimą, atkurti kaimynišką piliečių bendravimą, gilesnį bendrųjų tautos ir valstybės siekių suvokimą.

Svarbiausi ES kaimo vietovių plėtros principai ir integruotosios kaimo plėtros samprata išdėstyta Europos Tarybos 1995 m. parengtoje Kaimo vietovių chartijoje bei 1996 m. Airijoje įvykusioje Korko (Cork) konferencijoje. Svarbiausia Korko konferencijos nuostata vaizdžiai išreikšta baigiamojoje išvadoje: „padaryti kaimiškąsias vietas patrauklesnes gyventi ir dirbti, kad jos taptų prasmingesnio gyvenimo įvairaus amžiaus žmonėms centrais“ (Community..., 2002). Ši nuostata akcentuojama ir regioninės žemės ūkio bei kaimo plėtros politikos konferencijos „Bendruomenių politika ir kalnų sritys“ nutarimuose.

Įgyvendinant integruotos kaimo plėtros strategiją, žemės ūkio politika keičia savo kryptį, ir remiasi nebe vienu, kaip anksčiau žemės ūkio, bet ir kitu – kaimo plėtros „ramsčiu“. Pagal europietišką žemės ūkio modelį, efektyvesnio, į rinką orientuoto ūkininkavimo poreikis turi būti suderintas su aplinkosauginiais klausimais, kokybės ir maisto saugumo aspektais, regioniniu planavimu. Taigi galima teigti, jog norint įgyvendinti kaimo plėtros tikslus, reikalinga bendrąją žemės ūkio politiką derinti prie struktūrinės politikos.

Svarbiausias „Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategijos“ tikslas – „sukurti palankią aplinką įvairiapusei ekonominei, socialinei kaimo plėtrai, jo gamtosaugai ir etnokultūrai, kad būtų sąlygos nuosekliai gerinti gyvenimo kokybę ir integruotis į Europos Sąjungą“ (Dėl žemės..., 2000).

Užsienio mokslinėje literatūroje, K. Mueller ir kt. (2004), išskiriama tokia kaimo plėtros sąvokos samprata: „Kaimo plėtra tai, apgalvota tolydžių ekonominių, socialinių, politinių, kultūrinių ir aplinkos pasikeitimų raida, sudaryta tam, kad pagerinti vietos gyventojų gyvenimo kokybę.“

Tuo tarpu Žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatyme kaimo plėtra apibrėžiama taip: tai „kaimo vietovių gyventojų gyvenimo kokybės gerinimas, kaimo socialinės infrastruktūros, bendruomeninių ryšių tobulinimas užtikrinant ekonominę ir socialinę sanglaudą, saugant ir puoselėjant kaimo etninę kultūrą, kraštovaizdį bei gamtinę aplinką“ (Lietuvos..., 2002).

Mokslininkai nuo seno diskutuoja kaimo plėtros konceptualizavimo klausimais. Įvairiais laikotarpiais plėtra buvo interpretuojama bei apibrėžiama skirtingai. Vieni mokslininkai sieja su ekonomine plėtra, kiti pabrėžia socialinį, aplinkosauginį ar etninį aspektą, tačiau dauguma jų pritaria, kad šį reiškinį vienareikšmiškai apibrėžti yra sunku. Smulkiau įvairių autorių nuomonė, kas yra kaimo plėtra, išdėstyta 1 lentelėje.

Kaimo plėtros sąvokos supratimas mokslinėje literatūroje

Autorius	Apibūdinimas
V. Jarmaliūnaitė(2007)	Kaimo plėtra- tai socialinis – ekonominis sistemos (kaimo ekonomikos, bendruomenių, infrastruktūros) tikslingai orientuoti struktūriniai pokyčiai kaimo vietovėje, kartu tai yra tęstinis procesas, kurio metu vietovėje veikiančios institucijos ir /arba vietos žmonės inicijuoja, stiprina bei stabilizuoja veiklą, siekdami efektyviausiu būdu panaudoti vietos išteklius, kad būtų ne tik pagerintos gyvenimo ir darbo sąlygos, bet jos taptų žymiai patrauklesnės.
V. Atkočiūnienė (2002)	Kaimo plėtra - tai tęstinis procesas, susijęs su teigiamais kiekybiniais ir kokybiniais pokyčiais kaimo sistemoje; kaimo vietovių gyventojų gyvenimo kokybės gerinimas.
M.Treiny (2005)	Suformuoti kaimo plėtros teoriniai principais, pagal kuriuos kaimo plėtra – daugiatis reiškinys, kurį sudaro keturios dimensijos: ekonominė, socialinė, aplinkosauginė, mentalinė (etnokultūros) pagrįstumą.
F.Kavoliūtė (2005)	Kaimo plėtra - tai tęstinis procesas, susijęs su teigiamais kiekybiniais ir kokybiniais pokyčiais kaimo sistemoje; kaimo vietovių gyventojų gyvenimo kokybės gerinimas.

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Atkočiūnienė V. Šiuolaikinė kaimo integruotos plėtros mokslinė koncepcija (2005). Prieiga per internetą: www.laei.lt/leid_fls/nauj_fl/kkpes_2005/va.pdf. Kavoliūtė F. Lietuvos kaimų kaita XX a. Prieiga per internetą: <http://www.geo.lt/metraštis/29/PDF/289-300.pdf>. Treinys, M. (2005). Daugifunkcinio kaimo plėtra. R. Melnikienė ir kt. (red. Kol). Lietuvos kaimo raida, Vilnius. Jarmaliūnaitė, V. (2007). Lietuvos kaimo vietovės deagrarizacijos veiksniai, rezultatai, perspektyvos. Akademija.

Galima daryti išvadą, jog kaimo plėtros politikoje vis labiau kryptama į plėtrą, skiriančią dėmesį supančiai aplinkai ir visuomenės poreikių tenkinimui, todėl reikia išlaikyti pusiausvyrą tarp ekonominių gamtos saugos tikslų ir visuomenės poreikių.

Kaip galima pastebėti, plėtros teorijos yra labai skirtingos ir kartu tarpusavyje susijusios. Jų ašis yra žmogus, o tikslas - kompleksinis. Kaimo plėtra apima ir ekonomiką, ir gamtos bei socialinę aplinką, kuri turi tarnauti žmogui. Kaimo ištekliai yra plėtros potencialas, kuris naudojamas siekiant įgyvendinti socialinius, ekonominius, kultūrinius, aplinkosauginius kaimo plėtros tikslus. Būtent tokiai kaimo plėtrai skiriama daug dėmesio pasaulio mokslinėje literatūroje.

Išsivysčiusiose Vakarų šalyse besiformuojantis europinis kaimo plėtros modelis sąlygoja naujo požiūrio į kaimiškąsias vietas įsitvirtinimą. Anot M. Treinio (2005) valstybių stambiųjų kompanijų reikalavimai visiškai liberalizuoti prekybą maisto produktais ir nutraukti visas nacionalines žemės ūkio rėmimo programas gali turėti įtakos ne tik nelygiateisei konkurencijai, bet ir sukelti labai dideles ekologines, sveikatos apsaugos bei socialines problemas.

ES naujoje žemės ūkio politikoje konstatuojama, kad radikaliai keičiasi turinys net tokių sąvokų, kaip miestas ir kaimas, kaimiečiai ir miestiečiai.

Jau minėtų autorių K. Mueller ir kt. (2004) išskiriami svarbiausi šio apibrėžimo tikslai yra:

- apgalvota ir subalansuota raida: kaimo plėtra nėra trumpalaikis dalykas: jai įgyvendinti reikia ne vienerių metų. Tam reikalingas sisteminis požiūris bei monitoringo sistema;

- penki būdvardžiai – ekonominis, socialinis, kultūrinis, politinis ir aplinkos, atskleidžia nagrinėjamos problemos mastą bei būtinumą pažvelgti į tai, kaip į integruotą procesą;
- pasikeitimas: kaimo plėtra nėra Status Quo procesas, tai subalansuotas ir dinamiškas procesas;
- dėmesys, skirtas pagerinti vietos gyventojų gyvenimą. “Kaimo” (arba “regionų”) plėtra praeityje buvo daugiau grindžiama nacionalinėmis reikmėmis (pavyzdžiui elektra, vandeniu, gynyba arba pajamų iš turizmo didinimu nacionaliniame balanse), nei pačių regiono gyventojų poreikiais.

Iš tikrųjų nacionaliniai poreikiai gali atitikti tam tikro regiono poreikius, tačiau labai dažnai šie poreikiai būna skirtingi. Tačiau moderni kaimo (regiono) plėtros koncepcija didžiausią dėmesį skiria vietos gyventojų poreikiams.

Išsivysčiusiose ir besivystančiose šalyse didėja integruoto požiūrio į kaimo (regiono) plėtrą poreikis. P.Kostov ir kt. (2001) nuomone, tai galima paaiškinti keturiais teiginiais:

- dėmesys turėtų būti sutelktas tiek ties visuomene, tiek ties ekonomika, tiek ties aplinka;
- plėtra turėtų būti tiek “iš viršaus į apačią”, tiek “iš apačios į viršų”: tai turėtų apimti politiką, pinigus ir vyriausybės paramą (visuose lygmenyse) bei žmogiškuosius išteklius;
- tai turėtų apimti visus sektorius – viešą, privatų bei savanoriškąjį;
- tai turėtų būti paremta partneryste bei bendradarbiavimu.

Tarybos Reglamente (EB) Nr. 1698/2005 nurodama, kad „būsima kaimo plėtros politika orientuota į tris pagrindines sritis:

- žemės ūkio ir maisto produktų ekonomiką,
- aplinką ir platesnį kaimo ekonomikos kontekstą
- gyventojus“ (Tarybos sprendimas..., 2006).

Tuo tarpu M. Treinio, V. Vinciūnienės ir V. Vitunskienės (2006) teigimu, kaimo plėtros socialinė problematika yra labai specifinė ir pasižymi besiplėtojančiu sudėtingumu: čia gausu įvairių ir vienas kitam prieštaraujančių mąstysenos stereotipų, kuriuos gyvenimas papildo naujais mitais ir socialinėmis viltimis, taip pat akivaizdi interesų įtaka įsitvirtinusiems visuomenės vaizdiniais ir viešojo gyvenimo faktų interpretacijoms. Socialinės problematikos nagrinėjimą dar labiau komplikuoja painūs plėtros sąveikos ryšiai: sunku vienareikšmiškai nustatyti, kas yra priežastis, o kas pasekmė.

Pagrindiniai teisiniai dokumentai, nustatantys Lietuvos žemės ir maisto ūkio bei kaimo plėtros politiką, kuriuos pažymi daugelis autorių yra: Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategija (2000), Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatymas (2002), Nacionalinė 2007–2013 metų kaimo plėtros strategija (2006).

Konferencijoje „Rural Policy Perspectives for a Wider Europe“ (2003) analizuotos pagrindinės nuostatos apie naujos ES kaimo plėtros politikos poreikį bei priimta galutinė deklaracija, kurioje apibrėžiami šie tikslai (smulkiau šie tikslai apibūdinami 1 priedo 1 lentelėje):

- Gyvybingas kaimas nėra tik kaimiškosios visuomenės rūpestis, bet ir visos visuomenės interesas Kaimiškųjų vietovių įvairovės išsaugojimas ir skatinimas paramos daugiafunkcinei žemdirbystei
- Ūkinio sektoriaus konkurencingumas
- Plėtros politikos taikymas visose ES kaimo vietovėse
- Atsakomybės suteikimas partnerystės programoms
- ES kaimo politikos supaprastinimas

Taigi, galima pastebėti, jog kaimo plėtrai Europos Sąjungoje yra skiriamas ypatingas dėmesys. Siekiant mažinti socialinę atskirtį tarp kaimo ir miesto ir sprendžiant kaimo vietovių problemas būtina pasinaudoti teikiama ES parama, ypatingai LEADER+ programos galimybėmis. Kaimo žmonės, susidurdami su kasdieninėmis problemomis, privalo patys įtakoti tų problemų sprendimo būdus ir panaudodami „iš apačios į viršų“ principą inicijuoti kaimo plėtros projektų rengimą, siekiant patenkinti savo ir visos kaimo vietovės poreikius, kaimo vietovę paversti konkurencinga, t.y. gebančia spręsti kaimo vietovei aktualias bendrąsias ekonomines, socialines, kultūrinės ir aplinkosauginės problemas.

Doc.dr. V. Atkočiūnienė (2006) kaimo plėtrą pateikia kaip fenomeną, kuri yra įvairių fizinių, technologinių, ekonominių, sociokultūrinių ir institucinių veiksnių sąveikos galutinis rezultatas: „Kaip strategija, kaimo plėtra yra sukurta siekiant pagerinti ekonominę ir socialinę gerovę kaimo žmonėms. Kaip disciplina – tai tarpdiscipliniškumas gamtos, technologinių (žemės ūkio), socialinių, psichologijos, inžinerijos, humanitariniu ir politikos mokslu“.

Kaip teigia autorė, kaimo plėtra neretai analizuojama ir vertinama iš dviejų pozicijų: vertikaliosios ir horizontaliosios integracijos. Vertikaliajai integracijai būdingas kaimo plėtros integravimas į bendrą valstybės plėtros strateginį planavimą, kas susiję su nuostata, jog kaimas turi būti plėtojamas ne izoliuotai nuo šalies ekonominių bei socialinių problemų sprendimo, jo plėtra turi būti įtraukta į visas vykdomas šakines, funkcines bei regioninės plėtros strategijas ir programas, įskaitant ir vykdomas Europos Sąjungos bei kitų tarptautinių organizacijų, ir turi būti jų sudėtinė dalimi. Horizontaliajai integracijai būdinga tai, jog konkrečios kaimo teritorijos plėtros veiksmai ir projektai turi būti integruoti į bendrus vietos plėtros planus arba strategijas, kurios apimtų tiek žmoniškųjų išteklių, tiek žemės ūkio, tiek smulkaus ir vidutinio verslo, kaimo viešųjų ir privačių paslaugų plėtrą, gamtinių ir kultūrinių išteklių panaudojimo įvairinimą ir derinimą. (Atkočiūnienė,2006).

Pastaruoju metu politikai gana aršiai diskutuoja apie tai, kieno interesai turi turėti viršenybę priimant kaimo politikos sprendimus: žemės ūkio ar kaimo kaip teritorinio vieneto. Tradicinio požiūrio šalininkai dažnai net nesupranta, kur slypi „į vietovę orientuoto“ požiūrio naujumas, nes neatsižvelgia į iš esmės pasikeitusią ūkio struktūrą. Industrinėje visuomenėje kaimiškos teritorijose vyravo žemės ūkis, o mieste – pramonė, ir tai buvo laikoma esminiu jų skirtumu. Tačiau, kaip pažymi, J. Franks (2007), XXI a. daugumoje išsivysčiusių šalių tiek mieste, tiek kaime jau vyrauja paslaugų sektorius. Taigi šakinis požymis nebėra svarbiausias skiriamasis kaimo ir miesto teritorijų bruožas.

Mokslinių straipsnių analizė leidžia teigti, jog, net ir Europos Sąjungoje, nors ir deklaruojama integruoto požiūrio svarba, iš tiesų, praktikoje vis dar tebesilaikoma senojo požiūrio, kuomet visi kiti su kaimo raida susiję socialiniai, kultūriniai ir gamtosauginiai klausimai laikomi tik menka papildoma dalimi, prijungiami prie žemės ūkio politikos formavimo klausimų. Kitais žodžiais tariant, integracija dažniausiai vis dar suvokiama taip, kad integruojančiuoju kaimo politikos centru laikomas žemės ūkio sektorius (žr. 1 pav.).

1 pav. Tradicinis požiūris į kaimo raidos ir žemės ūkio santykį kaimo politikoje

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis- Čaplikas, J. Rutkauskaitė, J. (2006). Diversification types of agricultural business organizations activity and factors determining them//Research for Rural Development 2006: International Scientific Conference Proceedings. – Jelgava.

Vis dėlto kitos nuomonės šalininkų balsas pastaraisiais metais darosi vis svaresnis (Kraybill, Kilkenny, 2003). Jų argumentams svarumo prideda ir tai, kad pastaruoju metu apskritai vis daugiau dėmesio imama skirti regioninei politikai, kuri reikalauja į pirmą vietą iškelti kompleksinį požiūrį, o šakinius, sektoringus klausimus laikyti antraeiliais, pavaldžiais bendrų regiono tikslų siekiui.

D.Bertašiūtė (2001) teigia, jog vakarų valstybės siekdamas sumažinti neigiamas netolygaus ekonominio vystymosi pasekmes, vykdo aktyvią regioninę politiką, kurios pagrindinis tikslas yra sukurti prielaidas tolygiam regionų ekonominiam ir socialiniam vystymuisi, mažinti vidinius skirtumus

tarp skirtingas galimybes turinčių regionų ir sudaryti vienodas galimybes visiems šalies gyventojams įsijungti į ekonominį šalies gyvenimą.

Apibendrinanti, bet kartu pakankamai alternatyvi ir visapusiška yra Lietuvos kaimo plėtros tyrimo centro parengta koncepcija, kurioje išdėstytos tokios kaimo plėtros kryptys (Jasaitis, 2006):

- „stambūs, specializuoti ūkiai, naudojantys moderniausias technologijas, galintys konkuruoti visoje ES ir transatlantinėje rinkoje;
- vietos rinkos poreikius tenkinantys, operatyviai prie jos pokyčių prisitaikantys šeimos ūkiai, optimaliai išnaudojantys turimą žemės sklypą, tampantys pagrindiniais kraštovaizdžio, etnografinio ir dorovinio paveldo saugotojais kaimiškose vietovėse;
- netradicine žemės ūkio ir alternatyviaja (ne žemės ūkio) veikla užsiimantys universalios paskirties ūkiniai dariniai, plėtojantys amatus, paslaugas, kaimo turizmą, t. y. smulkųjį ir vidutinį verslą;
- pavyzdiniai mokomieji įvairios paskirties ūkiai, išbandantys naujausias technologijas, įrangą, naujas produkcijos rūšis;
- miestuose dirbančių specialistų įsikūrimas kaime, jų indėlis rengiant regionines ir vietines strategijas, puoselėjant kultūrinę veiklą, skatinant kaimo vietovių ekonominį ir kultūrinį bendradarbiavimą“.

Modernėjantis žemės ūkis radikaliai keičia požiūrį į kaimo koncepciją. Ji tampa viena iš viešojo sektoriaus valdymo koncepcijų, kuria siekiama žemės ūkio ir kaimo plėtros politikos valdymo, kaimo plėtros veikėjų veiklos valdymo ir veiklos keitimo.

Doc.dr. V. Atkočiūnienė (2004) nurodo, jog kaimo plėtros dimensijos gali būti apibrėžiamos remiantis LEADER+ programos patirtimi (žr. 2 pav.):

2 pav. Kaimo plėtros dimensijos

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Atkočiūniene, V. (2004). Kaimo bendruomenių plėtra, Kaunas.

- Ekonominė plėtra – prisitaikyti prie aplinkos sąlygų, išsaugoti ir sukurti konkurencingus produktus ir paslaugas kaime.
- Socialinė plėtra – stiprinti kaimo vietovės gyventojų sutelktumą ir integraciją.
- Kultūrinė plėtra – palaikyti ir stiprinti kaimo vietovės kultūros savitumą.
- Aplinkosauginė plėtra – išsaugoti ir atnaujinti esamus kaimo vietovės gamtos išteklius.

Apibendrinant galima priminti, jog naujausiuose Europos Komisijos dokumentuose vyrauja nuostata, kad pagrindinis kaimo plėtros tikslas turi būti ekonominio sektoriaus konkurencingumas ir kad tai ypač svarbu naujoms ES narėms, kurios susiduria su BŽUP reformų ir bendrosios rinkos iššūkiais ir kuriose vyksta žemės ūkio sektoriaus restruktūrizavimas. Darni ekonomikos plėtra turi remtis veiklos įvairinimu, naujovių diegimu ir kokybės gerinimu. Kaimo plėtros politika turi tarnauti žmonių poreikiams, ji įgyvendinama per kaimo bendruomenių, privačių organizacijų ir valstybės valdžios institucijų bendradarbiavimą.

1.3. Neurbanizuotų ir mažai urbanizuotų atokesnių vietovių šiuolaikinių funkcijų sistema žinių visuomenėje

Lietuvos kaime, kaip ir visur pasaulyje, vyksta esminiai socialiniai, ekonominiai ir kultūriniai pokyčiai. XX a. antrojoje pusėje visam pasauliui bendros kaimo problemos, susijusios su masine migracija iš kaimo į miestą, kaimo gyventojų pajamų mažėjimu, naujų technologijų dėka darosi vis mažiau grėsmingos. Visuomenei žengiant į naują – poindustrinį – etapą, kai ūkio struktūroje ima vyruoti ne pramonė, bet paslaugų sektorius, atsiranda visai kiti veiklos sėkmės veiksniai. Svarbiausiu sėkmės veiksnium naujajame ekonomikos ir visuomenės vystymosi etape laikomos žinios. Pagal tai pasirinktas ir dažniausiai pastaruoju metu naudojamas poindustrinio etapo pavadinimas, vadinant jį ne „paslaugų visuomene“, bet „žinių visuomene“.

Naujausiuose pasaulio mokslininkų darbuose galime aptikti įvairiausių nuomonių ir ganėtinai skirtingų pasiūlymų dėl to, kokia gi kryptimi einant kaimo politikos formuotojai ateityje gali tikėtis geriausių rezultatų. Todėl pastaruoju metu tapo ypač svarbu surasti būdus, kaip sisteminti siūlomų naujų kaimo politikos priemonių įvairovę bei patikrinti, kiek tos priemonės atitinka žinių visuomenei būdingiems bruožams. Literatūros šiuo klausimu apžvalga rodo, kad dauguma autorių linksta į tai, jog formuojant kaimo politiką XXI a. pradžioje turėtų būti nuo šakinio požiūrio pereinama prie vadinamojo „į vietą orientuoto“ požiūrio.

Vienas ryškiausių naujojo tūkstantmečio kaimo bruožų, kurį sutartinai pabrėžia daugelis ekspertų – mažėjantis žemės ūkio vaidmuo ekonomikoje (Isserman, 2000; Johnson, 2001; Kostov, 2007; Kraybill, Kilkenny, 2003; ir kt). Industrinėje epochoje žemės ūkiui tekdavo konkuruoti tik su pramone,

tuo tarpu poindustrinėje epochoje atsiranda kitas svarbus konkurentas – paslaugų sektorius, dar labiau sumažinantis žemės ūkio gaminamos produkcijos dalį visoje ūkio struktūroje. Žemės ūkio veikla išsivysčiusiose šalyse iš svarbiausiojo kaimo gyventojų pajamų šaltinio jau tapo tik vienu iš daugelio, paprastai sudarančio pajamų struktūroje nereikšmingą dalį.

Siekiant tolygios regionų plėtros Lietuvoje, pasak A.Čepaitės (2006), būtina įvertinti aplinkybę, jog žinių ekonomikoje pagrindiniu regiono raidos veiksmu tampa žmogiškieji ištekliai. Ateityje regiono konkurencingumas vis labiau priklausys nuo to, kiek jis gali pritraukti žmogiškųjų išteklių. Šioje situacijoje, kaip taisyklė, blogesnėje padėtyje atsiduria kaimiškieji regionai. Aktyvėjantys išorinės ir vidinės migracijos procesai Lietuvoje ir dėl to vykstanti tam tikrų regionų depopuliacija blogina ekonominę ir socialinę aplinką, mažina regionų potencialą bei konkurencingumą. Todėl kaimiškieji regionai turi konkuruoti ne tik dėl investicijų, bet ir dėl kvalifikuotos darbo jėgos srautų tiek su kitomis ES šalimis, tiek su Lietuvos miestais.

Išsivysčiusių šalių patirtis reikalauja radikaliai keisti požiūrį į neurbanizuotų vietovių funkcijas ir ieškoti naujų ekonominės plėtros kelių. Kaip pažymi K. Knickel (2004), pastarųjų metų praktika rodo, kad Lietuvos kaimo vietovėse labai sparčiai kinta ūkinė veikla ir gyventojų profesinė struktūra. Išryškėja naujos ūkininkavimo formos, kuriamos naujos prekinės ir viešosios vertybės, formuojasi nauja šeimos būsto samprata. Svarbiausias uždavinys, išskylantis ilgalaikių strategijų rengėjams, yra būtinybė suderinti tradicines ir naujasias neurbanizuotų vietovių funkcijas, optimaliai patenkinant tiek kaimo gyventojų poreikius, tiek darnią valstybės viso ūkio plėtotę. Netolygi vietovių plėtra tampa rimta kliūtimi šalies ekonominės galios stiprėjimui ir sukelia nepageidaujamas socialines pasekmes. Tai ypač aktualu nepakankamai urbanizuotiems regionams.

Šiuolaikinių neurbanizuotų vietovių plėtros strategija iš esmės yra grindžiama europiniu kaimiškųjų vietovių plėtros modeliu, nusakančiu naujas jų plėtros galimybes ir vieningos gyvybinės erdvės formavimo koncepcija, reiškiančia atsisakymą nuo valstybės teritorijos skirstymo į kaimiškąją ir miestietiškąją dalį (Jasaitis, 2006).

Nemažai mokslininkų atliko įvairius tyrimus ir rašė įvairiomis temomis apie regionų plėtrą, apie kaimo socialinę infrastruktūrą. Atliekant tyrimą naudotasi K. Šimelevič, A. Poviliūno, S. Vaitiekūno, V. Atkočiūnienės, R. Bagdzevičienės, D. Štreimikienės, T. Rauch, M. Bartels, A. Engel, E. Dokurnevič ir kitų autorių moksliniais tyrimais. Kaimo socialinė infrastruktūra atlieka svarbų, daugiafunkcinį vaidmenį kaimo vietovėse.: sudaro sąlygas kaimo gyventojų poreikių tenkinimui, didina vietovės patrauklumą, finansinių investicijų trauką, gerina vietos gyventojų gyvenimo kokybę, mažina kaimo žmonių integravimosi į bendrą šalies gyvenimą kliūtis. Regionai, turintys silpnai išplėtotą infrastruktūrą, yra mažiau patrauklūs, ekonomiškai silpnesni, didesnis nedarbas, mažesnė gyventojų

pajamos ir jų perkamoji galia. Svarbu surasti vieningą kaimo socialinės infrastruktūros būklės vertinimo metodiką. Pagal kaimo socialinės infrastruktūros būklę galima nustatyti socialinės infrastruktūros plėtros prioritetus atitinkamoje savivaldybėje, numatyti savivaldybės socialinės infrastruktūros plėtros kryptis.

Šiaulių universiteto Kaimo plėtros tyrimų centro vadovas doc. dr. J. Jasaitis (2006) akcentuoja visiškai naujas šiuolaikines kaimiškųjų vietovių funkcijas, kaip gerinti kaimo gyventojų kokybę, organizuoti vietovių veiklos plėtojimo galimybes, numatyti infrastruktūros modernizavimą, profesinės kompetencijos tobulinimą ir kt.: ekonominės veiklos diversifikavimo; relaksacijos ir rehabilitacijos; ; etnografinio ir etinio paveldo išsaugojimo; kraštovaizdžio puoselėjimo (smulkiau apie funkcijas žr. 1 priedo 2 lentelėje).

Reziumuojant J.Jasaičio (2006) teiginius, galima pastebėti, jog kaimiškų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistemos įgyvendinimas atveria galimybes spartinti jų ekonominę ir socialinę pažangą, tobulinti aprūpinimą prekėmis ir paslaugomis, skatinti gyventojų profesinės kompetencijos tobulėjimą, realizuoti naują būsto sampratą, geriau tenkinančią visų šeimos narių interesus, formuoti patriotiškai ir pilietiškai susipratusią bendruomenę.

Daugelis tyrėjų, nagrinėdami kaimo funkcijas, daugiausia dėmesio skiria žemės ūkiui, jį laikydami svarbiausiu tiek prekinių, tiek neprekinų (viešųjų) gėrybių kūrėju. Tuo tarpu ryškėjanti Lietuvos kaimo vietovės deagrarizacija jo vykdomų funkcijų problemą verčia nagrinėti ne vien žemės ūkio požiūriu (kada kaimas ir žemės ūkio sektorius – praktiškai beveik sutampantys objektai), bet ieškant daugiafunkciškumo visose kaimo veiklose. Sėkmingos substitucijos atveju ne žemės ūkio sektorius kaime „pavadoja“ žemdirbius ne tik kurdamas prekinės gėrybes, bet ir perimdamas viešųjų gėrybių kūrimo funkciją. Tačiau nesėkmingos substitucijos atveju – sunykus žemės ūkio sektoriui, sunyksta ne tik privačiųjų, bet ir viešųjų gėrybių kūrimo sistema, o kaimo vietovė įvairiais aspektais (ekonominiu, socialiniu, gamtosauginiu, etnokultūriniu) degraduoja. Sutinkant su nuostata, kad kaimo deagrarizacija yra negrįžtamas procesas, būtina daugiafunkciškumo požiūriu tirti visas kaimo veiklas ir skatinti visas pozityvias raiškas, susijusias tiek su kaimo prekybine funkcija, tiek su viešųjų gėrybių kūrimu (Prunskienė, 2008).

Taigi, kaimo socialinė infrastruktūra – tai kompleksas šakų, kurių paskirtis tenkinti socialinius – buitinius ir socialinius – dvasinius tam tikros teritorijos kaimo gyventojų poreikius, bei sudaryti bendras sąlygas kiekvieno žmogaus kūrybinio bei darbinio potencialo išsaugojimui ir vystymui.

Lietuvos regioninės politikos iki 2013 metų strategijoje teigiama, kad išskirtų regioninių ekonomikos augimo centrų konkurencingumą ir investicinį patrauklumą be kitų veiksnių lemia prasta infrastruktūros būklė, o dažnai – ir jos trūkumas. Dėl prastos miesto aplinkos, transporto ir

bendruomeninės infrastruktūros būklės ar jos trūkumo nesukuriama palanki aplinka verslui, negarantuojama tinkama gyvenimo aplinka ir kokybė gyventojams. Pastarieji, ypač kvalifikuoti darbingo amžiaus gyventojai, palieka regionus ir išvyksta į kitus šalies miestus arba kitas valstybes.

Lietuvos kaimas vis sparčiau prisitaiko prie kintančios ekonominės ir socialinės aplinkos. Tačiau pokyčius stabdo ne itin palanki demografinė situacija, infrastruktūros, kaimo gyventojų švietimo, užimtumo, socialinės saugos problemos.

R. Dužinskas (2006) konstatuoja, jog žemės ūkio paskirtis turėtų būti daugiafunkcinė: svarbu įsisavinti naujas ir efektyvias, energiją taupančias technologijas, kurios sudarytų prielaidas ne tik tradicinių, bet ir netradicinių šakų pramonei sukurti naują bazę konkurenciniam pranašumui ir aukštesnės kokybės produktams gaminti.

Rinkoje vykstantys pokyčiai spaudžia ūkininkus ir kitus kaimo gyventojus prie jų prisitaikyti įvairinant ūkinę veiklą. Jos įvairinimas (diversifikavimas) gali būti įvairiausių formų: ūkiuose steigiant parduotuves, amatų centrus, plėtojant žemės ūkio produktų perdirbimą, sportą ir rekreaciją, paslaugas, turizmą ir pan. Ūkinės veiklos įvairinimas dažniausiai suvokiamas kaip ekonominių ne žemės ūkio veiklų plėtra kaime. Diversifikuotos ekonomikos teigiami ypatumai, pasak M.Treinio (2002): kaimo gyventojų pajamų augimas, lankstus darbo grafikas, galimybė dirbti namų aplinkoje, darbą derinti su vaikų ir senų žmonių priežiūra, realizuoti save naujoje veikloje. Produkcija, sukuriama individualiame namų ūkyje, gali papildyti perdirbimo ar prekybos sektorių, o kaimo darbuotojų ryšius papildyti ryšiai su miesto darbuotojais.

G. Radzevičiaus, I. Kriščiukaitienės bei A. Tamošaitienės (2006) nuomone, alternatyvios žemės ūkiui ir netradicinės žemės ūkio veiklos derinimas smulkiame ūkyje padeda siekti pagrindinio tikslo – didinti ūkio narių užimtumą, kelti gyvenimo lygį ir kokybę, mažinti priklausomybę nuo neefektyvios žemės ūkio veiklos.

Kaip pažymi J.Jasaitis (2006), ES Komisijos ataskaitoje „Kaimiškojo pasaulio ateitis“ atkreiptas dėmesys į kaimų bendruomenes, išryškintos naujosios kaimo socialinės funkcijos. Pamažu įsisąmoninta būtinybė suformuoti specialią kaimo plėtros politiką, kurios svarbiausi uždaviniai:

- ūkinės veiklos įvairinimas ir naujų darbo vietų kūrimas;
- kaimo fizinės ir socialinės infrastruktūros pertvarkymas, atsižvelgiant į didėjančią gyventojų, neužimtų pirminėje žemės ūkio gamyboje, skaičių ir jų specifinius poreikius;
- kaimo gyventojų pilietinio aktyvumo ir atsakomybės ugdymas, tam pasitelkiant kaimo bendruomenes ir kitus visuomeninius darinius;

- griežtas gamtosauginių reikalavimų laikymasis ir kraštovaizdžio puoselėjimas, išryškinęs ekologinio ūkininkavimo svarbą;
- kaimo kultūrinio savitumo, jo etnografinio ir dorinio paveldo išsaugojimas ir puoselėjimas, į šį paveldą žiūrint kaip į galimybę įveikti poindustrinės visuomenės narių susvetimėjimą, atkurti kaimynišką piliečių bendravimą, sustiprinti bendrųjų tautos ir valstybės siekių suvokimą.

Lietuvoje svarbi kaimo daugiafunkcionalumo idėja, kurią konceptualizuoja M. R. Rodrigues, E. G. Gomez, J. C. Lorente (2004). Ši idėja išplėtota kaimą traktuojant geografiniu – teritoriniu požiūriu bei pritaikant žemės naudojimo teoriją (Heiling, 2002).

M. R. Rodrigues, E. G. Gomez, J. C. Lorente (2004) skiria šešias kaimo erdvines funkcijas atspindinčias kaimo plėtros profilį (žr.4 pav.) (smulkios šios funkcijos aprašytos ir pateiktos 2 priede): Sanglaudos, Žemės ūkio, Rekreacinė, Gyvenamoji, Kultūrinė ir mokymo, Aplinkosaugos.

Apibendrinant galima teigti, jog neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų sistemos įgyvendinimas atveria galimybes spartinti jų ekonominę ir socialinę pažangą, tobulinti aprūpinimą prekėmis ir paslaugomis, skatinti gyventojų profesinės kompetencijos tobulėjimą, realizuoti naują būsto sampratą, geriau tenkinančią visų šeimos narių interesus, formuoti patriotiškai ir pilietiškai susipratusių bendruomenę.

Įgyvendinant kaimo daugiafunkcionalumo idėją ypač svarbi LEADER+ programa. Pagrindinis programos tikslas – išsaugoti gamtinį ir kultūrinį paveldą, pagerinti darbo sąlygas, kurti naujas darbo vietas, ugdyti bendruomenių organizacinius gebėjimus.

Vienas iš galimų išeities taškų, siekiant pakeisti susiklosčiusią situaciją – ekonominės veiklos pobūdžio įvairinimas, plėtojant alternatyvias žemės ūkui bei netradicines žemės ūkio veiklas.

T.G. Gebremedhin (2006) pažymi, kad alternatyvi veikla mažina pajamų skirtumą tarp smulkių ūkių, ūkininkaujančių palankiose ir mažiau palankiose žemės ūkiui vietovėse. Taip yra todėl, kad ūkiai turi galimybę plėtoti jiems palankiausią bei efektyviausią alternatyvią veiklą, atsižvelgiant į gamtines, geografines, ekonomines bei kitas sąlygas.

Kitas autorių kolektyvas R. Hockhmuth, L. Halsey, L. Landrum (2008) taipogi pabrėžia, kad labai svarbi galimybė ūkininkams bei jų šeimoms užsiimti netradicinėmis ar alternatyviomis žemės ūkiui veiklomis. Alternatyvios žemės ūkiui veiklos padeda ūkiams didinti pelningumą, o smulkiems ūkiams atneša ir papildomos naudos, t. y. padeda mažinti finansinę ūkio riziką, tam tikrais atvejais padeda mažinti investicijų poreikį, didina ūkininko bei jo šeimos narių užimtumą, o taip pat suteikia galimybę dirbti pilną darbo dieną bei ištisus metus, padeda išnaudoti kitus natūralius ūkio išteklius ir kt.

Taigi kaimo plėtros pagrindinis tikslas, anot doc.dr. G.Radzevičiaus ir kt. (2004)– Lietuvos žemės ūkio daugiafunkcinės veiklos sistemos sukūrimas ir ūkinės veiklos įvairinimas kaime, sudarant realias

prielaidas padidinti ar atkurti kaimo vietovių gyvybingumą, sumažinti kaimiškujų regionų išsivystymo netolygumus, paspartinti žemės ūkio infrastruktūros modernizavimą, plėtoti socialinių paslaugų sektorių ir modernių technologijų tinklą kaime. Tai padėtų priartinti Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros sistemą prie europinio daugiavercinio žemės ūkio modelio.

Galima manyti, jog žemės ūkio produktų gamyba ir kaimo infrastruktūros plėtra turi būti vykdoma darant minimalų poveikį aplinkai, racionaliai ir taupiai naudojant gamtos išteklius, išsaugant kaimo vietovėse kultūrinę ir biologinę įvairovę, natūralų bei kultūrinį kraštovaizdį, kaimo materialųjį bei dvasinį paveldą, etnokultūrinės tradicijas bei papročius, etninį tautos tapatumą. Šių nuostatų įgyvendinimas padėtų išlaikyti autentišką kaimo aplinką, išsaugoti dar išlikusį Lietuvos kaimo vietovių savitumą.

Dėl besikeičiančių kaimo vietovių funkcijų įvairių vietos plėtros galimybių vietos paslaugos tampa svarbiausia strateginių svarstymų tema kalbant apie kiekvieną atskirą vietovę, priklausomai nuo to, kurį ekonomikos sektorių ta vietovė ketina plėtoti ateityje. Svarstomų sprendimų įgyvendinimas svarbus ir vietos valdžios struktūroms, privačioms ir pelno nesiekiančioms organizacijoms, ir patiems paslaugų vartotojams. Vietos paslaugos yra pritaikytos naujiems poreikiams, atsirandantiems keičiantis vartotojų gyvenimo būdui, ypač kreipiant dėmesį į kokybę ir specifines vartotojų grupes, tokias kaip pagyvenę žmonės, jaunos šeimos, žmonės, kasdien važinėjantys į darbą miestuose ar kitose kaimo vietovėse ir t.

Kaimo paslaugų sektorius, kaip teigia L. Lazarevaitė (2006) yra specifinė veiklos sfera, kurioje efektyvi pusiausvyra pasiekama derinant privatų interesą su visuomenine nauda. Tam reikia aktyvios valstybinių ir savivaldos institucijų veiklos koordinuojant paslaugų plėtrą, formuojant paslaugų plėtros politiką, sprendžiant finansavimo problemas. Lietuvoje, skirtingai nei Europos Sąjungos šalyse, skiriamas per mažas dėmesys paslaugų sektoriaus plėtros efektyvumui.

Kaimo vietovių gyventojams vienu metu tenka spręsti kelis tarpusavyje susijusius uždavinius: gaminti žemės ūkio produkciją; palaikyti tinkamą gamtos išteklių (dirvožemio, vandens oro) kokybę; užtikrinti maisto kokybę ir saugumą; išsaugoti ir palaikyti bioįvairovę, kultūrinį (o vietomis ir natūralų) kraštovaizdį; išsaugoti ir pritaikyti naujai paskirčiai kaimo materialųjį bei dvasinį paveldą; kurti ir tinkamai eksploatuoti kaimo viešojo naudojimo infrastruktūrą.

2007–2013 m. programavimo laikotarpiu akcentuojamos naujos kaimo gyventojų funkcijos: „gamtą tausojanti įvairiapusiška ūkinė veikla, natūralaus kraštovaizdžio išsaugojimas, istorijos ir kultūros paminklų apsauga, jų aplinkos sutvarkymas ir pritaikymas pažintinei švietėjiškai veiklai, etnografinės kūrybos puoselėjimas ir jos perdavimas ateities kartoms“ (Planting..., 2004).

Lietuvoje naujausias kaimo plėtros idėjas neretai stengiamasi suabsoliutinti, ieškant vienintelio tikrojo problemų sprendimo būdo, tačiau kaimo plėtra, būdama daugiamačiu reiškiniu, apima įvairias

idėjas, vienaip ar kitaip išreiškiančias kaimo specifiką. Naujos idėjos skatina geriau pažinti kaimo sistemą, įžvelgti kaimo plėtros tendencijas.

Idėjų interpretavimas padeda įvertinti jų istorinį tęstinumą ir galimybes pritaikyti šalies praktikoje. Siekiant išsaugoti kaimo savitumą ir regionų įvairovę tarptautiniu mastu, priimta nemažai tarptautinių, Europos ir Lietuvos teisės aktų bei kitų programinių dokumentų ir reglamentų, pasirašyta įvairių tarptautinių sutarčių ir susitarimų, kurių nuostatomis remiantis galima išsaugoti autentišką kaimo aplinką. Šios teisės nuostatos padeda globoti, saugoti bei regeneruoti ir, nepažeidžiant darnaus plėtros principo, protingai naudoti kaimo paveldą (Purvinas, 2005). Kai kuriuose ES dokumentuose įtvirtinti imperatyvai, įpareigojantys ES nares saugoti tautų etninį tapatumą, kalbų, kultūrų bei regionų įvairovę Europoje. Kraštovaizdžio apsaugą reglamentuoja Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija, kiti ES ir nacionalinės teisės aktai, kuriuose siekiama išsaugoti natūralų, tradicinį kraštovaizdį ir, remiantis žmogaus ir gamtos darnaus sanbuvio principais, modeliuoti jo galimos plėtros gaires.

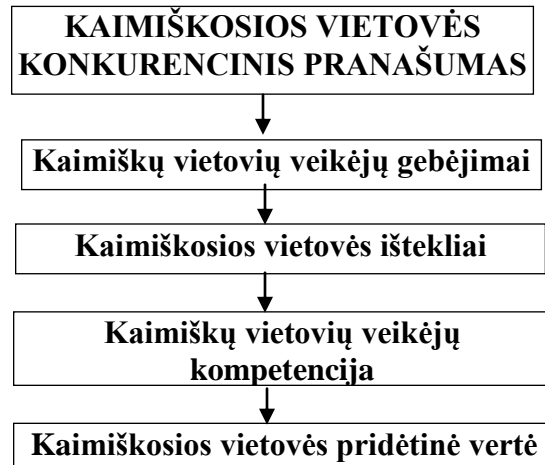
Žinoma, kaimo autentiškos, savitumu pasižyminčios aplinkos išsaugojimui vien teisės normų nepakanka, kartu būtina imtis realių institucinių veiksmų, numatant priemones kaimo identitetui išlaikyti. Nesutvarkyta ir neprižiūrima regioninius ypatumus praradusi aplinka neatlieka savo pagrindinės funkcijos – neformuoja estetinio kraštovaizdo ir nevykdo rekreacinės bei pažintinės funkcijos – neatskleidžia krašto savasties ir neparodo jo išskirtinumo.

Išanalizavus A. Vainienės, V. Pranulio, E. R. Stanicko ir kitų autorių mokslinius tyrimus, galima teigti, kad konkurencinis pranašumas yra kaimiškosios vietovės gebėjimas ilgu laikotarpiu sukurti tokią pridėtinę vertę, kuri viršytų konkurentų sukurtą vertę ir tuo pačiu gautų didesnę pelną. Siekiant, kad pranašumai būtų ilgalaikiais, jie turi per tam tikrą laiką įsitvirtinti vietovės ištekliuose, kultūroje, tradicijose, patirtyje ir t. t. Tyrimais nustatyti tokie vietovės konkurencinius pranašumus lemiantys veiksniai:

- išskirtiniai kaimiškosios vietovės plėtros veikėjų gebėjimai puoselėti vietovės išskirtinius požymius bei tradicijas;
- išskirtiniai ištekliai, kurių neturi kitos kaimiškosios vietovės;
- kaimiškosios vietovės išskirtinumas tai yra tokie vietovės bruožai, kurie sukuria vietovei unikalumą, lyginant su kitomis vietovėmis, ir kurių pripažįsta vietos plėtros veikėjai.

Kaimiškosioms vietovėms yra svarbu ne tik turėti bei siekti išlaikyti konkurencinį pranašumą, bet tuo pačiu būtina nuolat jį kurti ir tobulinti (žr. 3 pav.). Svarbiausias tikslas yra nuolat atnaujinti vietos išteklius: žemės ūkio naudmenas, miškus, kraštovaizdį, žmoniškumus ir kitus išteklius. Vietovei

tinkamai panaudojant turimus išteklius ir gebėjimus, didėja ir jos sukuriama pridėtinė vertė. Vietovės pridėtinę vertę pasak LEADER programos sudaro tokie specifiniai požymiai: „vietovėje veikiančios vietos veiklos grupės, orientacija į vietovę, novatoriška veikla, ryšiai ir daugiasektorinis požiūris, bendravimo tinklai ir tarptautinis bendradarbiavimas“ (LEADER, 2007).

3 pav. Vietovės konkurencinio pranašumo formavimosi modelis

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Storti D., Henke R., Macri M. C. The new European rural policy: a comparative analysis across regions in the EU 87 // Seminar of the European Association of Agricultural Economists “Assessing Rural Development Policies of the Cap”, Vienna, 21–24 April 2004, 2004

Pasak M. Porterio (1998) „Nacionalinio deimanto modelio“ šalies konkurenciniai pranašumai yra vietiniai, o pagrindiniai jų kūrėjai – šalies įmonės ir vyriausybė. Tačiau kaimo plėtros kontekste reikėtų įtraukti ir vietos gyventojus, kurie yra svarbūs kaimo plėtros veikėjai. „Vietos veikėjai ir institucijos turi gebėti įvertinti supančią aplinką, imtis bendrų veiksmų, sukurti tokius ryšius tarp sektorių, kad būtų užtikrintas maksimalios pridėtinės vertės gavimas, ir bendradarbiauti kartu su kitomis vietovėmis“ (Atkočiūnienė, 2004). Vietos ištekliai yra visos šalies ir pačios vietovės konkurencinių pranašumų formavimosi pagrindas.

Galima teiti, jog neefektyviai plėtojamas kaimo paslaugų sektorius daro neigiamą įtaką kaimo gyventojų sveikatai, jų išsilavinimui, gyvenimo sąlygoms; kitų kaimo verslų plėtojimui (pvz., kaimo turizmo, dailiųjų verslų); žmogiškojo ir fizinio kapitalo augimui; šalies gyventojų gyvenimo kultūrai ir šalies progresui; ekonomikos plėtrai. Vietos paslaugos, taip pat, kaip darbo vietų kūrimas ir kaimo gyventojų verslumas, pastaruoju metu yra esminis veiksnys siekiant, kad kaimo vietovėse gyventų ir dirbtų žmonės, būtų investuojama. Paslaugos sukuria naujas bendrumo ir socialinės sanglaudos formas. Vietos paslaugų teikimo organizavimas, gyvybingų paslaugų palaikymas ir nuolatinis atnaujinimas

retai apgyvendintose kaimo vietovėse verčia ieškoti naujų, tvarios kaimo plėtros principus atitinkančių sprendimų.

Pasikeitus Lietuvos informacijos ir kultūros politikai, vykstant politiniams ir ekonominiams pokyčiams atsiranda nauji gyventojų poreikiai, nauji reikalavimai urbanistinei plėtrai, verslo, poilsio ir sporto, kultūrinei veiklai. Naujų paslaugų įstaigose pageidauja mokslo, verslo žmonės, neįgalieji, jaunimas. Tik moderni, šiuolaikiška infrastruktūra galėtų patenkinti minėtus poreikius.

Taigi, apibendrinant neurbanizuotų vietovių funkcijų ar jų sistemos įgyvendinimas atveria didesnes galimybes spartinti šių vietovių ekonominę ir socialinę pažangą, tobulinti aprūpinimą prekėmis ir paslaugomis, skatinti gyventojų profesinės kompetencijos tobulėjimą, realizuoti naują būsto sampratą, geriau atliepiančią visų šeimos narių interesus, formuoti patriotiškai ir pilietiškai susipratusią visuomenę.

1.4. Naujoji kaimo plėtros politika, Lietuvai tapus ES nare

Visą Europos kaimo politiką daugiau ar mažiau įtakoja radikalūs pasikeitimai žemės ūkyje. Iki 1980-ųjų buvo manoma jog pirmoji kaimo vietovių užduotis – maisto produktų gamyba (tiek visuomenės, tiek politikų nuomone), o kaimo politikos varomoji jėga buvo – maisto produktų gamybos didinimas kaip galima žemesnėmis kainomis. Vėliau, du labai svarbūs įvykiai radikaliai pakeitė šią nuostatą. Pirmasis, ankstyvaisiais 1980-aisiais Europos Sąjungoje, Bendrosios Žemės Ūkio politikos pasekmė buvo žemės ūkio produkcijos perprodukcija. Antrasis, 1989-ųjų geležinės uždangos ir Sovietų Sąjungos žlugimas, kuris sugriovė Sovietų rinką, nuo kurios priklausė Centrinės Europos ūkininkai (Ahlsted, 2006).

Bendra struktūrinė politika Europos Bendrijoje (EB) buvo pradėta tik tada, kai pradėjo funkcionuoti bendros rinkos organizacijos priemonės. Lietuvoje struktūrinė ES politika pradėta įgyvendinama nuo 2001 metų pagal šias programas: SAPARD 2000-2006, KPP 2004-2006, BPD 2004-2006, KPP 2007-2013. Kiekviena programa susideda iš priemonių, kurios apibrėžia investicinę paramą atskiriems žemės ūkio sektoriams. Susidomėjimas Europos Sąjungos (ES) teikiama struktūrine parama palaipsniui augo, tačiau ne visi, pageidaujantys gauti struktūrinę paramą, turėjo galimybę ją pasinaudoti. Projektai neatitinkantys ES bei Lietuvos teisės aktais nustatytų reikalavimų atmesti.

Anot R. Melnikienės (2007), kaimo plėtrai Europos Sąjungoje (ES) yra skiriamas ypatingas dėmesys. Siekiant mažinti socialinę atskirtį tarp kaimo ir miesto ir sprendžiant kaimo vietovių problemas būtina pasinaudoti teikiama ES parama, ypač LEADER+ programos galimybėmis. Kaimo žmonės, susidurdami su kasdieninėmis problemomis, privalo patys įtakoti tų problemų

sprendimo būdus ir panaudodami „iš apačios į viršų” principą inicijuoti kaimo plėtros projektų rengimą, siekiant patenkinti savo ir visos kaimo vietovės poreikius, kaimo vietovę paversti konkurencinga, t.y. gebančia spręsti kaimo vietovei aktualias bendrąsias ekonomines, socialines, kultūrinės ir aplinkosauginės problemas.

Pagal Tarybos reglamentą (EB) Nr. 1698/2005, priimtą 2005 m. rugsėjo 20 d., dėl Europos žemės ūkio fondo kaimo plėtrai (EŽŪPKP) paramos kaimo plėtrai pradedama siekti šių tikslų:

- „didinti žemės ūkio ir miškų ūkio konkurencingumą remiant restruktūrizavimą, plėtrą ir inovacijas;
- remiant žemės valdymą gerinti aplinką ir kraštovaizdį;
- gerinti gyvenimo kokybę ir skatinti ekonominės veiklos įvairinimą kaimo vietovėse“ (Tarybos reglamentas ..., 2005).

Taigi, pirmosios Bendrosios žemės ūkio politikos krypties tikslas – plėtoti modernų, gebantį konkuruoti žemės, maisto ir miškų ūkį, stiprinant žmogiškąjį kapitalą, skatinant inovacijų diegimą žemės, maisto ir miškų ūkyje, įgyvendinant žemės ūkio gamybos standartus ir gerinant žemės ūkio produktų kokybę.

Antrosios Bendrosios žemės ūkio politikos krypties tikslas – gerinti aplinką, kraštovaizdį, racionaliai naudojant žemės išteklius bei remiant tausojančio žemės ir miškų ūkio plėtrą. Antrajai kryptčiai skirtos Žemės ūkio fondo kaimo plėtrai lėšos turėtų būti nukreiptos trims prioritetinėms sritims: biologinei įvairovei, didelės gamtinės vertės ūkininkavimo ir miškininkystės sistemų išsaugojimui (Geteborgo konferencijoje priimtų įsipareigojimų įgyvendinimas), vandeniui ir klimato kaitai (Kioto protokolo tikslų įgyvendinimas).

Pagal trečiąją Bendrosios žemės ūkio politikos kryptį (ji skirta ūkinės veiklos kaime įvairinimui ir gyvenimo kokybės kaimo vietovėse gerinimui) naujuoju programavimo laikotarpiu bus įgyvendinamos šios žemės ūkio daugiafunkciškumo plėtotės skatinimo priemonės – kaimo turizmo plėtojimas, amatų plėtra, kaimų atnaujinimas. (Dužinskas, 2005).

ES skiria daugiausiai lėšų žemės ūkio politikai, nes tai buvo pirma viršnacionalinė ES politika. BŽŪP formavimas ir reforma įgyja didelę politinę svarbą. Dabartinės BŽŪP kryptys turi keletą strateginių tikslų: siekiama sukurti žemės ūkį, kuris būtų konkurencingas pasaulio rinkose ir kuriame būtų laikomasi labai griežtų aplinkosaugos, maisto saugos ir gyvūnų gerovės reikalavimų, o kaimo ekonomika būtų tvari ir dinamiška (Europos Komisija, 2008).

BŽŪP reikalinga dėl svarių priežasčių, ji nuolat keitėsi prisitaikydama prie kintančių tiek žemės ūkio, tiek visos visuomenės poreikių. Galima daryti išvadą, jog vienas pagrindinių BŽŪP tikslų – sudaryti palankias sąlygas šalies ūkiui integruotis globaliame pasaulyje.

Taigi, apibendrinant galima teigti, jog per pastaruosius 50 metų BŽŪP tikslai labai pasikeitė. Modernaus žemės ūkio tikslai apima daugiafunkcinį, aplinkai tinkamą ir kraštovaizdį tausojantį žemės ūkį, kuris skatina biologinę įvairovę, užtikrina racionalų žemės ūkio produkcijos vystymą bei ragina optimaliai naudoti išteklius. Žemės ūkio politika turėtų užtikrinti panašias pragyvenimo sąlygas ir tinkamą pajamų lygį žemės ūkio ir visų kaimo vietovių bendruomenėms. Taip pat galima teigti, kad pastarojo dešimtmečio BŽŪP reformų tikslas – tvari žemės ūkio plėtra, tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, ūkininkų verslumo stiprinimas.

Lietuvai tapus ES nare, kaimo plėtros politiką galima apibrėžti trimis pagrindinėmis nuostatomis:

- parama ir dėmesys žemės ir miško ūkio bei žuvininkystės konkurencingumo didinimui,
- aplinkos apsaugai;
- gyvenimo kokybės gerinimui kaime (Poviliūnas, 2008).

Šios politikos kryptys yra ryškios jau dabar ir mažai tikėtina, kad artimiausioje ateityje keisis. Naujųjų valstybių narių ūkininkai priklauso ES bendrajai rinkai ir gali naudotis jos privalumais, kurių teikia pakankamai stabili kaina, tiesioginės išmokos (įvedamos laipsniškai lygiuojantis į bendrą ES lygį) ir kaimo plėtros priemonės.

Nors pastaraisiais metais naujosios valstybės narės (dauguma iš jų – buvusios sovietinės valstybės) ir padarė pažangą modernizuodamos ir restruktūrizuodamos žemės ūkio sektorių, kone sunkiausiu uždaviniu tapo siekis pakelti žemės ūkio ir kaimo bendruomenių gerovę. Skirtumai tarp 15 valstybių ES ir naujųjų narių kaimo vietovėse yra dar ryškesni, nes čia, lyginant su miesto regionais, yra mažesnės pajamos ir didesnis nedarbo lygis (šie skirtumai naujosiose valstybėse narėse yra didesni nei ankstesnėje 15 valstybių ES).

Regioninė kaimo plėtra pateikiama trimis požiūriais (Europos lėšos ir patirtis, 2000):

- Geresnių galimybių numatymas skatinant technologines inovacijas ir institucinę rinkos plėtrą;
- Tinkamesnių paslaugų kūrimas vykdant institucines reformas regioniniu lygmeniu;
- Žmonių gebėjimų didinimas, ypač atskirtų grupių, kad jie galėtų pasinaudoti naujomis galimybėmis.

Regiono plėtros vertinimo aspektas yra sudėtingas reiškinys. Pažymėtina, kad kiekvienas regionas gali plėtotis pagal individualų regioninės plėtros modelį, pagrįstą geografiniais, politiniais, ekonominiais, moksliniais ir socialiniais-kultūriniais ypatumais (Tomassen, Serapinaitė, 2006). Be to,

kaip teigia tie patys autoriai, svarbi ir Europos Sąjungos finansų aspektas. ES šalyse struktūrinių fondų politika vaidina svarbų vaidmenį regionų plėtroje bei regionų prioritetų ir strategijų nustatyme. Kitas veiksnys regiono plėtros vertinimo procese yra mokslinis požiūris. Pažymėtina, kad vieno aspekto nepakanka, norint įvertinti regiono plėtros procesą, nes regioną, kaip sistemą, apibūdina tik įvairių mokslinių požiūrių visuma (Dokurnevič, Bagdzevičienė, 2006).

Pažymėtina, kad Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare Lietuvos rajonų savivaldybių vykdomi investiciniai projektai, iš dalies finansuojami iš Europos Sąjungos lėšų sukuria sąlygas kaimo plėtrai, ekonomikos plėtrai.

Lietuva, tapusi Europos Sąjungos nare, įgyvendina Europos Sąjungos bendrąją žemės ūkio politiką. Šios politikos pagrindas yra sudėtingas žemės ūkio produktų rinkos reguliavimo mechanizmas, palaikantis kainas, didesnes už pasaulines žemės ūkio produktų kainas. Tačiau tai sukelia nuolatinės perprodukcijos krizes ir labai daug kainuoja. Be to, šiai politikai iki šiol tenka didžiausia Europos Bendrijos biudžeto dalis. Po nuoseklių reformų ji mažėja, tačiau iki šiol vis dar sudaro apie pusę visų Europos Sąjungos išlaidų.

M. Treinys (2005) akcentuoja, jog ES yra siekiama palaikyti gyvybingas kaimo vietas, ypač tas, kurių būklė dėl nepalankių gamtinių sąlygų yra depresinė. Lietuvoje beveik pusę žemės ūkio naudmenų užima mažo nepalankumo ūkininkauti vietovės. Gamtinės, socialinės, ekonominės, tradicinės ir kitos aplinkybės lėmė ryškius Lietuvos regioninius skirtumus. Augalininkystės, gyvulininkystės gamybos apimtys bei pajamų lygis tarp regionų skiriasi keletą kartų.

Šiai minčiai pritaria, ir savo poziciją išsako ir L.Lazerevaitė (2007) : „Mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse prastesni demografiniai rodikliai, vyksta intensyvesnė žmonių migracija iš šių regionų, todėl kai kuriose vietovėse gyventojų depopuliacijos lygis tampa kritiškas. Kaimo bendruomenės praranda gyvybingumą. Šiuose regionuose blogėja ir viešųjų gėrybių būklė – dirbama žemė lieka apleista, nuskurdinamas kultūrinis kraštovaizdis, mažėja biologinė įvairovė. ES yra remiami ūkininkai, ūkininkaujantys mažiau palankiose žemės ūkiui kaimo vietovėse, todėl, kad žemės ūkio veikla turi teigiamą įtaką ne tik kaimo žmonių užimtumui, bet ir viešųjų gėrybių kūrimui“.

Pirmieji narystės ES metai rodo, savo straipsnyje pažymi R. Ribašauskienė (2005), kad parama mažiau palankių ūkininkauti vietovių žemdirbiams turėjo teigiamą įtaką jų veiklos rezultatams, ypač nedideliems ūkiams, kurie neturėjo finansinių galimybių pasinaudoti teikiama parama priemonėms „Investicijos į ūkio valdas“ bei „Kaimo vietovių pritaikymo ir plėtros skatinimas“.

R.Povilaitis (2006) teigia, jog kaimo gyventojų gyvenimo kokybę, kaimo plėtrą užtikrinti galima tik didinant kaimo gyventojų pajamų įvairėjimą, mažinant nedarbo lygį bei didinant užimtumą. Visi šie procesai galimi smulkiuose ūkiuose, atsisakant tradicinio žemės ūkio bei pereinant prie alternatyvių

žemės ūkiui veiklą, o taip pat vykdant kooperacijos procesą. Kaime didžioji dalis gyventojų plėtoja tradicines žemės ūkio veiklas, vis dar ignoruodami tiek ES, tiek nacionalinės vyriausybės siūlymus užsiimti bei plėtoti alternatyvias žemės ūkiui bei netradicines žemės ūkio veiklas. Mažas ūkių dydis, vyraujantis rankų darbas, technikos bei technologijų trūkumas lemia tai, kad tokių ūkių veikla neefektyvi, menkas darbo produktyvumas bei našumas, pagaminta produkcija brangi bei prastos kokybės, dažnai neatitinka ES keliamų standartų bei kokybės reikalavimų, todėl kartu yra ir nekonkurencinga tiek ES, tiek vietinėje Lietuvos rinkoje. Tai lemia kaimo gyventojų dalinį užimtumą bei menkas jų pajamas, kurios kartu neužtikrina reikiamo pragyvenimo lygio, socialinio bei ekonominio stabilumo.

Iš ES struktūrinių fondų remiamas bei skatinamas kaimo gyventojų ir ūkininkų pajamų didėjimas, užimtumo lygio išlaikymas ir naujų arba alternatyvių darbo vietų kūrimas, kaimo veiklos ir paslaugų įvairinimas, kooperatyvų steigimas ir smulkaus bei vidutinio verslo vystymas, kaimo turizmo paslaugų, amatų plėtra, netradicinių produktų gamyba, paslaugų kaimo gyventojams didinimas bei jų kokybės tobulinimas. Ši parama skatina žemės ūkio subjektus nuo tradicinės žemės ūkio veiklos pereiti prie alternatyvios žemės ūkiui veiklos, kurios produktais rinka nėra pakankamai užpildyta, bei kuri turi dideles perspektyvas tiek nacionalinėje, tiek tarptautinėse rinkose.

Reziumuojant išsakyta mintis kaimo plėtros atžvilgiu. Galima pažymėti, jog dėl visų anksčiau išvardintų ir kitų priežasčių, kaimo politikos tikslas pasikeitė iš „daugiau maisto žemomis kainomis“ į tikslą, apimančią žmonių gerovės, ekonomikos bei aplinkos aspektus kaimo regionuose. Ypatingas dėmesys skiriamas ekonomikos stiprinimui ir diversifikavimui kaimo regionuose. Ūkininkavimas nebėra vienintelis ar net dominuojantis sektorius šioje ekonomikos šakoje. Ūkininkų vaidmuo daugelyje regionų keičiasi. Tačiau jie vis dar gali būti svarbūs kaip maisto produktų gamintojai: vis dėlto ūkininkų vizija keičiasi- ateities ūkininkai- tai erdvės skirtos rekreacijai kūrėjai, kultūrinio paveldo sergėtojai.

Taigi, perprasti ES šalių dabartinę kaimo plėtros politiką galima tik susipažinus (nors ir fragmentiškai) su Vakarų pasaulio visuomeninės minties raida, kuri pastaraisiais dešimtmečiais lėmė kardinalius vykdomos politikos pokyčius. Žinant visuomeninės minties „atramos taškus“ galima lengviau suvokti, kodėl tiek daug dėmesio ES šalys skiria homogeninei plėtrai (vienalytei ir sugebančiai save generuoti sistemai) ir kaimo gyventojų aktyvumui skatinti. Suprantamesnis tampa ir atvirai veiklos pragmatizmą deklaruojančių nuostatų organiškasis ryšys su demokratijos vertybėmis, taip pat dialogo kultūros ir partnerystės puoselėjimas.

Viešojo gyvenimo gyvybingumo ištakų paieška privertė ES šalis iš naujo įvertinti kaimo bendruomenių ir kitų teritorinių bendruomeninių darinių vaidmenį. Pastaraisiais dešimtmečiais

teritorinės bendruomenės iš „praeities atgyvenų“ tapo labai vertinama ir proteguojama šiuolaikiškos visuomenės viešojo gyvenimo raiškos forma.

1.5. Šiuolaikinio bendruomeninio judėjimo samprata

1.5.1. Bendruomenės sampratos įžvalgos

Pasak politologo A. Avižienio, kurį cituoja S. Nefas (2008), „pastarieji technologine pažanga paženklinėti du šimtmečiai radikaliai skiriasi nuo ankstesniųjų tūkstantmečių, kai didžioji žmonių dauguma praleido praktiškai visą savo gyvenimą vienoje mažai kintančioje gyvenvietėje. <...> Iki XVIII šimtmečio galo retas kuris žemdirbys išvykdavo toliau nei 50 kilometrų (vienos dienos kelione pėsčiomis) nuo savo gimtinės.<...> Todėl šiuolaikiniam žmogui būtina pasirinkti iš daugybės ryškių ir ne tokių ryškių ideologinių nuostatų ir išspręsti dvigubą uždavinį: surasti naujas vertybes, dažnai sietinas su vienu naujosios viešosios vadybos segmentu – piliečiu, bendruomenių dalyvavimu.

Po nepriklausomybės atkūrimo vis daugiau Lietuvos žmonių, lankydami užsienyje, atkreipia dėmesį į bendruomeniškos veiklos pavyzdžius, o Lietuvoje įvairūs filantropiniai ir ES fondai didina paramą vietos bendruomenių ir nevyriausybinių organizacijų veiklos skatinimo programoms (Avižienis, 2003).

Istoriniu požiūriu bendruomenės sąvoka yra labai sena- jau pirmykštėse visuomenėse žmonės į gentis jungtis vertė išgyvenimo ir giminės pratęsimo poreikis. Kai teigia žymus mokslininkas E. Durkheimas: „tauta gali išlikti tik tuomet, jeigu tarp valstybės ir tarp individo dar įsiterpia tam tikras skaičius šalutinių grupių, kurios būdamos pakankamai arti individo, sugeba įtraukti juos į savo veikimo sritį ir tokiu būdu nukreipia juos pagrindine socialinio gyvenimo kryptimi“.

Kaimo bendruomenės paprastai yra priskiriamos trečiajam sektoriui, t.y. nevyriausybiniams organizacijoms, kurių pagrindiniai tikslai yra daugiau socialiniai, nei ekonominiai. Pažymėtina, jog šiuo metu kaimo bendruomenių, turinčių nevyriausybinių organizacijų statusą - daugėja. Todėl joms, remiantis Dž. Dvariono (2004) pateikiama nuomone, būdingi ir nevyriausybinių organizacijų bruožai:

- Savanoriška veikla;
- Pagrindinis tikslas –socialinių tikslų įgyvendinimas;
- Nepriklausomos nuo valstybės valdžios institucijų, vadovauja nepriklausoma žmonių grupė;
- Gautą pelną investuoja į teikiamas paslaugas, ar organizacijos veiklos gerinimą, t.y. į kaimo bendruomenę.

Šiuo metu terminas „kaimo bendruomenė“ plačiai vartojamas mokslinėje literatūroje, įvairiuose dokumentuose ir teisės aktuose. Todėl aktualu apibūdinti bendruomenės sąvoką.

Bendruomenės sąvokos apibrėžimas sudėtingas dėl jos daugialypiškumo. Literatūroje randama daugiau kaip 200 įvairių bendruomenės apibrėžimų (Bendruomenės plėtra. Praktinis vadovas, 2004). Pateiksime keleto autorių nagrinėjančių bendruomenių tema apibendrinimus:

- Bendruomenė - tai „organizuotas politinis, municipalinis ar socialinis darinys; toje pat vietoje gyvenančių žmonių grupė; religinės ar kitokios ypatybės vienijamų žmonių grupė“ (Skaržinskas, 2005).
- Bendruomenė – „kolektyvinio bendravimo forma, kuria yra siekiama bendro tikslo“ (Leliūgienė ir Baršauskienė, 2001).
- Lietuvių kalbos žodyne (2005) nurodyta, jog „bendruomenė – tai istoriškai susiformavusi grupė žmonių, sujungtų tarp savęs gamybiniais santykiais”.
- Bendruomenės yra apibūdinamos kaip „socialinės sistemos, turinčios savo struktūras bei funkcijas: produkto kūrimas, vartojimas, socializacija, socialinė kontrolė, socialinis dalyvavimas, tarpusavio pagalba“ (Atkočiūnienė, 2006).
- V. Ilgius (2001) bendruomenę plačiaja prasme apibūdina kaip aibę individų ar šeimų, gyvenančių apibrėžtoje teritorijoje, identifikuojančių save kaip priklausančius tai pačiai grupei ir suvienytų kaip tų pačių paslaugų ir resursų vartotojai, turinčių bendrus poreikius ir problemas.
- Pasak V. Baršauskienės, I. Leliūgienės (2001), bendruomenė – šeimų ar žmonių grupė, kurią jungia tam tikros bendro naudojimo vertybės, turinti vieningas tarnybas, įstaigas, interesus ar vieningą artumą.

Bendruomenė gali būti suvokiama kaip: 1) geografinė teritorija; 2) įvairių santykių visuma; 3) tapatumo apibūdinimas (Godvadas, 2004).

Ch. Jonsonas (1995) bendruomenę apibrėžė trimis teiginiais: kiekvienas asmuo turi teisę tobulėti ir „naudotis tuo, kas geriausia”; efektyvūs pokyčiai evoliucionuoja; tvirta bendruomenė ir pozityvios socialinės reformos priklauso nuo tiesioginio tarpusavio bendravimo nepaisant socialinio ir ekonominio susiskirstymo.

Kaip teigia R. A. Nisbet (2000), „bendruomenė yra jausmo ir mąstymo, tradicijos ir įsipareigojimo, narystės ir norėjimo lydinys“.

V. Augustaitis (2002) straipsnyje pateikia samprotavimus, kur teigiama, jog: „bendruomenė neatsiranda iš niekur, ji prasideda nuo bendruomeniškumo jausmo ir šis jausmas turi būti stiprinamas

bendruomeniškais darbais. Bendruomeniška dvasia stiprės tuomet, kuo daugiau žmonių įsitrauks į bendruomenės kūrimą. Bendruomenę turi sudaryti žmonės, siekiantys bendrų tikslų ir bendrų interesų“.

Sutinkant su A. Laurinavičiumi, kad bendruomenės tai grupės, kurioms individai priklauso, turi pareigų ir įsipareigojimų, o asmenys prisiima įsipareigojimų bendruomenei tikėdamiesi tokiu būdu geriau tenkinti savo visuomeninius, asmeninius poreikius, interesus, apginti tam tikras socialines vertybes, bendruomenės teisinga būtų suvokti kaip įrankį minėtų poreikių tenkinimui, vertybių ir interesų gynimui, kaip tam tikrą bendruomenės atstovą, ginantį ne tik savo narių, o ir bendruosius interesus.

Vietos savivaldos įstatyme (2000) teigiama, jog bendruomenė – „tai atitinkamoje teritorijoje gyvenantys žmonės, susieti bendrais viešaisiais poreikiais ir interesais“.

Tuo tarpu 2007 m. priimtose Valstybės paramos kaimo bendruomenių ir vietos veiklos grupių veiklai remti taisyklėse kaimo bendruomenė apibrėžiama kiek plačiau: „Kaimo bendruomenė – teritoriniu pagrindu siejanti kaimo gyventojus ir Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo arba Lietuvos Respublikos viešųjų įstaigų įstatymo nustatyta tvarka įregistruota pelno nesiekianti organizacija, sudaryta asmeninės narystės pagrindu, kurios tikslas – tenkinti atstovaujamos teritorijos gyventojų viešuosius poreikius ir interesus. Teritorija, kuriai atstovauja kaimo bendruomenė, gali jungti ir miestelius ar miestus, kurių gyventojų skaičius neviršija 6 tūkst.“

Matyti, jog įvairiuose literatūros šaltiniuose pateikiami panašūs, bet visgi skirtingi bendruomenės apibrėžimai. Apibendrinant įvairių autorių pateikiamus apibūdinimus, galima teigti, jog bendruomenė tai socialinė organizacija, turinti savo kultūrą, funkcijas.

Kad bendruomenė gyvuotų, būtini vietos žmonių bendri interesai bei aktyvumas. Galima teigti, kad išanalizuoti bendruomenės požymiai yra būdingi ir priskirtini kaimo bendruomenei, kuri Žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatyme (2002) apibūdinama taip: kaimo bendruomenė – tai kaimo teritorijoje gyvenantys žmonės, susieti bendrais viešaisiais poreikiais ir interesais.

Bendruomenė paprastai jaučiasi esanti nedideles gyvenvietės, miestelio (kartais su apylinkėmis), miesto mikrorajono ar nedidelio, istorinių ar geografinių veiksnių dėka įgavusio išskirtinius (pvz., tarminio dialekto) bruožus krašto gyventojai. Galima teigti, jog kaimo bendruomenės telkiamasi dažniausiai nulemia gyvenama vietovė.

Europos Sąjungos integracijos procesai daro įtaką ne tik atskirų šalių ekonominei, politinei bei kultūrinei raidai, bet paliečia ir konkrečios vietovės bei kiekvieno piliečio kasdieninį gyvenimą (Field, 1998). Šiandien „greitai kintančiame pasaulinio kapitalizmo veide“ (Susser, 2002) vietos bendruomenių lygmuo įgauna svarbų vaidmenį pilietiškumo ir demokratinės visuomenės raidai bei kiekvieno šalies piliečio angažuotumui.

R. Grigas (1995) išskiria du bendruomenės tipus: tradicine kultūra grindžiamos bendruomenės (jos prototipas gali būti kaimiškoji bendruomenė) ir kito lygio bendruomenė, kurios narius sieja labiau formalizuoti, supragmatinti santykiai. Mokslininkas teigia, kad tai skirtingi raiškos pasauliai: pagal technologijas, gyvenimo būdą, bendravimo kultūrą, žmogaus sąmonę, pasaulėžvalgą.

Pirmosios bendruomenės tipo žmonių santykiai buvo grindžiami vadinamuoju kraujo ryšiu, kaimiškosios dvasios persunktas visuomenės gyvenimas pasižymėjo ištikimybe etnokultūrinei tradicijai, organiškų žmogaus ryšių su gamta, antrosios – pragmatinių tikslų siekimu, racionalumu (Grigas, 1995).

Galima daryti prielaidą, kad neformalios kaimo bendruomenės labiau atitiktų pirmojo tipo bendruomenės. Tačiau šiuo metu kuriamos kaimo bendruomenės kaip tik dažniau siekia pragmatinių tikslų, yra formaliai registruojamos ir veikia, vadovaudamosi racionaliais motyvais:

- dalyvauti projektų konkursuose ir taip gauti lėšų bendroms veikloms vykdyti,
- infrastruktūrai ir kaimo gyventojų gyvenimo kokybei gerinti.

Minėtieji veiksniai apsprendžia kaimo pilietinės bendruomenės savitumą, unikalumą ir kartu priklausomybę nuo bendrųjų šalies, Europos, pasaulio raidos procesų.

Apibendrinant bendruomenės sampratą išvalgą, galima teigti, jog tiek Lietuvos, tiek užsienio šalių patirtyje gausu pavyzdžių, rodančių kaip bendruomeninės organizacijos sėkmingai gali spręsti buitines, kultūrinio ugdymo, laisvalaikio organizavimo ir kitus klausimus. Kaimo bendruomenės nariai susidurdami su kasdieninėmis problemomis, privalo patys įtakoti tų problemų sprendimo būdus. Todėl žmonės buriasi į bendruomenes, kad būtų galima lengviau išspręsti problemas.

1.5.2. Bendruomeninis judėjimas kaip socialinis reiškinys

Nuo kitų nevyriausybinių organizacijų bendruomeninės organizacijos skiriasi bent trim aspektais, teigia A. Vaišnora (2006). Pirmą, jų tikslinė grupė yra tam tikroje vietovėje gyvenantys žmonės, jos kuriasi vietinių bendruomenių pagrindu. Antra, šių organizacijų veiklos sritis yra labai plati, apimanti tiek kultūrinių, tiek socialinių, tiek ekonominių vietinių gyventojų poreikių tenkinimą. Trečia, šios organizacijos sudaro organizacinį pagrindą gyventojų įtraukimui į vietinės savivaldos procesus.

Lietuvos kaimiškųjų bendruomenių organizacijų šalyje per keletą pastarųjų metų gerokai padaugėjo, o tai savo ruožtu leidžia mokslininkams kalbėti apie prasidėjusį kaimiškųjų bendruomenių organizacijų sąjūdį. 2000 metais veikė 10 kaimiškųjų bendruomenių organizacijų, 2004 metais jų jau buvo įregistruota 800, 2008 metais šių organizacijų skaičius gerokai viršijo 1000.

J.Jasaitis (2006) pažymi, kad Vakarų valstybių patirtis rodo, kad tikroji savivalda (ypač kaime) prasideda nuo to lygmens, kuriame žmonės vieni kitus pažįsta ir gali pasiūlyti į jos institucijas autoritetingiausias asmenis, atmesdami siauru interesų grupių statytinius. Daug racionalesnė būtų tokia kaimiškųjų vietovių savivaldos schema: seniūnija – valsčius – apskritis. Nefunkcionuojant savivaldai, bendruomenės niekada negalės atlikti iniciatyvos „iš apačios į viršų“ skatintojo, pilietinės visuomenės ugdytojo vaidmens.

Bendruomenių kūrimosi procesas yra labai reikšmingas Lietuvos ateičiai, o jo sėkmė priklauso nuo aktyvaus bendruomenių dalyvavimo socialiniame, ekonominiame ir politiniame šalies gyvenime. Netobuli įstatymai, nacionalinės bendruomenių plėtros programos nebuvimas įvardijamos kaip pagrindinės priežastys, stabdančios bendruomenių veiklą ir judėjimą. Dėl to bendruomenių veiklos klausimams spręsti būtinas kompleksinis požiūris, priemonių planas ir sprendimų priėmimas. Siekiant įgyvendinti minėtus uždavinius, labai svarbus bendradarbiavimas ir partnerystė tarp bendruomenių, nevyriausybinų bei verslo organizacijų, vietos valdžios ir valstybės institucijų bei kitų suinteresuotų institucijų.

Remiantis I.Matonyte ir I.Bučaite (2007), bendruomenės jungimasis į tam tikras tikslines grupes suteikia galimybę bendrai spręsti kylančias problemas tiek bendruomenės viduje, tiek ir atstovaujant savo interesus valdžios institucijose. Kad interesai būtų atstovaujami teisėtai, raginama susibūrusias kaimo bendruomenes registruotis kaip nevalstybines organizacijas vadovaujantis šalyje veikiančiais įstatymais. Nevalstybinė organizacija ir yra tas visuomenės branduolys, kuris suteikia galimybę įvairių sluoksnių, amžiaus, išsilavinimo, padėties žmonėms susiburti, spręsti kylančias problemas, atstovauti savo pačių interesus įvairiose institucijose, tarpininkauti bei teikti visokeriopą pagalbą vienas kitam.

Kaip teigia J. Figueira-McDonough (2001) bendruomenė – tai XIX a. socialinės minties rezultatas. Siekiant įvardyti fundamentalius bendruomenių požymius reikia pripažinti, kad bendruomenės apibūdinimas yra problematiškas. Yra aišku, kad bendruomenė – socialinis darinys, "nešantis" teigiamą krūvį.

Kaimo bendruomenės plėtra apima aplinkos, ekonomikos, socialinę, demografinę, technologinę, politinę bei kitas sritis, įgalinančias bendruomenę dirbti savo pačios labui. Kaimo bendruomenei visi plėtros elementai yra labai svarbūs, nes anot V.Pauliko (2004), kaip teigiama Europos Tarybos 1995 m. parengtoje Kaimo vietovių chartijoje, „kaimas turi būti patraukli ir saugi gyventi vieta, su gera infrastruktūra, gyvybingais žemės ūkio, miškininkystės, žuvininkystės bei kitos veiklos sektoriais, su sveika aplinka, išsaugotu bei puoselėjamu kraštovaizdžiu“.

Kaip ir kitose užsienio šalyse, taip ir Lietuvoje, pagrindinis bendruomenės tikslas yra socialinės permamos. Todėl norint pasiekti teigiamą rezultatą, neužtenka vien gerų norų ir didelio pasiryžimo. Jau

ir Lietuvos bendruomenėse tampa svarbus profesionalumas. Kompetencija teisės, politikos, socialinių mokslų srityse kuria rimtos bendruomenės įvaizdį.

Kaimo bendruomenių skaičius sparčiai auga. Siekdamas užsibrėžto tikslo, kaimo bendruomenės vis dar susiduria su žmoniškųjų išteklių stoka. Trūksta žmonių, galinčių prisidėti prie visuomeninės veiklos, aktualia problema įvardijo per mažas vietos gyventojų domėjimasis bendruomenės veikla.

Pastebimos ir teigiamos permainos: vyksta daugiau renginių, žmonės vis aktyviau dalyvauja bendruomeninėje veikloje, jie tampa vieningesni, gerėja jų tarpusavio santykiai, atsiranda didesnis pasitikėjimas savo jėgomis. Kaimo gyventojų aktyvumo, verslumo, naujų galimybių paieškos skatinimas priklauso nuo vietinių bendruomenių bei jų lyderių.

Kaimo vietovė yra svarbi ir reikšminga visai bendruomenei ir kiekvienam žmogui, kuris ten gyvena. Vietovės išskirtinumas – tai dalykai, kurie suteikia kaimui savitumo, palyginus jį su kitais kaimais ir miestais. Tai ne tik pastovus, materialus ištekliai, bet ir, kaip teigia doc.dr. V. Atkočiunienė (2004), žmonių gyvenimai. Svarbūs ir nematomi, neapčiuopiami ištekliai – simboliai, dialektai, vardai, receptai, legendos, vietovės gyventojų emocinis ryšys, „suaugimas“ su ja. Nuo gyvenamosios aplinkos socialinės vertės priklauso prielaidos, galinčios stimuliuoti teigiamus procesus kaimo vietovėse.

Kaip pažymi W. Stone (2001) šiandien socialinis kapitalas vertintinas kaip veiksminga priemonė svetimėjančioms ir nunykstančioms bendruomenėms atgaivinti. Kaimynystės, piliečių ir valstybės bendravimas laikytini abipuse ekonomine ir socialine nauda. Socialinis kapitalas įgauna ypatingą svarbą viešojoje politikoje, priskiriant naujus vaidmenis valdžios institucijoms ir rinkai, persvarstant piliečių teises ir atsakomybes bei numatant labiau demokratinio pobūdžio valstybes-rinkos bendruomenės bendradarbiavimą.

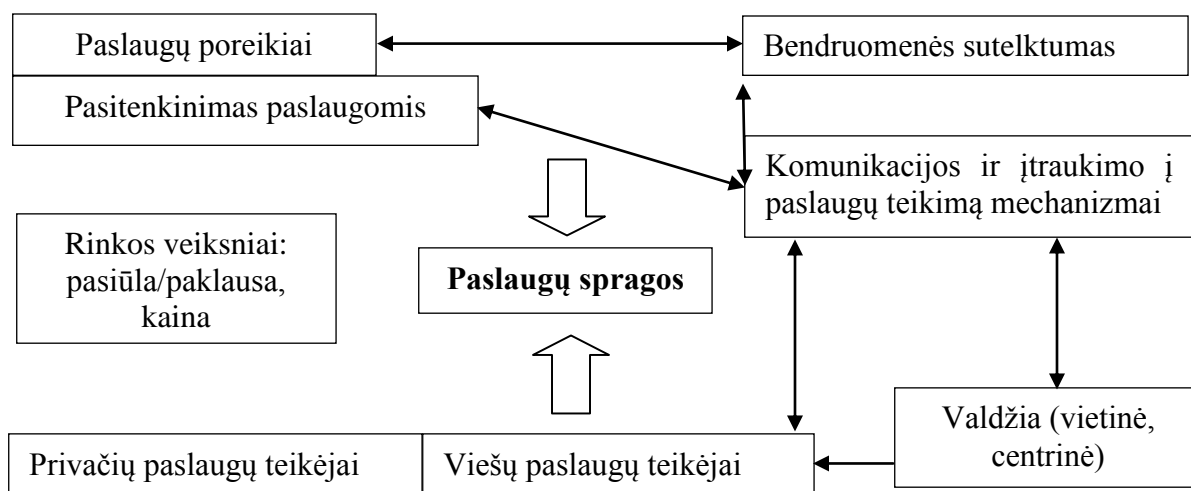
Pati aktualiausia šios temos vieta - bendruomenės santykiai su vietos savivalda. Kadangi realiai bendruomenė steigiama kaip tam tikra socialiai aktyvių žmonių asociacija, žiūrint iš VSĮ nuostatų ji atstovauja tik mažam bendruomenės sluoksniui. Tai leidžia pagal partinius sąrašus išrinktai oficialiai valdžiai tvirtinti, kad tokia įregistruota pagal AĮ bendruomenė iš tikrųjų atstovauja tik sau. Jeigu jos santykiai su seniūnu ar savivalda nesusklosto, apie kokius nors konstruktyvius santykius iš viso kalbėti negalima.

Tyrinėtojai Paul R. Eberts bei Mindy E. Scott, atlikę kiekybinį socialinio kapitalo tyrimą 42-jose Niujorko Erio kanalo bendruomenėse, nustatė, kad socialinis kapitalas netiesiogiai (per bendruomenės narių paramą vienas kito verslams bei bendruomenės projektus) sąlygoja bendruomenių ekonominį augimą (Eberts, Scott, 2001).

Tyrinėtojai (Rebecca F., Allen J.C., Cordes S., 2000) analizuodami bendruomenės narių pasitenkinimą naudoja eilę kintamųjų, kaip draugystė, giminytės ryšiai, pragyventas bendruomenėje

laikas, pasitenkinimas paslaugu infrastruktūra bei kitus. Pradėtų empiriniu tyrimų pagrindu Willis Goudy sukūrė sisteminį, vadinamąjį lauko bendruomenės modelį. Šiame modelyje bendruomenė suprantama kaip interaktyvi struktūra. Tyrinėtojai, norintys nustatyti žmonių pasitenkinimą gyvenimu bendruomenėje, turi analizuoti ekonominius, socialinius, psichologinius bei normatyvinius veiksnius.

Pasitenkinimo gyvenimu bendruomenėje tyrimai svarbūs tuo, kad jie leidžia bendruomenėje teikiamas paslaugas nagrinėti kompleksiskai (peržengiant viešųjų bei privačiųjų paslaugų priešpriešas), taikant paslaugų infrastruktūros kategoriją bei lokalizuoti jas atskirose bendruomenėse. Organizuota bendruomenė, remiantis R.Markausku (2006) gali būti svarbi politinio bei administracinio atstovavimo bei bendradarbiavimo aspektais (žr. 4 pav.). Daugeliu tyrimų įrodyta, kad nevyriausybinės organizacijos sustiprina politinę bei administracinę atskaitomybę, dažnai tampa viešųjų institucijų partneriais, o tai leidžia veiksmingiau bei efektyviau spręsti problemas, susijusias su bendruomenėje teikiamomis paslaugomis.

4 pav. Piliečių pasitenkinimas paslaugomis ir jį įtakoiantys veiksniai

Šaltinis: sudaryta darbo autorius remiantis - Markauskas, R. (2006). Pilietinės visuomenės ugdymas, bendradarbiaujant su valdžios, švietimo ir verslo institucijomis. NVO veiklos skatinimas. [žiūrėta 2010-01-05]. Prieiga per internetą: <www.nisc.lt>.

Vietos valdžia ar viešųjų paslaugų tiekėjai, siekdami didesnio piliečių pasitikėjimo, o kartu ir didesnio pasitenkinimo paslaugomis gali bendradarbiauti su žmonėmis ar bendruomenėse veikiančiomis organizacijoms. Šis bendradarbiavimas gali apimti politikos planavimą, stebėseną, kontrolę ar net dalies paslaugų perleidimą bendruomenėms. Šioje vietoje galima kelti klausimą, ar ši ideali bendradarbiavimo samprata praktiškai įgyvendinama Lietuvos savivaldoje.

Kaimuose egzistuoja įvairių lygmenų bendruomenės - klasikinės, natūralios (seniai gyvuojantys kaimai), susidarančios administracinio vieneto pagrindu, mokyklų, laisvalaikio, religinės, darbo bendruomenės ar kitos didelės grupės, kurias telkia bendri požiūriai ir tikslai (Vosyliūtė, 2002). Vietovių valstybinės įstaigos, nevyriausybinės organizacijos, egzistuojančios partijos, jaunimo, moterų, religinės ir kitos socialinių tinklų gausą laiduojančios formalios ir neformalios struktūros, institucijos, jų mobilizaciniai pajėgumai bei išteklių, profesionalumas suintensyvina bendruomenės gyvenimą, sudaro prielaidas spręsti įvairias jos narių problemas.

R. Didžiulienė (2001) akcentuoja, jog Lietuvoje bendruomenės pradėjo kurtis po Nepriklausomybės atgavimo. Kitaip tariant, griuvus „geležinei uždangai“, griuvo ir nusistovėjusi tvarka. Žmonės negavę paramos iš valstybės, patys turėjo pasirūpinti savo gerbūviu. Nebebuvo tų, kurie galėtų nuspręsti už juos, valdžios institucijos negalėjo išspręsti žmonių problemų. Siekiant, kad visuomenės atstovai aktyviai dalyvautų šalies valdymo, pertvarkos procesuose, skatintų demokratišką vystymąsi, turėtų galimybę išsakyti savo nuomonę ir pasiūlymus vietos ar centrinės valdžios institucijoms, yra labai svarbu, kad žmonės jungtųsi bendrai veiklai.

Lietuvoje kuriasi vis daugiau bendruomenių, tad galima daryti prielaidą, kad ji susiformuoja skatinama aiškaus, konkretaus intereso. Svarbiausias bendruomenės elementas yra žmonės, turintys tą patį interesą. Vienas svarbiausių yra bendruomenės, kaip individo socialinės inteligencijos ugdymo, vaidmuo. Bendruomenės ugdymo metodą padeda geriau suprasti teorines sąvokos: įgalinimas, ryšio palaikymas, ir bendravimo veikla. Pasak Bolle de Bal (1996), ryšio palaikymas yra vietinės bendruomenės ugdymo organizavimo pagrindas. Juo yra siekiama nustatyti su aplinka ryšį, kuris turėtų prasmės individui. Pasak autoriaus, žmonija gyvena visuomenėje, kurioje nėra palaikomas ryšys tarp individų, kur vyrauja atsiskyrimas, racionalistinis šiuolaikiškumas.

Bendruomenės sudaro žmonės turintys bendrus tikslus, bendrus interesus, bendras tradicijas. Vienas didžiausių sunkumų bendruomenės plėtroje yra rasti bendrą pagrindą šioje įvairovėje. Sėkminga bendruomenės veikla priklauso nuo bendruomenės lyderio: jis turi būti orientuotas į rezultatus, nebijoti rizikos, nuolatos susitikti su bendruomenės nariais, tobulintis kursuose ir pan.

Tuo tarpu B.Melnikas (2003) pažymi, jog bendruomenių veiklos tikslas yra skatinti gyventojus, kad šie stengtųsi pagerinti savo gyvenimo sąlygas, skatinti juos saviugdai ir kultūrinei saviraiškai. Kaip ir kitose užsienio šalyse, taip ir Lietuvoje, pagrindinis bendruomenės tikslas yra socialinės permainos. Todėl norint pasiekti teigiamų rezultatų, neužtenka vien gerų norų ir didelio pasiryžimo. Jau ir Lietuvos bendruomenėse tampa svarbus profesionalumas. Kompetencija teisės, politikos, socialinių mokslų srityse kuria rimtos bendruomenės įvaizdį. Atitinkamas žinių „bagažas“, sugebėjimas bendrauti, užmegzti naujus ryšius, suteikia galimybę tikėtis kitų supratimo, paramos, gal netgi finansavimo.

Bendruomenė turi ne tik savo narius, patalpas, bet ir uždavinius, kuriuos bando spręsti. Deja, daugelis kilusių problemų reikalauja tam tikrų pajamų. Pagrindiniai bendruomenių finansinių išteklių šaltiniai – metinis nario mokestis, savivaldybės parama, dalyvavimas ES fondų ir valstybės biudžeto remiamuose projektuose, taip pat lėšos, gaunamos iš bendruomenės komercinės veiklos.

Leidinyje „Bendruomenės plėtra: praktinis vadovas“ (2004), išskiriamos vertybės, kuriomis turi vadovautis bendruomenė:

- socialinis teisingumas - pagrindinių žmogaus teisių ir poreikių užtikrinimas kiekvienam bendruomenės nariui;
- dalyvavimas - bendruomenės žmonės turi dalyvauti sprendžiant jiems aktualias problemas ir priimant svarbius sprendimus;
- lygybė ir paskirstymas - galios ir galimybės paskirstytos visiems bendruomenės nariams;
- mokymasis ir kompetencija - tai žinių ir įgūdžių, kuriuos naudoja žmonės sprenddami įvairias socialines, ekonomines problemas, pripažinimas ir įvertinimas;
- bendravimas ir bendradarbiavimas - geranoriškas bendravimas su aplinkiniais, kitomis
- organizacijomis;
- socialinė pagalba ir parama - jų užtikinimas tiems, kuriems labiausiai to reikia.

Apibendrinant galima teigti, jog daugelis tiek asmeninių, tiek visą visuomenę liečiančių problemų veiksmingiausiai sprendžiamos ne makro (visos valstybės), bet mikro (bendruomenės) mastu. Todėl kiekviena bendruomenė vienijasi tam, kad prisitaikytų prie gyvenamojo laikotarpio kultūros ir šalies ypatybių, o svarbiausia, prie savo artimiausios aplinkos ypatybių, išmoktų dirbti su savo žmonėmis, siekiant pagerinti savo, savo šeimos narių ir kaimynų gyvenimo lygį.

Vis dėlto kaimo pilietinė bendruomenė vis dar susiduria su įvairiomis problemomis, iš kurių pagrindinė – narių pasyvumas. Kartais pasigendama pačių kaimo gyventojų iniciatyvos, suinteresuotumo gerinti savo gyvenimo kokybę, vietinio savarankiškumo (Kaimo bendruomenių kūrimas ir stiprinimas Lietuvoje). Pilietinės visuomenės instituto užsakymu 2005 metų rugsėjį „Baltijos tyrimų“ atlikto Lietuvos gyventojų vertybių tyrimo duomenys rodo, kad šalies visuomenė kol kas išlieka itin menkai organizuota: nevalstybinių organizacijų veikloje dalyvauja vos 17 % šalies gyventojų. Nedidelis organizacijų veikloje dalyvaujančių žmonių skaičius, leidžia daryti prielaidas, kad Lietuvos nevyriausybinis sektorius dar pakankamai silpnas, šalies gyventojų pilietinis sąmoningumas nėra labai aukštas, o dalyvavimas tokioje veikloje nėra pelningas.

Viena iš priežasčių, skatinanti kurtis Lietuvos kaimo bendruomenes tai supratimas, kad valdžios institucijos negali išspręsti visų kaimo žmonių ekonominių, kultūrinių, socialinių ir kt. Problemų

(Martinkus, 1999). Piliečių įtraukimas į vietos įvykius yra svarbiausias dalykas, kuriant stiprią bendruomenę. Bendruomeninė veikla reiškiasi per bendrai organizuojamą darbą, veiklą, laisvalaikį vienoje ar kitoje žmonių susibūrimo grupėje, tai bendrai organizuojamos talkos, sporto varžybos, koncertai, parodos, šventės, susitikimai su žymiais žmonėmis ir kt.

Kaimo plėtra neįmanoma be kaimo bendruomenių (Povilaitis, 1999). Dvasinės kaimo žmonių atramos nebuvimas, sąlygotas deformuotų bendruomenės santykių, yra labai svarbi jų sutrikimo priežastis. Saugoti kaimo „dvasią, gyvenimo būdą, kultūros vertybes yra kaimo bendruomenių socialinė funkcija. Kultūros veiksniai, stiprindami bendruomenes, padeda įveikti tipišką nūdienos Lietuvos kaimo streso būvį, „socialinę depresiją, kaustančią jo gyventojų energiją ir veiklumą.

Bendruomeninio judėjimo plėtrai taip pat turėjo įtakos įvairūs įgyvendinti projektai, tokie kaip „Bendruomenės iniciatyvų programų parengimas ir struktūrinių fondų įsisavinimo gebėjimų stiprinimas Lietuvoje“ (PHARE – SPP III), „Seagull“ projektas, finansuojamas iš Baltijos jūros regiono „INTERREG III B“ programos“ ir kt.

Galima teigti, jog kaimo bendruomenei visi plėtros elementai yra labai svarbūs. Juos įgyvendindamas Lietuvos kaimas turi galimybę gerinti gyvenimo kokybę pasinaudojant ES parama.

Lietuvai, tapus Europos Sąjungos nare, atsirado kur kas platesnės galimybės kaimo plėtrai bei didesnės gyventojų kokybės gerinimo galimybės kaime. *Leader* programa atsirado pradėjus pirmą struktūrinių fondų programą 1989 - 1993m. V. Atkočiūnienė (2004) pažymi tokį *Leader+* programos tikslą: „skatinti ir paremti idėjas, kurias įgyvendinant siekiama išnaudoti ilgalaikį kaimo vietovių potencialą, parengiant ir įgyvendinant integruotas kaimo vietovių plėtros strategijas, kurios parodo naujus kaimo plėtros būdus, tai:

- gamtinio ir kultūrinio paveldo plėtra;
- ekonominės situacijos gerinimas, sukuriant naujas darbo vietas;
- kaimo bendruomenės organizacinių gebėjimų tobulinimas;
- naujų žinių ir įgūdžių sklaidos užtikrinimas kaimo vietovėse, skatinant vietos plėtrą;
- kaimo gyventojų pasitikėjimo savimi augimas.

Kaimo bendruomenės veikloje gali dalyvauti visi vietos gyventojai, norintys susiburti, spręsti kaimo problemas. Labai svarbu kiekvieną kaimo bendruomenės narį suvokti kaip potencialų aktyviai integruotą bendruomenės dalyvį. Kiekvienas bendruomenės narys yra individualus savo gebėjimais. Bendruomenių veikloje dalyvauja įvairių sričių specialistai, turinčių skirtingas nuomones, skirtingą pasaulėžiūrą, supratimą apie supančią aplinką ir pan. Nepaisant to, juos sieja bendras požiūris susiburti.

Reikėtų pabrėžti, jog bendruomenės atsiradimą įtakoja toje pačioje teritorijoje gyvenančių žmonių aktyvumas ir noras veikti.

Apibendrinant galima teigti, jog kiekvienai bendruomenei būdingi saviti veiklos bruožai, nes bendruomenę sudaro skirtingų žmonių grupė, kurių poreikiai, norai, nuomonės yra labai skirtingi. Visa tai priklauso nuo gyvenimo patirties, susidariusių aplinkybių, asmenybės bruožų. Bendruomenių organizacijų išlikimo bei veiklos plėtros perspektyvos nemaža dalimi priklauso nuo to, kiek šiuo metu pasiteisins organizacijų narių lūkesčiai, sieti su organizacijos įsteigimu, ir kiek dabartiniai veiklos rezultatai juos motyvuos toliau tęsti pradėtus bei imtis naujų darbų.

Kaimo pilietinėms bendruomenėms dar reikalingos didelės investicijos potencialui stiprinti bei pačiam pilietiškumui ugdyti, kad būtų sėkmingai įgyvendinti pagrindiniai bendruomenių veiklos tikslai. Vis dėlto šiuo metu kaimo bendruomenės siūlo vis platesnį paslaugų spektrą sprendžiant įvairias visuomenės problemas, todėl kartais tampa konkurentu tiek biudžetinėms, tiek kai kurioms pelno siekiančioms organizacijoms. Būtent iš valdžios institucijų kaimo bendruomenės gali perimti daugelio funkcijų (socialinių paslaugų teikimo, sporto ir kultūros veiklos organizavimo, švietimo, nusikaltimų prevencijos ir kt.) vykdymą.

Apibendrinant galima pabrėžti, jog kaimo bendruomenių konkurencingumą ir socialinę reikšmę didina prigimtiniai, o ne įstatymais sukurti privalumai: galimybė naudoti neapmokamą savanorių darbą, gauti paramą, būti aktyviai palaikomoms vietos bendruomenės, vartotojų suinteresuotumas naudotis jų paslaugomis. Tokios motyvacijos pakanka burtis į kaimo bendruomenes ir jas steigti. Taipogi didėjanti ES struktūrinių fondų ir programų parama kaimo bendruomenių veiklai verčia jas atidžiai analizuoti kaimo vietovių gamtinį, ūkinį, ekonominį bei socialinį potencialą ir panaudoti jį verslo plėtrai ir kaimo atnaujinimui.

2. KAIMIŠKŲJŲ VIETŲVIŲ GYVENTOJŲ STRUKTŪROS IR JŲ ŪKINĖS VEIKLOS POKYČIAI PAKRUOJO RAJONE

2.1. Pakruojo savivaldybės administruojamos teritorijos socioekonominė charakteristika

Pakruojo rajono teritorija yra išsidėsčiusi Šiaulių apskrities rytinėje dalyje, kuri apima dideles lyguminio pobūdžio teritorijas šalies šiaurėje, viduryje bei pietvakariuose ir iš esmės sutampa su derlingąja Vidurio žemuma ir vakarinėmis Baltijos aukštumų plynaukštėmis. Šiaurinė rajono dalis išsidėsčiusi Žiemgalos žemumos pietiniame pakraštyje. Pietinė dalis yra Mūšos - Nemunėlio žemumoje. Žemiausia rajono vieta – 30 metrai virš jūros lygio – yra šiaurinėje dalyje prie sienos su Latvija. Aukščiausia rajono vieta pietvakariuose – 100 metrai virš jūros lygio (www.pakruojis.lt).

Pakruojo rajonas – vienas iš 6 Šiaulių apskrities rajonų, patenkantis į Valstybinį Lietuvos – Latvijos pasienio regioną. Pakruojo rajono savivaldybės šiaurinė teritorijos dalis, Žiemelio seniūnija, yra Lietuvos – Latvijos Respublikų pasienio ruožo ribose. Šiaurės vakaruose Pakruojo rajonas ribojasi su Joniškio rajonu, vakaruose – Šiaulių rajonu, Radviliškio rajonu – pietuose ir Panevėžio bei Pasvalio rajonais – rytuose. Svarbiausi tarptautiniai transporto koridoriai ir magistraliniai keliai aplenkia rajono teritoriją. Pagal aprobuotą Šiaulių apskrities bendrojo plano erdvinės plėtros koncepciją Šiaulių rajono pakraščiu prie pat Pakruojo rajono ribos planuojama transeuropinio (europinės vėžės) geležinkelio atkarpa.

Remiantis Pakruojo savivaldybės teritorijos bendroju planu (2007) visoje Pakruojo rajono teritorijoje nėra akivaizdžių aktyvios plėtros arealų, todėl nepastebima ir ypač reikšmingų darnios plėtros problemų. Analizuodami vykstančius procesus, jų tendencijas pastebimos lokalaus pobūdžio problemos.

Rajone mažai naudojami atsinaujinantys energijos ištekliai: vėjo energija, žemės ūkio gamybos atliekos ir kt. Pastatų šildymui daugiausiai naudojamas kietas kuras – mediena arba anglis. Rajono kaimo gyventojų koncentracijos laipsnis gyvenvietėse, teikiančiose kaimo gyventojams pirmines viešąsias paslaugas, yra vidutinis (54%), todėl labai aktuali yra paslaugų pasiekiamumo problema, tuo pačiu susisiekimo viešuoju transportu sistemos plėtra, valstybinių ir vietinių kelių tinklas ir kelių techninė būklė.

Pagrindinė Pakruojo rajono ūkinė veikla šiuo metu yra žemės ūkis. Per pastarųjų trijų metų laikotarpį labai plėtėsi gyvulininkystės - pradėjo veiklą stambus kiaulininkystės kompleksas,

planuojama dar dviejų kiaulininkystės kompleksų statyba. Su šių kompleksu veikla susiję tiek teigiami (suaktyvėjusi gyvulininkystė, padidėję jos produkcijos kiekiai, naujos darbo vietos gyventojams), tiek ir neigiami (galimos aplinkosauginės problemos, gyvenimo kokybės suprastėjimas) aspektai.

Kaip rašoma ataskaitoje, Pakruojo rajonas turi palyginti mažą rekreacinį potencialą: miškingumo rodiklis yra mažas, hidrografinis tinklas nėra tankus, nėra nei vieno ežero, rekreacijai pritaikytini tik rajono teritorijoje esantys tvenkiniai. Verslumo lygis rajone yra gan žemas. Nors pastaraisiais metais pastebimas nuolatinis smulkių įmonių augimas. Tačiau nemaža šiuo metu registruotų įmonių turi likviduojamos įmonės statusą. Menkai plėtojamos verslo paslaugos.

Pastaraisiais metais Pakruojo rajone pastebima svarbaus ekonominio rodiklio, lemiančio ir rajono gyventojų socialinės aplinkos būklę – tiesioginių užsienio investicijų vienam gyventojui – kasmetinė gerėjimo tendencija. Šiuo metu šis rodiklis Pakruojo rajone yra geriausias tarp Šiaulių apskrities savivaldybių. Tačiau materialinės investicijos šiuo metu yra nepakankamos.

2.2. Naujausi gyventojų struktūros pokyčiai Pakruojo rajone

Jau dešimtmetis Lietuvoje trunka didžiuliai pagal mastus, spartūs pagal tempus, ir esminiai pagal turinį demografinių procesų (gimstamumo, šeimos evoliucijos, mirtingumo, migracijos) pokyčiai. Praėjusio dešimtmečio pradžia – gyventojų skaičiaus mažėjimo pradžia – Lietuvai naujas ir netikėtas fenomenas, bet tai dar ne demografinė krizė ir ne tautos nykimas, kaip teigia V. Stankūnienė (2003). O nuo dešimtmečio antros pusės didžiuliai nelegalios emigracijos srautai pirmiausia rodo šalies ekonomines ir socialines nesėkmes.

Pakruojo rajone nuo 1989 m. vykstantys demografiniai Tačiau dabartiniu metu gyventojų skaičiaus mažėjimas ir senėjimas jau įgavo ryškios krizės požymių. procesai, kaip ir visoje Lietuvoje, yra sukelti naujų socialinių ir ekonominių sąlygų. Be to, Pakruojo rajono seniūnijų, Pakruojo miesto gyventojų skaičiaus bei kitų demografinių rodiklių kaita yra veikiama gretimai esančių dviejų didžiųjų miestų -Šiaulių ir Panevėžio. Šių miestų įtaka, ypač migraciniam judėjimui, ne tik per visą tarybinį laikotarpį, bet ir paskutinį XX amžiaus dešimtmetį buvo didelė. Daug Pakruojo rajono bei miesto gyventojų važiavo į didžiuosius aplinkinius miestus dirbti, mokytis ir pan.

Pakruojo rajone yra 8 seniūnijos: Guostagalio, Klovainių, Linkuvos, Lygumų, Pakruojo, Pašvitinio, Rozalimo, Žeimelio. Pagal turimus duomenis matyti, jog daugiausia gyventojų turi Pakruojo seniūnija - 5676, Linkuvos seniūnija - 3754 bei Klovainių seniūnija – 3300. Pagal užimamą plotą didžiausios seniūnijos yra: Klovainių, Linkuvos ir Žeimelio. Detalesnis gyventojų skaičiaus ir

užimamos teritorijos pasiskirstymas pagal seniūnijas pavaizduotas 2 lentelėje. (duomenys 2009 m. sausio 1 d.).

2 lentelė

Pakruojo seniūnijų gyventojų skaičius ir užimamas plotas

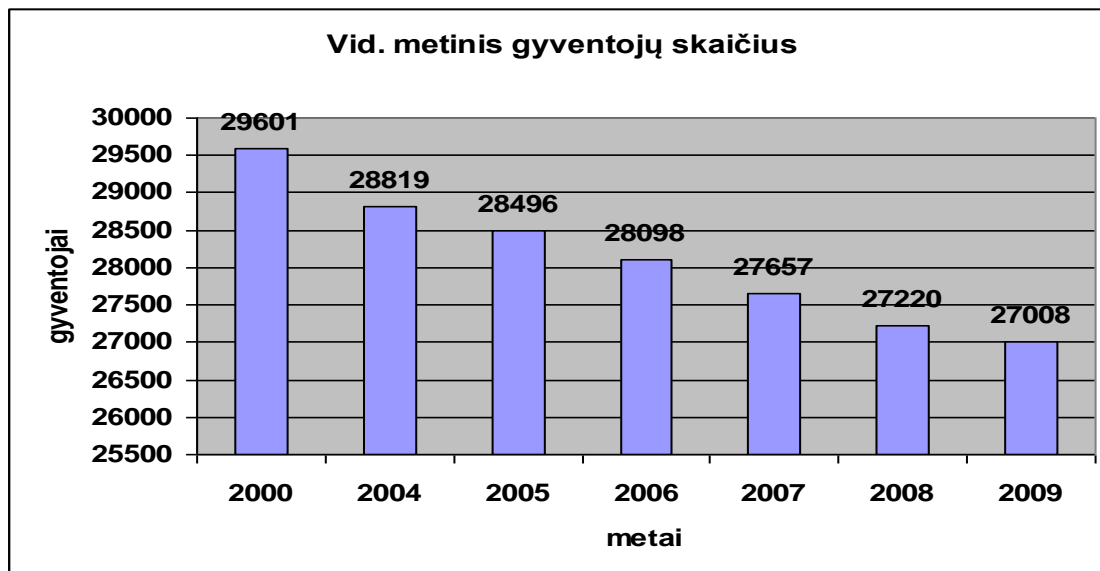
Seniūnija	Užimamas plotas, ha	Gyventojų skaičius
Guostagalio	10500	1886
Klovainių	17404	3300
Linkuvos	16753	3754
Lygumų	21432	3292
Pakruojo	14159	5676
Pašvitinio	15745	2265
Rozalimo	15200	2764
Žeimelio	16753	1216

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus

Pakruojo rajono gyventojų tankumas yra pats mažiausias visoje Šiaulių apskrityje – viename kvadratiname kilometre Pakruojo rajone gyvena beveik 2 kartus mažiau gyventojų nei vidutiniškai Šiaulių apskrityje ir 2,4 karto mažiau gyventojų nei vidutiniškai Lietuvoje.

Nors gyventojų skaičius mažėja visoje Lietuvoje, tačiau demografinė situacija ypač sparčiai blogėja kaime. Gyventojų mažėjimą kaime lemia mažesnis gimstamumas ir didesnis mirtingumas nei mieste, jaunų 25-29 metų kaimo gyventojų migracija iš kaimo. Šiuo metu migracija vyksta ne tiek į didžiuosius miestus, kiek į užsienį.

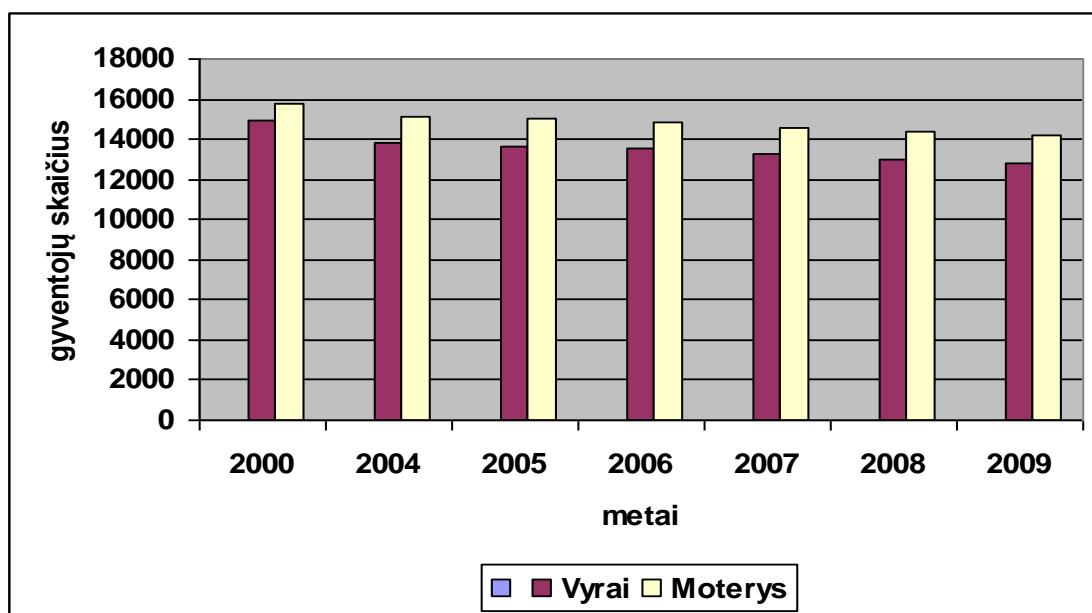
Pakruojo rajone 2000–2008 metų laikotarpiu gyventojų skaičius mažėjo, taip pat mažėjo ir gyventojų tankumas. Pakruojo rajono savivaldybėje 2000 m. gyveno 29601 gyventojai (tai sudarė 7,94 proc. Šiaulių apskrities gyventojų), o gyventojų tankumas siekė 21,8 gyventojų 1 kvadratiname kilometre. 2009m. Pakruojo rajone gyveno 27008 gyventojai (tai 9,6 proc. mažiau nei 2000 m.). Gyventojų tankumas nors ir nežymiai, tačiau taip pat sumažėjo iki 19,9 gyventojų 1 kvadratiname kilometre.

5 pav. Vidutinis metinis gyventojų skaičius Pakruojo savivaldybėje

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Statistikos departamento prie LR vyriausybės duomenimis (2007, 2009)

Pakruojo rajone vyrų ir moterų santykis – 47,6 proc. ir 52,4 proc. (žr. 7 pav.).

6 pav. Gyventojų skaičius Pakruojo savivaldybėje pagal lytį

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Statistikos departamento prie LR vyriausybės duomenimis (2007, 2009)

Iš paveikslų duomenų matyti, jog Pakruojo rajono savivaldybės administruojamoje teritorijoje pastebimas ryškus gyventojų skaičiaus sumažėjimas. Pakruojo rajone pastarąjį dešimtmetį smarkiai ryškėjo miestų (ypač Šiaulių), iš vienos pusės, ir kaimiškųjų teritorijų, iš kitos, skirtumai. Į kaimiškąsias teritorijas ateina mažiau investicijų, jose yra prastesnės galimybės rasti darbą. Rajono

teritorijose gyvenančių žmonių pajamos yra ženkliai mažesnės nei apskrities centre - Šiauliuose. Čia blogesnis socialinis aptarnavimas, mažesnės laisvalaikio praleidimo galimybės. Darbingi kaimiškųjų teritorijų gyventojai keliai į miestus, emigruoja į užsienį. Ypač keičiasi kaimo gyventojų demografinė sudėtis – kaimas santykinai vis labiau „sensta“.

Gyventojų sudėtis pagal amžių nuo 2005 m. Pakruojo rajone keitėsi. Tai galima sieti su bendro gyventojų skaičiaus mažėjimu. Šiaulių apskrityje iki 2008 m. gyventojų iki 15 metų sumažėjo 8,9 proc., o pensinio amžiaus gyventojų sumažėjo 3,2 proc. Labai panaši tendencija pastebima ir Pakruojo rajone: gyventojų iki 15 metų amžiaus sumažėjo 8,1 proc. (Pakruojo rajono gyventojai iki 15 metų sudarė 8,5 proc. Šiaulių apskrities šios amžiaus grupės gyventojų), o pensinio amžiaus gyventojų sumažėjo 5,2 proc. (Pakruojo rajono pensinio amžiaus gyventojai sudaro 8,3 proc. Šiaulių apskrities šios amžiaus grupės gyventojų).

Pakruojo rajone darbingo amžiaus gyventojų grupėje skaičius išliko beveik nepakitęs (Pakruojo rajono darbingo amžiaus gyventojai sudaro 7,6 proc. visos Šiaulių apskrities darbingo amžiaus gyventojų). Gyventojų sudėties pagal amžių kaitą galima matyti 3 lentelėje.

3 lentelė

**Gyventojų skaičius metų pradžioje pagal administracinę teritoriją,
amžių ir laikotarpį**

	2005	2006	2007	2008	2009
Gyventojai (0–15 m. amžiaus)	5944	5725	5463	5201	4920
Darbingo amžiaus gyventojai	16673	16656	16678	16575	16599
Pensinio amžiaus gyventojai	6060	5933	5742	5656	5649

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Statistikos departamento prie LR vyriausybės duomenimis (2007, 2009)

Kadangi gyventojų skaičius Pakruojo rajone mažėjo, tai mažėjo gyventojų skaičius tiek mieste, tiek kaime. Pakruojo rajone stebimas dar spartesnis gyventojų mažėjimas mieste: 2005–2009 m. laikotarpiu gyventojų mieste skaičius sumažėjo 39,2 proc. Gyventojų kaime mažėjimo tendencija labai panaši į viso rajono tendenciją: 2005–2009 m. laikotarpiu gyventojų skaičius kaime sumažėjo 6,3 proc. Gyventojų skaičiaus kaita pagal administracines teritorijas matoma 4 lentelėje.

4 lentelė

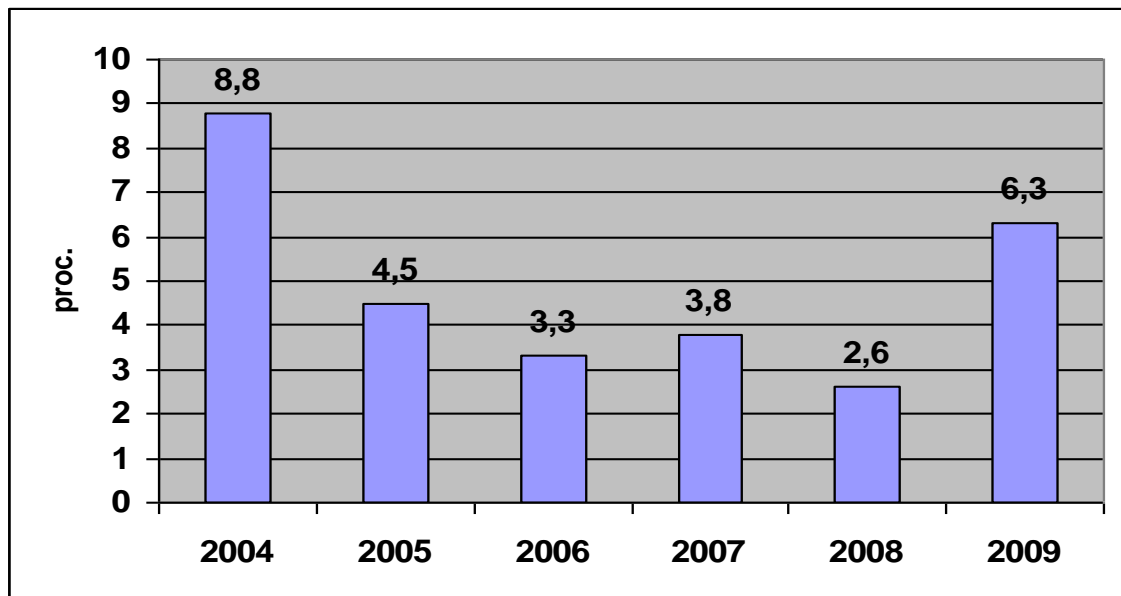
**Gyventojų skaičius metų pradžioje pagal administracinę teritoriją,
gyvenamąją vietovę ir laikotarpį**

Vietovė	2005	2006	2007	2008	2009
Miestas ir kaimas	28677	28314	27883	27432	27002
Miestas	7768	7673	7562	7485	4722
Kaimas	20909	20641	20321	19947	19580

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Statistikos departamento prie LR vyriausybės duomenimis (2007, 2009)

Kaip matyti Pakruojo rajono savivaldybės demografinė situacija - prasta. Čia 1000–iui gyventojų tenkančios natūralios kaitos rodikliai prasčiausi visoje apskrityje. 2004 m. šis rodiklis Pakruojo rajone siekė -6,3, o 2006 m. pasiekė net -7,3, nors gimusiųjų skaičius, tenkantis 1000–iui gyventojų per šį laikotarpį, kaip ir visoje apskrityje, kito nežymiai. Tai reiškia, kad Pakruojo rajone yra didelis mirtingumas, kurio nekompensuoja gimstamumas. Toks rodiklis gali liudyti apie didesnę gyventojų senėjimą rajone, prastesnę medicininių paslaugų prieinamumą bei tokių paslaugų prastesnę kokybę, blogesnę kriminogeninę situaciją ir pan.

Vienas iš svarbiausių rodiklių, apibūdinančių galimybes plėsti verslą yra galimybė surasti ir / ar išsiugdyti reikalingus darbuotojus. Tam tikslui apžvelgsime Pakruojo rajono darbo rinką. 2004 metais vietos darbo rinkoje pradėjo mažėti darbo jėgos pasiūla. Šį procesą atspindi mažėjantis ieškančių darbo asmenų procentas nuo darbingo amžiaus gyventojų.(žr. 7 pav.).

7 pav. Bedarbių procentas nuo darbingo amžiaus gyventojų, dinamika

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Statistikos departamento prie LR vyriausybės duomenimis (2007, 2009)

Apibendrinant Pakruojo rajono demografinius duomenis galima teigti, jog Pakruojo rajono savivaldybė yra mažiausias apskrities III lygmens teritorinis administracinis vienetas. Pagal demografinius rodiklius Pakruojo rajonas yra „kaimiškas“ rajonas. Kaip buvo minėta, kaimo gyventojų dalis bendrame gyventojų skaičiuje sudaro 73%. Dėl to ypač aktualu yra gyvenimo ir aplinkos kokybė kaimuose ir miesteliuose, kaimiškųjų gyvenviečių viešojo susisiekimo su pagrindiniais aptarnavimo centrais (Pakruoju ir Linkuva).

Pakruojo rajono ūkio išsivystymas ir gyventojų gerovė šiuo metu gerokai atsilieka nuo išsivysčiusių Europos Sąjungos šalių lygio. Ekonomikos ir gyventojų gerovės atsilikimas skatina grėsmingus socialinius reiškinius: mažą natūralų gyventojų prieaugį, didelę jaunų, darbingų gyventojų migraciją į užsienį. Senstančiai bendruomenei vis sunkiau save išlaikyti, ryškėja darbo jėgos stygiaus perspektyva. Ekonominio augimo ir atitinkamai gyventojų gerovės augimo spartinimas tokioje situacijoje turėtų būti vienas svarbiausių Pakruojo rajono siekių.

2.3. Dabartinė agrarinio sektoriaus situacija

Lietuva įsiliejo į bendrąją ES rinką, kurioje garantuotas laisvas prekių, darbo jėgos ir kapitalo judėjimas. Laisvas prekių judėjimas atvėrė galimybę veikti didesnėje ir aktyvesnėje rinkoje, naudotis ES eksporto paramos instrumentais, susidarė palankesnės prekybos su trečiosiomis šalimis sąlygos, ypač su Rusija, Ukraina, Baltarusija. Laisvas darbo jėgos judėjimas teikia galimybę įsidarbinti kitose ES šalyse (esant nedarbui), jaunimui mokytis ir stažuotis Vakarų šalyse, įsisavinti naujas technologijas ir įgyti vadybos įgūdžių. Laisvas kapitalo judėjimas sudarė palankias sąlygas užsienio investicijoms Lietuvos žemės ūkyje ir perdirbamojoje pramonėje, geresnes žemės ūkio subjektų apsirūpinimo finansiniais ištekliais (pakankami kreditiniai ištekliai, prieinama palūkanų norma) galimybes.

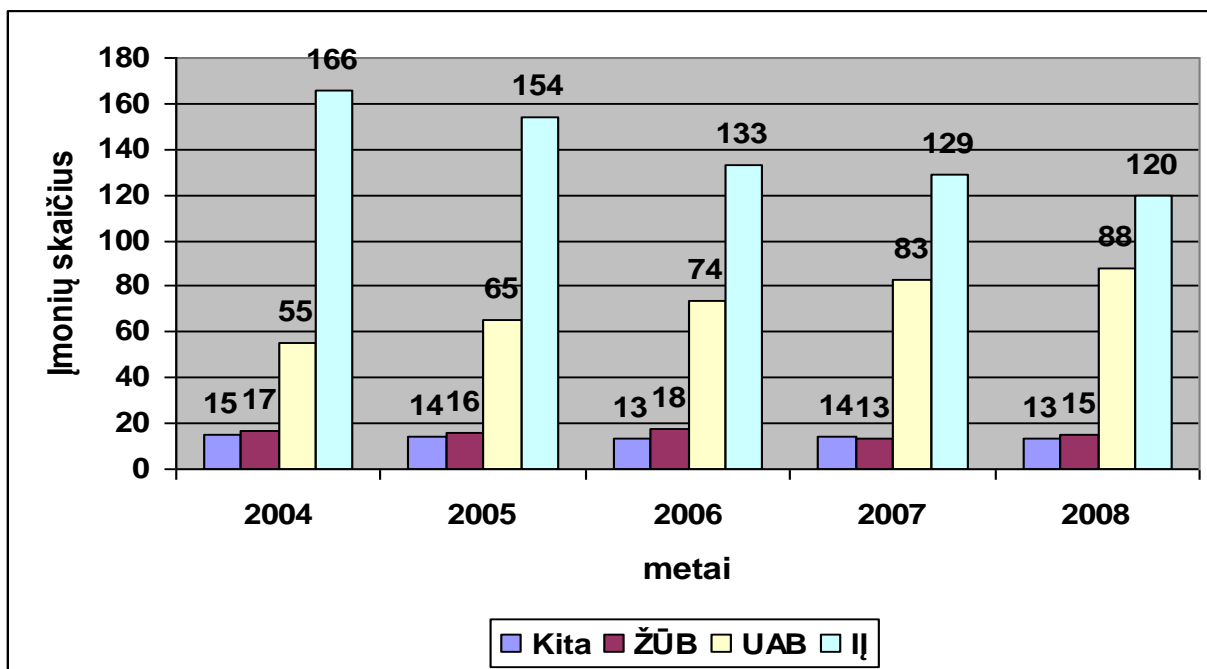
Tačiau kartu su atsivėrusiomis galimybėmis Lietuvos žemės ūkio sektoriui teko priimti ir ES bendrosios rinkos iššūkius: didesnę žemės ūkio ir maisto produktų konkurenciją vidaus rinkoje, aukštus kokybės standartus, prekybos ir gamybos apribojimus (kvotas).

Teigiamą poveikį Lietuvos žemės ir maisto sektoriui pereinamuoju laikotarpiu darė nacionalinės pasirengimo narystei ES programos, finansuojamos iš Lietuvos biudžeto, taip pat ES SAPARD parama, sudariusi sąlygas modernizuoti ūkius, perdirbamąją pramonę, plėtoti alternatyvius verslus, sukurti BŽŪP administruoti būtinas struktūras ir parengti reikiamos kvalifikacijos specialistus, mokyti bei informuoti kaimo gyventojus.

Visos Pakruojo rajone veikiančios įmonės yra priskiriamos prie smulkaus ir vidutinio verslo (toliau SVV) subjektų, tačiau verslumas rajone yra žemas. Pagal veikiančių ūkio subjektų skaičių, tenkantį 1000-iai gyventojų, Pakruojo rajonas 41,7 proc. atsilieka nuo Lietuvos verslumo vidurkio. 2008 m. pabaigoje verslumo lygis Pakruojo rajone buvo 14 įmonių 1000-iai gyventojų, Lietuvoje – 241. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis 2008 m. pabaigoje Pakruojo rajone buvo įregistruotos 562 MVĮ, iš jų tik 236 veikiančios įmonės. Daugiau kaip pusė, t.y. 326 įmonės Pakruojo rajone yra sustabdžiusios veiklą, turi likviduojamos įmonės statusą.

Veikiančių ūkio subjektų skaičius Pakruojo rajone 2008 m. buvo 385, iš jų: 236 MVĮ, 49 valstybės ir savivaldybės biudžetinės įmonės, 85 asociacijos ir visuomeninės organizacijos, 8 viešosios įstaigos, 5

religinės bendruomenės ir bendrijos, 1 labdaros ir paramos fondas, 1 kredito unija. 2009 m. sausio 1 d. Pakruojo rajone buvo registruoti 1645 ūkininkų ūkiai.

8 pav. Pakruojo rajono įmonių tipai

Šaltinis: sudaryta darbo autorius remiantis Statistikos departamento prie LR vyriausybės duomenimis (2007, 2009)

Galima manyti, kad atsižvelgiant į gana gausius gamtinius Pakruojo rajono išteklius, čia yra perspektyvi medienos perdirbimo pramonė. Šio sektoriaus (medienos perdirbimo) įmonės sudaro nemažą dalį veikiančių rajono įmonių ir sukuria ganėtinai daug darbo vietų, tačiau vertinant šių įmonių atliekamą veiklą per vertės kūrimo grandinę, pastebima, kad įmonės orientuojasi tik į nupjautos medienos pardavimą. Rajono įmonės nesiorientuoja į didesnės pridėtinės vertės produkto gamybą. Tai yra susiję su tuo, kad įmonės neturi lėšų naujų technologijų įsidieгимui. Didelė pramonės įmonių problema yra tai, kad šios įmonės tarpusavyje menkai kooperuojasi, siekdamos įgyvendinti didesnius užsakymus.

Šiuo metu medienos konkurencingumą mažina transportavimo kaštai, nes rajone neišvystyta geležinkelių infrastruktūra. Be to smulkiesiems medienos perdirbėjams darosi vis sudėtingiau konkuruoti su stambiaisiais perdirbėjais, superkančiais didžiąją dalį žaliavos.

Taigi galima apibendrinti, jog Pakruojo rajone vyrauja darbui imli pramonė (tekstilės, drabužių siuvimo, medienos ir kt.), kuriai reikalingi žemos kvalifikacijos darbuotojai, kuriantys ganėtinai nedidelę pridėtinę vertę. Pagrindinės Pakruojo rajono pramonės gamybos kryptys: medienos

apdirbimas, baldų, lininių audinių ir tekstilės gaminių, metalo dirbinių bei kombinuotųjų pašarų gamyba.

Žinant bedarbių skaičių rajone, užimtumo struktūrą ir tai, kiek, kaip rodo patirtis, tenka teritorijos ploto vienam užimtajam atskirose veiklos srityse, apytiksliai galima prognozuoti, kiek savivaldybėse reikėtų numatyti ploto investicijoms į jas pasiruošti. Detaliai gyvenviečių plėtros valdymo klausimai turi būti sprendžiami rajono savivaldybių bendruosiuose ir specialiuosiuose planuose. Pagrindinė krašto problema- siauras, provincialus žmonių mąstymas, trukdantis surasti reikiamus sprendimus, stabdantis krašto vystymąsi. Žmonės neįžiūri savo krašto privalumų, nemąsto kūrybiškai, neieško naujovių, nemato, kad daug ką reikia padaryti ir ne už pinigus, padėti vieni kitiems, bendradarbiauti.

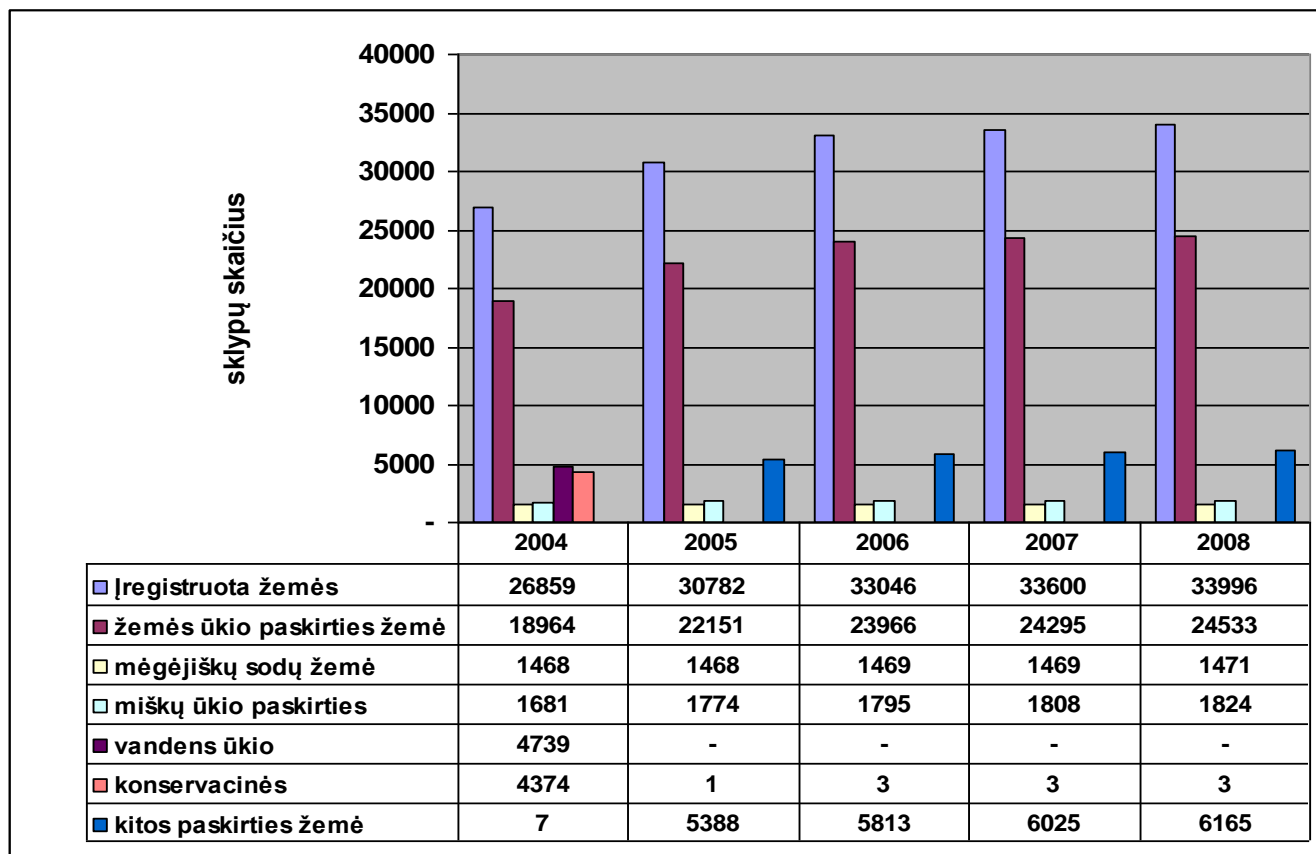
Pakruojo rajono savivaldybės administracijos duomenimis, ūkininkų skaičius rajone nuolatos didėjo. 2003 m. Pakruojo rajone buvo 991 ūkininkas, o 2006 m. šis skaičius padidėjo 35 proc., t.y. rajone buvo 1531 ūkininkas. Tuo tarpu 2009 m. pradžioje rajone buvo įregistruoti 1645 ūkininkų ūkių.

Lietuvos Respublikos Žemės fondo duomenimis (2007) vidutinis Pakruojo ūkininkų ūkio plotas 2006 m. buvo 30,52 ha. Šis rodiklis buvo žymiai didesnis nei Lietuvos vidurkis (19,52 ha) ir apylygis Šiaulių apskrities vidurkiui (30,26 ha). Analizuojant ūkių plotus, pastebima neigiama jų vidutinio dydžio kitimo tendencija, t.y. per pastaruosius trejus metus vidutinis ūkio plotas sumažėjo nuo 41,89 ha (2003 m.), 38,64 ha (2004 m.) iki 34,35 ha (2005 m.), o 2006 m., kaip minėta anksčiau, jau buvo tik 30,52 ha. Taigi, per ketverių metų laikotarpį šis rodiklis sumažėjo net 27 proc. Tokia situacija yra nepalanki Pakruojo rajono žemės ūkio konkurencingumo požiūriu, kadangi smulkūs, mažo investicinio pajėgumo ūkiai yra nepajėgus lygiaverčiai konkuruoti Europos Sąjungos žemės ūkio rinkos sąlygomis, dažniausiai nepajėgus ūkyje taikyti modernių technologijų ir įsisavinti ES struktūrinių fondų teikiamos paramos lėšas.

Pasak Pakruojo savivaldybės administracijos duomenų (2008), Pakruojo rajone yra gana aukštas žemės naudmenų našumas – 48 balai. Šiaulių apskrityje jis sudaro 43,0 balus, o respublikos – 39,6. Tai rodo, kad Pakruojo rajone vyrauja našus, žemės ūkio plėtrai vertingi dirvožemiai, kurie yra labai svarbi sąlyga žemės ūkio kultūrų derlingumui, kokybei ir apskritai – konkurencingumui. Lygus reljefas, dideli melioruotos žemės plotai (72,4 proc.), našus krašto dirvožemiai yra Pakruojo rajono stiprybė.

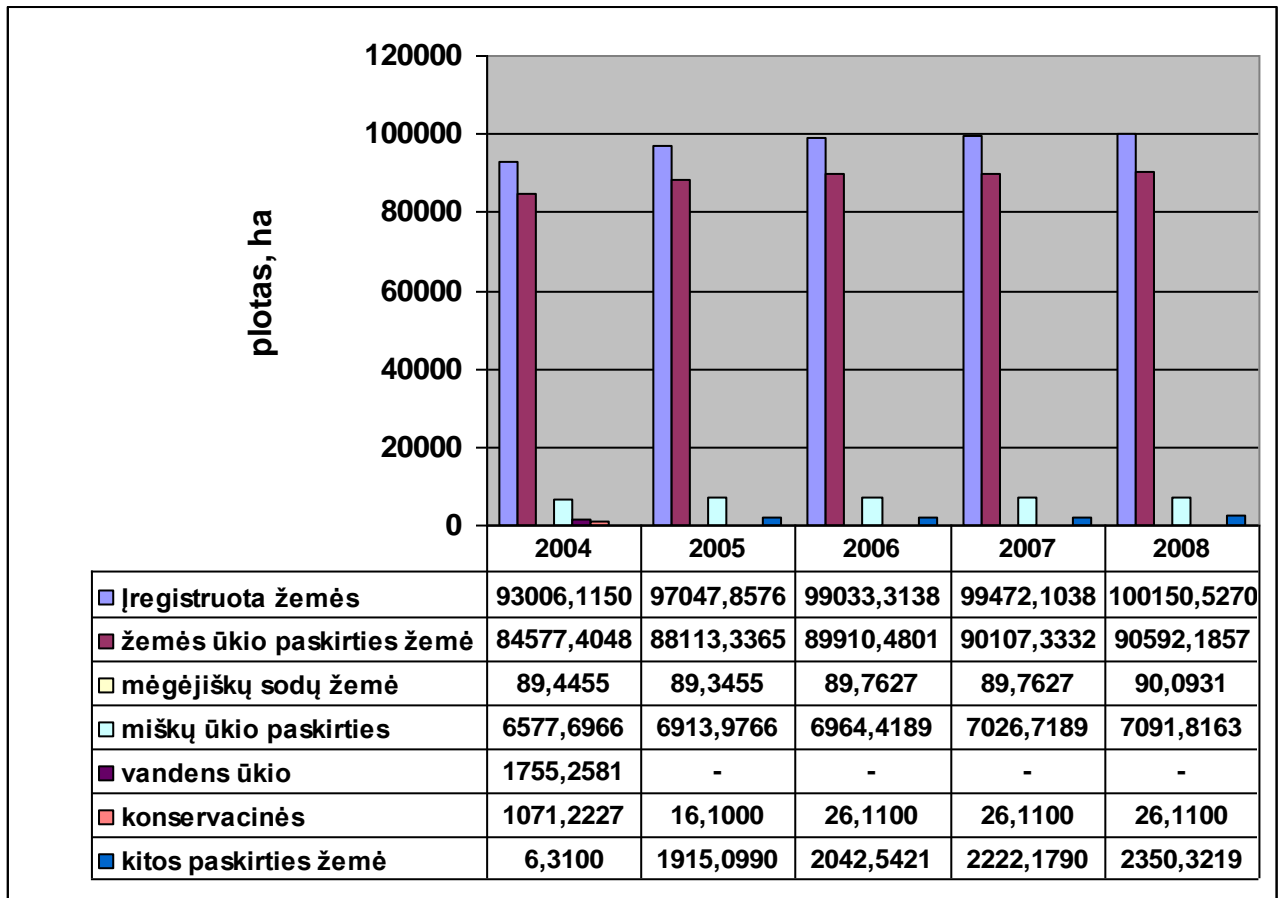
Pagrindinės Pakruojo rajono ūkininkų veiklos kryptys yra augalininkystė ir gyvulininkystė. Priklausomai nuo kainų ir apyvartinių lėšų santykio, tiek gyvulių skaičius, tiek grūdinių bei techninių kultūrų plotai Pakruojo rajone svyruoja, tačiau šis svyravimas nekelia grėsmės gamybos dydžio pastovumui.

Žemės ūkio paskirties žemės rinka Pakruojo rajone pastaruosius penkerius metus (2004–2008 m.) nuolat augo. Kasmet perleidžiamos (parduodamos ar dovanojamos) žemės ūkio paskirties žemės plotas išaugo nuo 58,5 tūkst. m. iki 188,5 tūkst. ha 2007-aisiais, t. y. daugiau kaip 3ha 2003 kartus. Didysis šuolis įvyko 2004 m. (+116,9 proc.) ir 2005 m. (+33,4 proc.), o vėlesnis laikotarpis pasižymėjo nuosaikesniu augimu – maždaug po 5–6 proc. per metus. Rinkos augimą, t. y. žemės paklausos didėjimą, sukėlė auganti Lietuvos ekonomika ir atsigauantis žemės ūkis bei plėtros perspektyvos, kurias atvėrė narystė ES ir didesnė parama žemės ūkiui. Įtakos turėjo spartesni žemės reformos tempai ir įstatymų pataisos, leidusios privačios žemės ūkio paskirties žemės rinkoje dalyvauti juridiniams asmenims (žr. 9 ir 10 pav.).

9 pav. Duomenys apie privačios nuosavybės teise žemės sklypų įregistravimą

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Statistikos departamento prie LR vyriausybės duomenimis (2007, 2009)

10 pav. Duomenys apie privačios nuosavybės teise žemės sklypų įregistravimą, ha

Šaltinis: sudaryta darbo autoriaus remiantis Statistikos departamento prie LR vyriausybės duomenimis (2007, 2009)

Pakruojo rajono žemdirbiai naudojami įvairia parama. Nemažai žemdirbių dalyvavo 2004-2006 m. kaimo plėtros plano priemonėse: ankstyvo pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos, pusiau natūrinių restruktūrizuojamų ūkių rėmimo, standartų laikymosi ir kitose.

Vidutinis ūkininkų ūkio plotas Pakruojo rajone yra žymiai didesnis nei Lietuvos vidurkis, atitinkamai 30,52 ha ir 19,52 ha. Lyginant su šalies vidutiniais rodikliais, Pakruojo rajone yra santykinai daugiau žemės ūkio paskirties žemės, mažiau – miškų ūkio, vandens ūkio ir kitos paskirties žemės. Pakruojo rajone gana aukštas žemės naudmenų našumas – 48 balai, tuo tarpu Lietuvos – 39,6 balai. Tai yra svarbi sąlyga žemės ūkio kultūrų derlingumui, kokybei, o tai reiškia – konkurencingumui. Pagrindinės Pakruojo rajono ūkininkų veiklos kryptys yra augalininkystė ir gyvulininkystė. Per pastaruosius trejus metus labiausiai išaugo gyvulininkystės produkcijos kiekis. Pakruojo rajone grūdinių kultūrų pasėlių plotai 2007 m. sudarė 65,8 proc. bendro pasėlių ploto. Miško žemė 2008 m. sudarė 19,6 proc. viso Pakruojo rajono žemės fondo. Visame miško žemės plote miško ūkio paskirties žemė užėmė 98,7 proc.

Pakruojo rajone vyrauja našūs, žemės ūkio plėtrai vertingi dirvožemiai, kurie yra labai svarbi sąlyga žemės ūkio kultūrų derlingumui, kokybei, o tai reiškia - konkurencingumui. Pagrindinės žemdirbių veiklos plėtojimo kryptys yra augalininkystė ir gyvulininkystė. Siekdami konkurencingumo, rajono ūkininkai stambina ūkius. Į rajono žemės ūkį ateina užsienio kapitalas, pagyvėjo žemės rinka.

2.4. Neagrarinių verslų plėtra

Žemės ūkio kaip pagrindinės kaimo gyventojų ekonominės veiklos reikšmė kaip ir visoje Lietuvoje, taip ir Pakruojo rajone mažėja. Vis daugiau kaimo gyventojų įvairina ūkinę veiklą: sukuria papildomą pajamų šaltinį greta žemės ūkio arba iš žemės ūkio pasitraukia į pramonės ar paslaugų sektorių. Kaimo plėtros strategijoje numatoma, kad iki 2013 m. jų užimtumas ne žemės ūkio veikloje sieks 70%. Alternatyvi žemės ūkiui veikla aktuali ne tik ūkininkams – ją plėtoja kaimo įmonės, sukuriančios darbo vietas gyventojams.

2004 m. Lietuvos agrarinės ekonomikos institute tirtos ekonominės veiklos įvairinimo kaimo vietovėse galimybės (Jeskelevičius, Kvietkauskienė, 2004). Išanalizuotos ūkinės veiklos diversifikavimo kaimo vietovėse prielaidos, kliūtys verslo pradžiai bei plėtrai ir pasiūlytos priemonės, skatinančios ūkinės veiklos įvairinimą. Problemos buvo nagrinėjamos dviem kryptimis: alternatyvia veikla užsiimančių ūkininkų ūkių ir kaimo vietovėse veikiančių įmonių.

2005 m. atlikta kaimo turizmo verslininkų apklausa, kuri leido identifikuoti verslo plėtotės tendencijas, verslininkų pasiekimus ir kliūtis, su kuriomis jie susiduria plėtodami verslą ir siekdami finansinės paramos priemonių (Jasaitis ir kt., 2005).

Tačiau ūkinės veiklos įvairinimo plėtra susiduria ir su problemomis: ribotu smulkiųjų žemdirbių investiciniu pajėgumu, neišplėtota kooperacija, didelėmis paskolų palūkanomis. Kaimo gyventojai stokoja informacijos ir konsultacijų apie alternatyvių veiklų pranašumus didinant žmonių užimtumą ir pajamas, o konsultacinių įmonių paslaugos apie verslo partnerius, finansavimo galimybes bei teisinės konsultacijos sunkiai prieinamos dėl didelės jų kainos. Verslo kaime plėtrai nepalankūs mokesčiai ir sudėtingas jų administravimas. Prekybos ir kitos paslaugos, netradicinės žemės ūkio veiklos produkcija labiau orientuota į vietinę rinką, produktams ir paslaugoms sunku atitikti ES ir pasaulinės kokybės reikalavimus. Kaime sukurtų prekių ir paslaugų paklausa maža dėl žemesnio kaimo gyventojų pragyvenimo lygio (palyginti su miestu) ir vyraujančios savitarnos. Kaime verslo plėtrą riboja žmogiškųjų išteklių kokybės problema. Pusę visų bedarbių kaime sudaro nekvalifikuoti gyventojai, kurie dar nepasirengę konkuruoti darbo rinkoje.

Pakruojo rajonas – žemės ūkio kraštas, tačiau dominuojančios veiklos sritys yra didmeninė ir mažmeninė prekyba, variklinių transporto priemonių remontas. Didelę dalį rinkos dalyvių sudaro

juridiniai asmenys besiverčiantys žemės ūkio, miškininkystės, medienos apdirbimo, transporto ir sandėliavimo veikla (5 lentelė).

5 lentelė

**Veikiančių mažų ir vidutinių įmonių skaičius pagal ekonominės veiklos rūšį
2004-2008 m. Pakruojo rajone**

Ekonominės veiklos rūšis	2004	2005	2006	2007	2008
Žemės ūkis, medžioklė, miškininkystė ir žuvininkystė	48	38	40	43	44
Kasyba ir karjerų eksploatavimas	2	2	2	2	2
Apdirbamoji gamyba	42	46	43	39	41
Elektros, dujų ir vandens tiekimas	2	2	2	2	2
Statyba	8	8	11	12	10
Didmeninė ir mažmeninė prekyba	73	82	77	79	76
Viešbučiai ir restoranai	13	9	9	9	7
Transportas ir sandėliavimas	31	30	28	26	27
Finansinis tarpininkavimas	2	1	1	1	1
Nekilnojamasis turtas, nuoma ir kita verslo veikla	12	11	12	13	16
Švietimas, sveikatos priežiūra ir kita komunalinė ir socialinė aptarnavimo veikla	20	20	13	14	10
Iš viso:	253	249	238	240	236

Šaltinis: sudaryta darbo autorius remiantis Statistikos departamento prie LR vyriausybės duomenimis (2007, 2009)

Pakruojo rajono kultūrinis ir gamtinis turizmo potencialas nėra pilnai išnaudotas. Rajone gausu kultūros paveldo objektų, tačiau jie nėra pritaikyti turizmui. Pagrindiniai veiksniai, stabdantys turizmo sektoriaus plėtrą, yra prastai išplėtoti aktyvaus poilsio bei sporto infrastruktūra, nepakankama teikiamų paslaugų įvairovė bei maža turizmo informacijos sklaida. Visame Pakruojo rajone yra tik viena apgyvendinimo įmonė, nei specializuotų, nei privataus sektoriaus apgyvendinimo įmonių nėra. Apgyvendintų svečių skaičius per metus nesiekia net tūkstančio.

Apibendrinant galima pažymėti, jog kaime didžioji dalis gyventojų plėtoja tradicines žemės ūkio veiklas, vis dar ignoruodami tiek ES, tiek nacionalinės vyriausybės siūlymus užsiimti bei plėtoti alternatyvias žemės ūkiui bei netradicines žemės ūkio veiklas. Mažas ūkių dydis, vyraujantis rankų darbas, technikos bei technologijų trūkumas lemia tai, kad tokių ūkių veikla neefektyvi, menkas darbo produktyvumas bei našumas, pagaminta produkcija brangi bei prastos kokybės, dažnai neatitinka ES keliamų standartų bei kokybės reikalavimų, todėl kartu yra ir nekonkurencinga tiek ES, tiek vietinėje Lietuvos rinkoje. Tai lemia kaimo gyventojų dalinį užimtumą bei menkas jų pajamas, kurios kartu neužtikrina reikiamo pragyvenimo lygio, socialinio bei ekonominio stabilumo.

3. KAIMO BENDRUOMENIŲ VEIKLA PAKRUOJO RAJONE

3.1. Pakruojo krašto vietos bendruomenės ir vietos veiklos grupė (VVG)

Kaimiškųjų vietovių konkurencingumo stiprinimas grindžiamas žmonių tarpusavio sąveika ir bendrais veiksmais. Partnerystė tampa kaimiškųjų vietovių plėtros atspirties tašku. Vienas iš kaimo plėtros veikėjų – vietos veiklos grupės (toliau VVG), t.y. partnerystės organizacijos, apjungiančios bendruomeninį, privatų, vietos valdžios bei valstybinį sektorius, kurių bendra veikla siejama su nuolatiniais ir ilgalaikiais veiksmais siekiant kaimo integruotos plėtros. Struktūriniai pokyčiai kaimiškiose vietovėse priklausys ne tik nuo partnerystės grupių administracinių, metodinių, finansų bei kt. valdymo gebėjimų, bet ir nuo jose vyraujančio mikroklimato, t.y. narių susitelkimo ir tarpusavio santykių, gebėjimo veikti kartu, interesų ir vertybinių orientacijų.

Vietos veiklos grupė „Pakruojo rajono partnerystė“ yra savanoriška, savarankiška organizacija, veikianti Pakruojo rajone, bendriems narių poreikiams ir tikslams įgyvendinti. Partnerystės organizacija atstovauja Pakruojo rajono vietos gyventojų interesus.

Pakruojo rajone buvo susiklosčiusios palankios sąlygos steigti vietos veiklos grupę. Pakruojo rajono savivaldybė siekė sudaryti palankias sąlygas rajono bendruomenių ir kitų nevalstybinių organizacijų veiklai, kuri būtų naudinga rajono gyventojams. Siekdama šio tikslo Pakruojo rajono savivaldybės taryba įsteigė Nevalstybinių organizacijų finansavimo fondą. Šio fondo bei kitų finansavimo šaltinių lėšomis buvo vykdomi seminarai, mokymai, susitikimai, atsižvelgiant į bendruomenių ir kitų NVO narių poreikius ir pageidavimus. Bandant kartu spręsti įvairias kaimo žmonių problemas, ypatingas dėmesys buvo skiriamas plėtoti kaimo bendruomenių veiklą, skatinti jų narių iniciatyvumą ir naujų bendruomenių kūrimąsi. Siekdama suaktyvinti kaimo bendruomenių lyderius, Pakruojo rajono savivaldybė, bendradarbiaudama su įvairiomis institucijomis, organizavo seminarus “Kaimo bendruomenių vaidmuo skatinant vietos užimtumo iniciatyvas”, “Kaimo infrastruktūros tobulinimas”, dalyvavo projekte “NVO ir savanorystės vystymas Šiaulių regione”, organizavo mokymus tema “Kaimo bendruomenės veiklos organizavimas”, kuriuose buvo suteikti ir projektų rengimo pradmenys. Šios priemonės paskatino kaimo žmones burtis į bendruomenes. Pakruojo rajono savivaldybė 2004 m. teikė projektą Atviros Lietuvos fondui, administruojančiam Baltijos–Amerikos partnerystės programos (BAPP) projektą “NVO ir savivaldybių bendradarbiavimas”. Įgyvendinant šį projektą, lėšos buvo skirtos kurti ir plėtoti filantropijos tradicijas Pakruojo rajone. Rajono nevalstybinėms organizacijoms buvo organizuoti kursai tema “Filantropija

bendruomenėje”. Iš šių lėšų buvo įgyvendintas jungtinis rajono bendruomenių ir kitų NVO projektas “Žodis pamoko, pavyzdys patraukia”, kurio tikslas - susipažinti su Lenkijos Sokolkos vietos fondo patirtimi filantropijos srityje. Taip pat dalyvauta daugelyje seminarų šalyje, surengti įvairūs susitikimai, pasidalyta veiklos patirtimi. Šios priemonės sustiprino rajono nevalstybines organizacijas, jos tapo veiksmingesnės, įgijo daugiau pasitikėjimo savo jėgomis, daugiau žinių ir tvirtumo.

VVG tikslas - efektyviai pasinaudoti Europos Sąjungos skiriama parama, siekiant sustiprinti atstovaujamos teritorijos kaimiškųjų vietovių plėtrą. Šiam tikslui pasiekti VVG rengia ir administruoja vietos plėtros strategiją, kuri įgyvendinama per vietos projektus, dalyvauja sprendimų priėmimo procesuose, bendradarbiauja su socialiniais-ekonominiais partneriais, užmezga tarptertorinius ir tarptautinius kontaktus bendradarbiavimui, dalyvauja įvairiuose mokymuose, teikia konsultacijas.

Vietos veiklos grupė „Pakruojo rajono partnerystė“ pritaikė „principą iš apačios“ ir į vietovės studiją bei į strategijos rengimą sėkmingai įtraukė paprastus kaimo žmones, nors jiems tai buvo naujas ir nepažintas dalykas.

3.2. Tyrimo organizavimas ir metodai

K. Kardelio (2002) teigimu, metodologiją galima apibrėžti, kaip teoriją, kuri nagrinėja mokslinio pažinimo procesą (bendroji metodologija) ir jo principus (bendramokslė metodologija) bei mokslinio tyrimo metodus ir techniką (mokslo krypties metodologija).

Interviu - tai viena iš apklausos rūšių, integruotų į stebėjimo metodų grupę. Interviu tikslai gali būti labai platūs, pavyzdžiui, kai kuriais požiūriais įvertinti asmenį, parinkti tinkamą darbuotoją, psichiatrijoje - nuspręsti, kaip gydyti ligonį, iškelti bei plėtoti hipotezes, rinkti informaciją eksperimentiniams tyrimams ir t. t. Nors konkretaus interviu stilius, jo strategija gali būti įvairi, tačiau bendra yra tai, kad interviu - tai abipusis sandėris tarp klausiančiojo ir atsakančiojo.

Interviu suteikia platesnes galimybes nuodugniau pažinti tiriamąjį asmenį, tuo tarpu anketinėje apklausoje tokios galimybės labai ribotos. Kita vertus, interviu yra mažesnės galimybės nei anketinėje apklausoje aprėpti daugiau tiriamųjų, nei toks ir bendras šio metodo patikimumas.

Siekiant identifikuoti bendruomenių vystymosi ciklą, esamą situaciją kaime, bendruomenių veiklos galimybes ir problemas bei pagrįsti gyventojų poreikius, buvo atliktas interviu. Buvo parengtas klasikinės struktūros interviu klausimynas, sudarytas iš trijų dalių:

- Įvadinės, kurioje buvo stengiamasi išsiaiškinti bendruomenių veiklos turinį- dabartinę kaimo situaciją, bendruomenių veiklos sritis, gyventojų bei organizacijų poreikius;

- Bendruomenių galimybes dalyvauti projektinėje veikloje- vykdomus projektus, bendradarbiavimą su kitomis organizacijomis;

- Klausimai apie bendruomenių galimybes sprendžiant problemas, sąveikaujant su savivaldybės atstovais.

Metodai ir jų taikymo tikslumas: Interviu su kaimo bendruomenių vadovais taikytas siekiant išanalizuoti kaimo bendruomenių veiklą, projektinę veiklą ir patirtį, nustatyti bendruomenių plėtros problemas ir galimybes, siekiant identifikuoti ir pagrįsti rajono organizacijų gyvavimo ciklo stadijas bei išskirti svarbiausius plėtros prioritetus. Stengiamasi surinkti kuo platesnę informaciją apie Pakruojo rajono žmonių poreikius, identifikuodama tikslinių gyventojų grupių interesus bei problemas ir tuo pačiu siekdama, kad surinkta informacija reprezentuotų visų kaimo gyventojų nuomones.

Empirinio tyrimo objektas – bendruomenių veikla.

Empirinio tyrimo tikslas – įvertinti Pakruojo rajono kaimo bendruomenių ir savivaldybės veiklą, administruojant kaimo raidą.

Empirinio tyrimo uždaviniai:

1. Įvertinti Pakruojo rajono bendruomenių veiklą, pagrindines problemas ir pan.
2. Išskirti svarbiausias Pakruojo rajono kaimo bendruomenių ir savivaldybės sąveikos galimybes ir perspektyvas.
3. Nustatyti pagrindinius veiksnius trukdančius efektyviam bendruomenių ir savivaldybių bendravimui.

Empirinio tyrimo laikotarpis – 2010 m. sausio-vasario mėn.

Tyrimo visuma. Siekiant išsiaiškinti bendruomenių plėtros procesus, tikslinė tyrimo grupė pasirinkti Pakruojo rajono bendruomenių vadovai (atstovai). Vadovai pasirinkti, kaip gerai žinantys bendruomenės situaciją, problemas, galintys įvertinti privalumus, bei trūkumus, remdamiesi savo patirtimi.

Kaip buvo minėta teorinėje darbo dalyje, teritorinių bendruomenių raidai įtakos turi įvairūs išoriniai ir vidiniai veiksniai, todėl gauti duomenys analizuojami turint omenyje tiek išorinės aplinkos, kurioje bendruomenės egzistuoja, kompleksškumą ir jas veikiančias jėgas, tiek ir pačių bendruomenių vidines charakteristikas. Konkrečių bendruomenių įvairovės charakteristikos atskleidžia toms bendruomenėms būdingi bruožai ir organizacinės struktūros bei formos. Pateikiant respondentų atsakymų aprašymus į kiekvieną klausimą, cituojama tik dalis bendruomenės atstovų nuomonių. Išrenkamos tos, kurios labiausiai atspindi problemą ir atsakymą į atitinkamą klausimą.

3.3. Kaimo bendruomenių ir savivaldybės veikla, administruojant kaimo raidą.

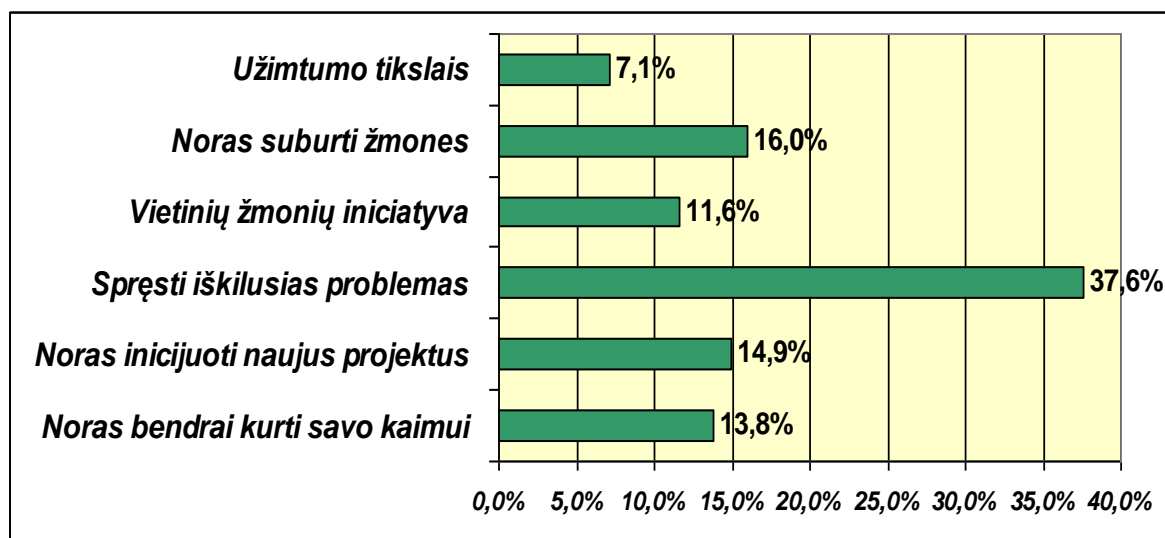
Šiandien kaimo plėtra apibrėžiama kaip kiekybiniai ir kokybiniai (Kaimo...,2004) pokyčiai gyvenamojoje vietovėje, siekiant ekonominės, socialinės, kultūrinės ir aplinkosauginės plėtros. Tokia kaimo plėtros apibrėžtis reikalauja į bendruomeninę veiklą žvelgti veiklos sričių subalansavimo ir darnumo, sprendimų priėmimo priartinimo prie įgyvendinimo vietos, tiesioginės atsakomybės už įgyvendinimo rezultatus gyvenamojoje vietovėje požiūriu. Tai reiškia, kad kaimo plėtros garantu tampa tas subjektas, kuris imasi iniciatyvos ir atsakomybės už konkrečios gyvenamosios vietovės, gyventojų bendruomenės kasdieninius ir ateities reikalus.

Lietuvos kaimas sparčiai keičiasi – kuriasi kaimo bendruomenių centrai, stiprėja kaimo bendruomenių sąjūdis, kaimo žmonės vis aktyviau dalyvauja priimant jiems svarbius sprendimus, susikūrusios vietos veiklos grupės ieško būdų, kaip spartinti teigiamus kaimuose pokyčius.

Šioje dalyje aptariami ir analizuojami empiriniai duomenys surinkti tyrimo metu iš 28 Pakruojo vietos bendruomenių.

Bendruomenių veikla skatina demokratijos plėtrą ir gyvenimo sąlygų gerėjimą Lietuvos kaime. Vietos bendruomenės vykdo piliečių, interesų atstovavimo ir viešosios sferos funkcijas. Kaimo bendruomenių organizacijos kuriasi siekdamos išspręsti vietos problemas, atstovauti vietos žmonių, atskirų socialinių grupių interesams, tačiau dažnai jos yra per mažos ir per silpnos, kad vienos pačios gebėtų pakeisti situaciją iš esmės. Glaudus bendradarbiavimas ir partnerystės ryšių užmezgimas su kitomis rajono kaimo bendruomenėmis ir nevyriausybinėmis organizacijomis, taip pat su vietos valdžia gali būti vienas iš būdų sustiprinti kaimo bendruomenės veiklos galimybes ir įtaką sprendžiant kaimo vietovės problemas.

Kada bendruomenėje atsiranda poreikis kurti organizaciją? Veikiausiai tada, kai atsiranda bendra lengvai neišsprendžiama nauja problema arba iškyla ilgalaikis poreikis. Organizacija yra ne kas kita, kaip jos dalyvių sutarimas imtis bendrų veiksmų vadovaujantis iš anksto aptartomis bendromis taisyklėmis. Interviu klausimai apie bendruomenių veiklos turinį ir prasidėjo nuo klausimo „*Kas paskatino kurti bendruomenę?*“. Daugelyje atsakymų dominavo pagrindiniai akcentai, kuriuos galima apibendrinti: tai, jog kaimo bendruomenių kūrimasis sustiprina pačias kaimo bendruomenes; bendruomenių organizacijos sudaro galimybes kaimo gyventojams įsitraukti į viešosios politikos procesus, didina galimybes dalyvauti savivaldoje; bendruomenių veikla ne tik žadina viltį, bet ir gerina gyvenimo kaime kokybę.

11 pav. Bendruomenių pasiskirstymas pagal poreikį burtis į bendruomenę, proc.

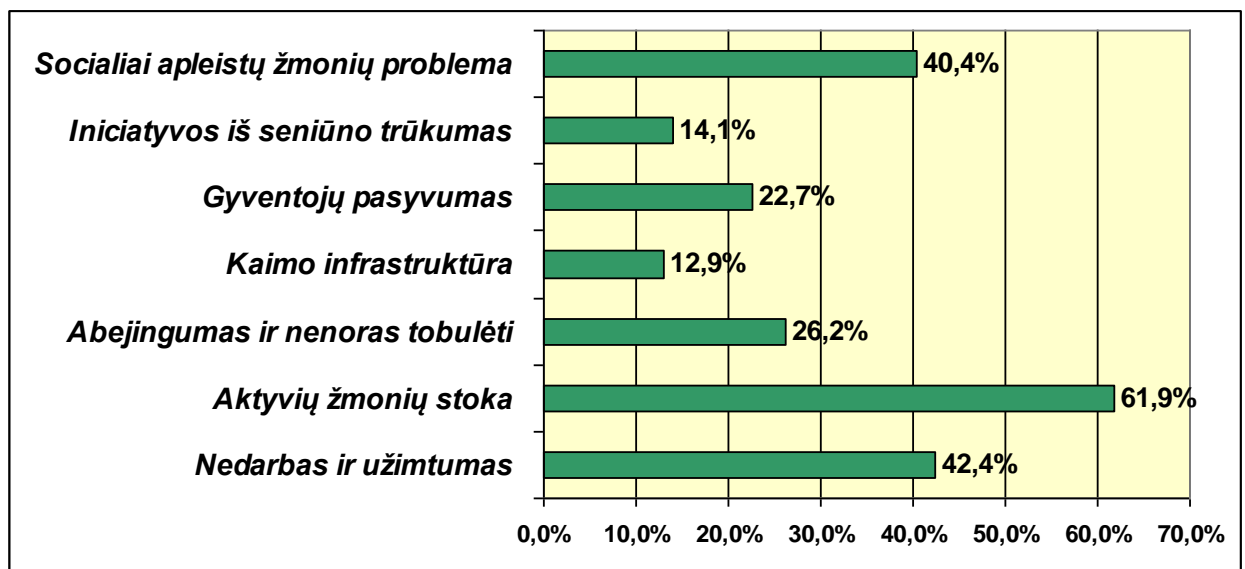
Remiantis interviu atsakymais, galima teigti, jog svarbiausia priežastis skatinanti burtis į bendruomenes yra poreikis spręsti gyventojus užgriuvusias problemas – 37,6 %. Pakruojo rajono kaimo bendruomenės sunkiai įveikia savo narių perdėtą individualizmą, nes į bendruomenių veiklą tikrai sunku masiškai įtraukti vietos gyventojus. Dalies gyventojų pasyvumas trukdo formuotis bendruomenėje pasitikėjimui ir vienas kito supratimui, o tai, savo ruožtu, trukdo bendrai spręsti vietos problemas. Vietos gyventojų informavimas ir sutelktumas yra aktualus naujai besikuriančioms bendruomenėms arba bendruomenėms, kurių lyderiai iškelia aktyvesnio visų bendruomenės narių dalyvavimo reikalaujančius bendros veiklos tikslus. Pagrindiniai atsakymai vyravę į šį klausimą: „*Kurti bendruomenę paskatino noras kažką bendrai kurti savo kaimui, pritaikyti ir puoselėti gamtą, kultūros paminklus, juos restauruoti ir prižiūrėti, telktis bendriems renginiams, darbams, organizuoti, puoselėti senas tradicijas ir kurti naujas*“; „*Žlungant „Taikos“ bendrovei žmonės buvo labai pasimetę, kad liks su savo vargais ir nežinia dėl rytdienos. Bendruomenės įkūrimas buvo vienintelis žingsnis gelbėjant kultūros centrą nuo sunaikinimo*“, „*Bendruomenė įkurta norint suburti žmones artimesniam bendravimui, susipažinimo ir užimtumo tikslu*“.

Tyrimo „Nevyriausybinų organizacijų indėlis kaimo plėtrai Lietuvoje“ (2006) rezultatai atskleidė, kad dažniausiai bendruomenės buvo įkurtos vieno ar keleto aktyvių asmenų, kurie dirbo vietos savivaldybėje, kultūros centre, mokykloje arba religinėje bendruomenėje. Bendruomenių vadovai ir nariai pabrėžia, kad oficialiai deklaruojami organizacijos tikslai dažniausiai nėra pilnai įgyvendinami. Vietos bendruomenių vadovai ir nariai pabrėžia, kad pagrindinis vietos bendruomenės tikslas yra išsiaiškinti aktualiausias vietos bendruomenės problemas ir mobilizuoti vietos gyventojus jas spręsti.

Vietos bendruomenių veikla orientuota į vieną tikslą, t. y. vietos bendruomenės gyvenimo sąlygų pagerinimą.

Taigi remiantis pateiktais atsakymais, galima teigti, jog kaimo bendruomenės plėtra apima aplinkos, ekonomikos, socialinę, demografinę, technologinę, politinę bei kitas sritis, įgalinančias bendruomenę dirbti savo pačios labui.

Kiekvienoje gyvenvietėje yra žmonių, kuriems svarbu, kaip sprendžiamos jų ir vietinės problemos. Svarbiausia – reikia jas išvelgti, o tuomet jau ieškoti sprendimo variantų. Sekančiu klausimu siekta išsiaiškinti pagrindines ir didžiausias problemas, kurios slepia vietos bendruomenes. Atskirų bendruomenių problemos yra skirtingos, nes skiriasi jų gyvenamosios teritorijos, skiriasi jų poreikiai, o ir patys nariai yra skirtingi. Problemų yra daug ir pakankamai specifinių, būdingų tik tai bendruomenei, yra ir panašių, dažnai pasitaikančių visoms bendruomenėms. Kokios problemos aktualios analizuojamoms bendruomenėms pateikiama 12 paveiksle.

12 pav. Pagrindinių bendruomenės problemų paskirstymas, proc.

Apklausiant respondentus dažnai buvo akcentuojamas žmonių abejingumas, pesimizmas, t.y. aktyvių žmonių stoka – 61,9 %. Atsakymų analizė rodo, kad svarbiausių problemų sąrašė dominuoja neįdomus, neįvairus kultūrinis gyvenimas, nesaugumas kaimo vietovėse, nedraugiški žmonių tarpusavio santykiai, blogos gyvenimo sąlygos. Didelę reikšmę turi ir nedarbas – 42,4 %. Tačiau apklausos dalyviai paklausti ar kaip nors stengiasi inicijuoti problemų sprendimą, gerinti savo gyvenimo kokybę bei sąlygas jie teigia, jog sprendžiant jų pačių kaimo problemas ir inicijuojant pokyčius žmonės labiau linkę likti nuošalyje, ir plačiau nesigilina į iškilusias problemas, nes anot

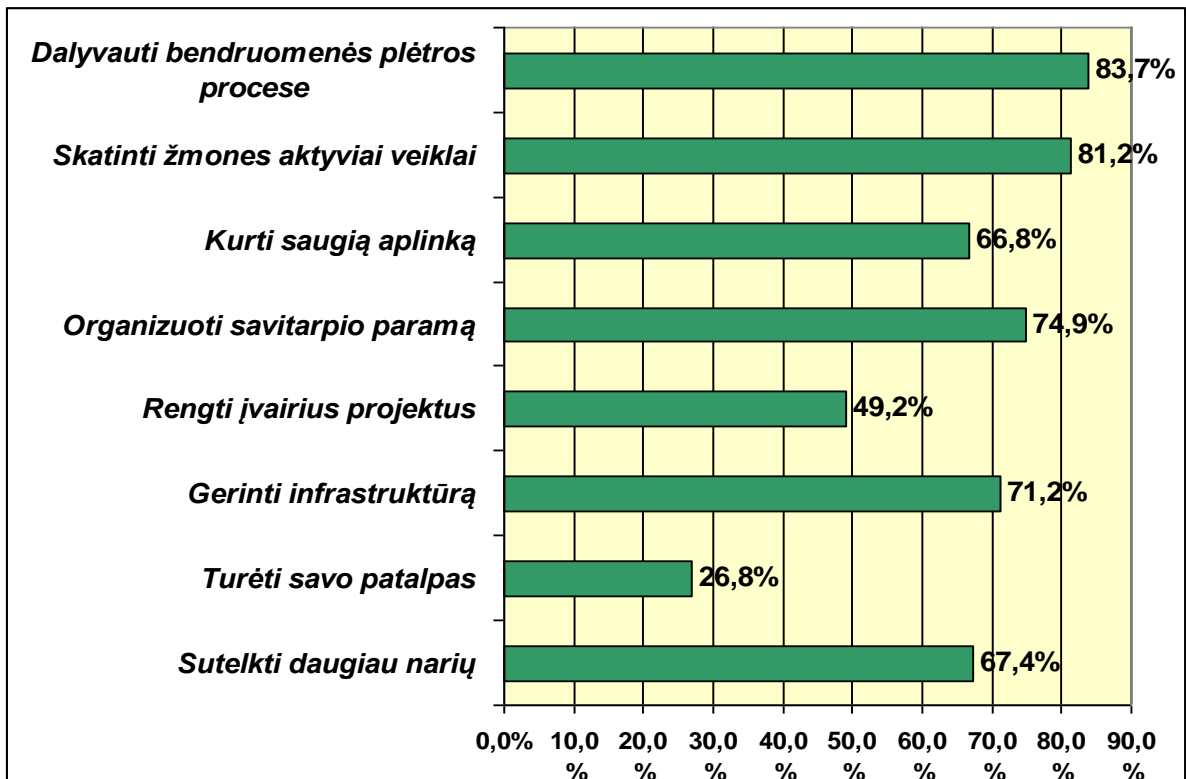
apklaustųjų, į gyventojų nuomones ir iniciatyvas nežiūrima rimtai. Kaimo gyventojai retai tampa esamo gyvenimo keitimo iniciatoriais, nes jaučiasi nepakankamai kompetentingi.

Sudėtinga situacija kaimo darbo rinkoje išlieka dėl kvalifikuotos darbo jėgos išteklių stygiaus. Pusę visų bedarbių kaime sudaro ilgalaikiai bedarbiai, nekvalifikuoti gyventojai, kurie dar nepasirengę konkuruoti darbo rinkoje. Tačiau žmogiškųjų išteklių kokybė kaime pamažu keičiasi teigiama linkme: gerėja ir dirbančių kaimo gyventojų, ir bedarbių išsilavinimo struktūra, mažiau opios tampa jaunimo užimtumo problemos (Kšivickienė, 2006)

Interviu atsakymuose taip pat iš dalies atsispindi labai smarkiai besikeičianti kaimo gyventojų struktūra. Ji rodo, kad kaimo plėtros problemų jokių būdu negalima tapatinti su žemės ūkio problemomis. Išspręsti daugelį kaimo gyvenvietėms išskylančių naujų uždavinių (socialinės infrastruktūros ir paslaugų sistemos tobulinimo, visuomenės paskirties pastatų renovacijos, ūkinės veiklos įvairinimo ir gyventojų užimtumo) jau nebeįmanoma vien žemės ūkio sektoriaus jėgomis. Todėl, galima teigti, jog kaimo bendruomenėms iškyla uždavinys – perorientuoti savo veiklą taip, kad ji atitiktų ir kitų socialinių grupių lūkesčius.

Tikslo siekimas yra svarbi, bendruomenės narius surišanti funkcija, rodanti bendruomenės valdymo pajėgumą priimant sprendimus. Esant reikalui tokios bendruomenės išlaiko saugos, viešosios tvarkos palaikymo institucijas, reguliuoja komercines veiklas, galinčias turėti vienokią ar kitokią įtaką gyvenamajai vietai.

Tyrimo duomenys rodo reikšmingą vietos valdžios institucijų vaidmenį kaimišųjų bendruomenių organizacijų veikloje. Pastebėtina, kad nemažos dalies bendruomenių organizacijų steigimas buvo ne tik „iniciatyvos iš apačios“, bet ir „iniciatyvos iš viršaus“ išdava. Apklausos duomenys rodo, kad kaimišųjų bendruomenių organizacijų vykdoma veikla apima platų bendruomenės poreikių tenkinimo spektrą: jos užsiima kultūros ir sporto renginių organizavimu, aplinkos tvarkymo talkų rengimu, rūpinasi vaikų ir jaunimo laisvalaikio užimtumu, kaimo infrastruktūros gerinimu, gyventojų švietimu, kaimo socialinių problemų sprendimu, atstovauja gyventojus valdžios institucijose ir kt. Pagrindiniai apibendrinti bendruomenių tikslai, kuriuos nurodė respondentai pateikiami 13 paveiksle.

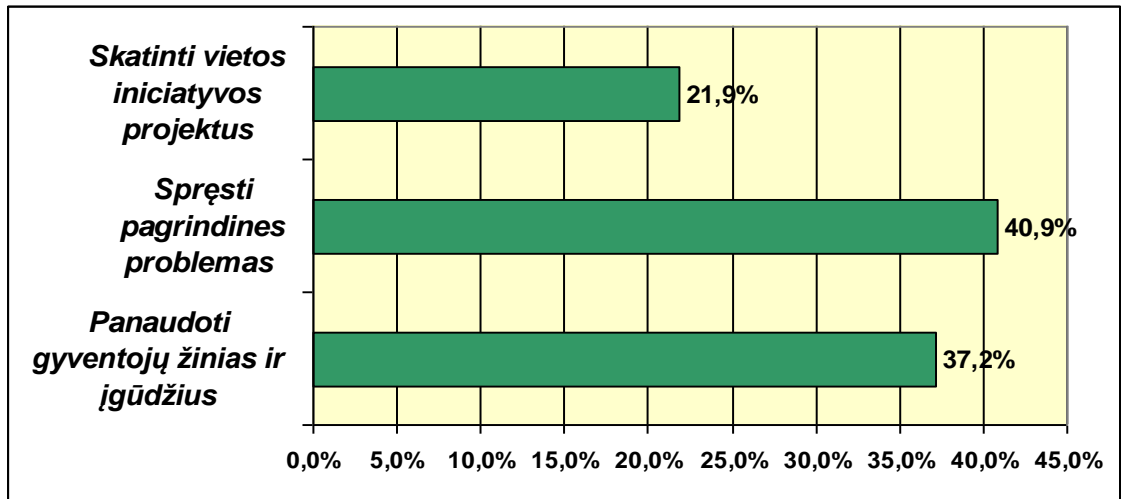

13 pav. Pagrindiniai bendruomenių tikslai, proc.

Taigi, apibendrinant galima teigti, jog dažniausiai kaimo bendruomenių centrai apima visus seniūnijos kaimus ir atstovauja visus seniūnijos kaimo gyventojus. Kaimo bendruomenių centrai susiduria su labai įvairiomis plėtros problemomis. Atsakydami į klausimą, kokia šiuo metu yra pati opiausia bendruomeninės organizacijos problema, bendruomenių vadovai nurodė visą spektrą spęstinių dalykų: aktyvumo skatinimas, kaimo ir gyventojų gerovė, kaimo žmonių vienijimas, infrastruktūros gerinimas ir kt. Dabartiniame etape rajono bendruomenės susiduria su bendruomeniškumo raiškos kokybės iššūkiu. Rajono bendruomenės dar turi išmokti skatinti savo narių savanorišką veiklą ir tokiu būdu įtraukti vietos gyventojus į bendruomenės, taip pat rajono viešąjį gyvenimą.

Kaimo bendruomenių veikla taip pat turi atitikti naujas kaimo funkcijas: naujų ūkinės veiklos sričių, tarp jų ir kaimo turizmo plėtrą, kraštovaizdžio apsaugą, rekreacines bei reabilitacines kaimiškujų vietovių reikšmės stiprinimą. Nemažas perspektyvas turi netradicinės žemdirbystės plėtra: vaistažolių auginimas, verslinė daržininkystė ir gėlininkystė, uogų auginimas, sodininkystė ir bitininkystė ir t.t. Priemiestinėse zonose atsiranda galimybė vis daugiau asmenų įtraukti į alternatyvią žemės ūkiui veiklą. Tai pažintinis kaimo turizmas, poilsio organizavimas, buitinių paslaugų plėtotė ir kt. Tačiau tokių darbo vietų kūrimas tebėra vienu iš aktualiausių ekonominiu problemų. Ūkinės veiklos įvairinimas kaimo vietovėse padėtų įveikti skaudžiausią problemą – bedarbybę.

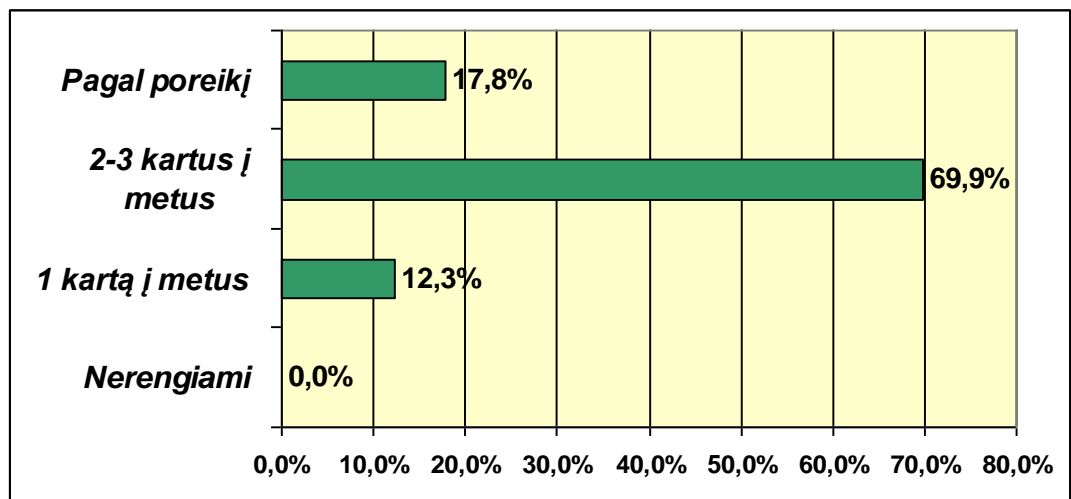
Bendruomenės aktyvinimas turėtų būti pirminis plėtros prioritetas. Bendruomenės plėtroje svarbiausi veikėjai yra pačios bendruomenės nariai, nes jie žino gyvenamosios vietovės trūkumus ir pranašumus bei priima tinkamiausius sprendimus(žr. 14 pav.)

14 pav. Pagrindinių gyventojų įtraukimo į bendruomenių veiklą priežasčių pasiskirstymas, proc.

Kuo daugiau vietos gyventojų dalyvauja bendruomeninėje veikloje, tuo jos veikla efektyvesnė. Šiame etape labai svarbu atsižvelgti į vietos gyventojų poreikius ir priežastis, dėl kurių jie norėtų imtis savanoriškos veiklos, išsiaiškinti jų interesus ir gebėjimus bei padėti jiems susirasti tinkamas užduotis.

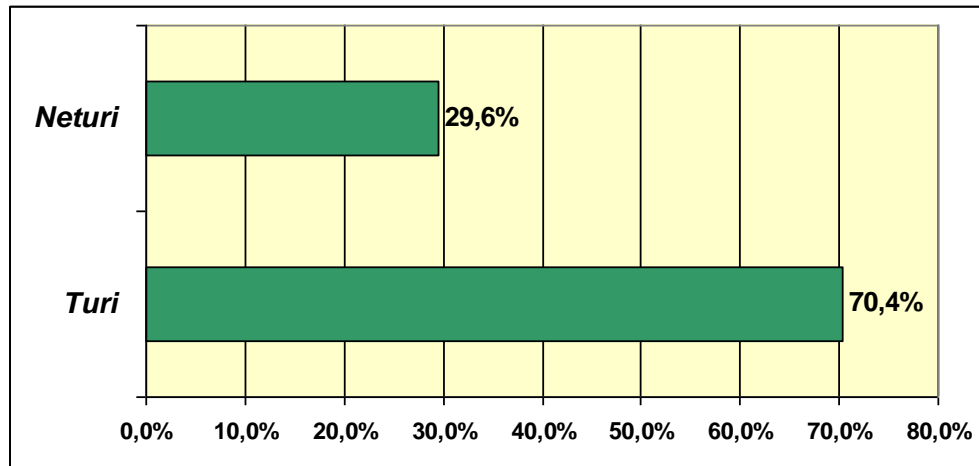
Kaip dažnai organizuojami bendruomenės narių susirinkimai. Atsakymai į šį klausimą pasiskirstė sekančiai, žr. 15 pav.

15 pav. Bendruomenių susirinkimų dažnumas, proc.

Gauti tyrimo rezultatais rodo, jog praktikoje bendruomenės posėdžiauja gana dažnai, dažniausiai 2-3 kartus į metus – taip teigė 69,9 % respondentų. Susitikimai skirti aptarti aktualius klausimus, pasikeisti nuomonėmis ką ir kaip daryti toliau, nes bendruomenės taryba yra nuomonės reiškėja. Apibendrinant galima pasakyti, jog viena iš svarbiausių visuomenės dalyvavimo teorijų – racionalaus pasirinkimo teorija, teigianti, kad visuomenės narių dalyvavimas yra susijęs su racionalumu ir laisvu pasirinkimu.

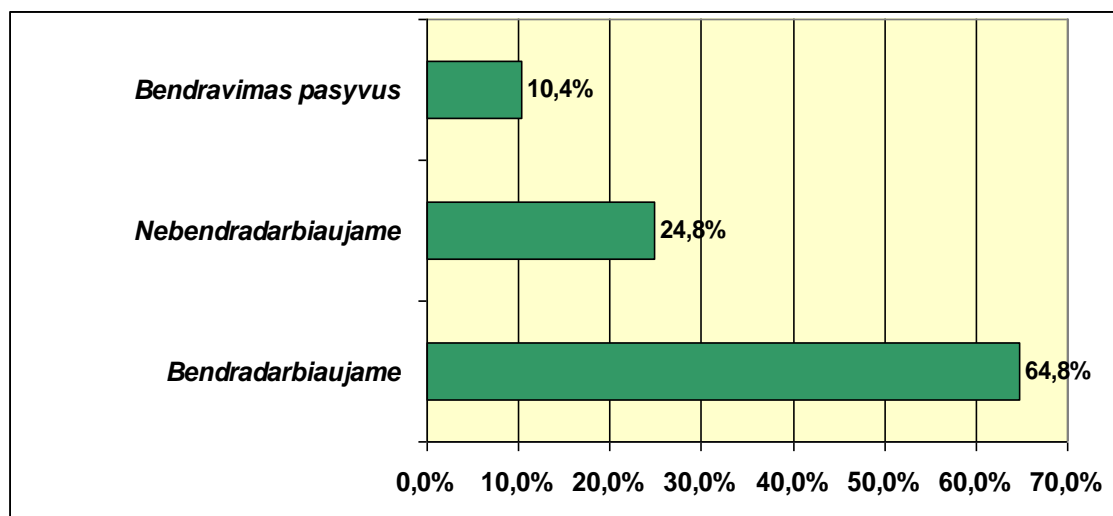
Apklaustos duomenys rodo, jog bendruomenėms labai reikia patalpų (bendruomenės namų). Pirmiausia tai itin aktualu bendruomenėse, kuriose aktyviai veikia visuomeninės organizacijos ir saviveiklos kolektyvai, o patalpų savo veiklai jos neturi arba jų neužtenka. Tai taikytina Rimkūnų, Pamūšio, Guostagalio bendruomenėms. Neturėdamos patalpų šios bendruomenės siaurina savo veiklą arba vykdo ją tam nepritaikytose patalpose. Bendruomenių pasiskirstymas pagal turimas patalpas pateikiamas 16 paveiksle.

16 pav. Bendruomenių pasiskirstymas pagal tai, ar turi bendruomenės namus, proc.

Remiantis 16 paveikslu matyti, jog bendruomenės namus turi didžioji dauguma respondentų, t.y. 70,4 proc., ir neturi 29,6 proc. Galima manyti, jog mažiau sutelktoms, neturinčioms su bendruomene tapatinamų kolektyvų bei organizacijų tokių patalpų klausimas nėra aktualus. Šalutinė problema tai yra Preičiūnų bendruomenei, kurių nariai renkasi kultūros centre. Tuo tarpu Bardiškių, Žeimelio, Rimkūnų, Jovaryų, Pakruojo kaimo, Degučių ir kt. bendruomenėms tai svarbiausias klausimas. Šių bendruomenių nariai neturi patalpų ir dėl to yra priversti susirinkimus organizuoti kitose patalpose. Kitos bendruomenės, kurios sudaro daugumą, daugiau nei pusę, visų tirtų bendruomenių, savo bendruomenės namus turi: „Mūsų bendruomenė turi nuosavą administracinį pastatą. Jame yra salė, trys kabinetai, archyvas, pagalbinės patalpos, viso apie 200 kv.m.“ „Turime bendruomenės centrą – 500 kv.m.“

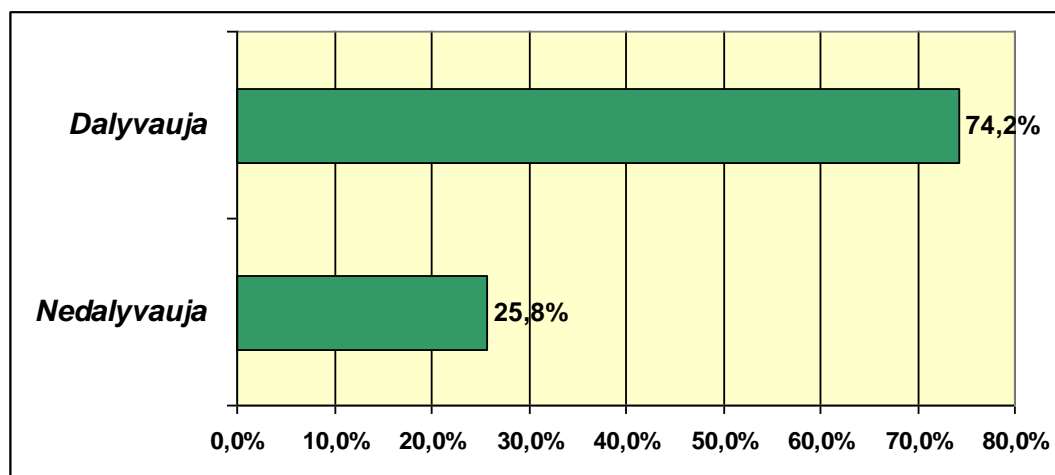
Pakruojo bendruomenių organizacijos siekdamos išspręsti bendruomenės problemas aktyviai bendradarbiauja su kitomis regione veikiančiomis kaimiškųjų bendruomenių organizacijomis ar nevyriausybinėmis organizacijomis. Pagrindinė nauda, kurią teikia narystė bendruomenių asociacijose, yra didesnis kiekis gaunamos informacijos, bendradarbiavimas rengiant projektus, dalijimasis patirtimi. Tyrimas parodė, kad dauguma Pakruojo rajono kaimo bendruomenių turi bendrų interesų. Išsiaiškinta, ar bendruomenės bendradarbiauja su kitomis bendruomenėmis (žr. 17 pav.)

17 pav. Bendruomenių bendravimo tarpusavyje pasiskirstymas, proc.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad reta bendruomenės organizacija veikia atsiskyrusi nuo kitų kaimiškųjų bendruomenių organizacijų ar išvengdama ryšių su rajone, regione ar šalyje veikiančiomis kitomis nevyriausybinėmis organizacijomis. Tačiau ne visos organizacijos vienodai aktyviai panaudoja šiuos ryšius. Ryšių su kitomis nevyriausybinėmis organizacijomis faktorius yra stipriausia organizacijos veiklos apimties ir informacijos apie organizacijos veiklą sklaida. Organizacijos labiau išplėtojusios savo veiklą taip pat yra aktyvesnės ir bendravimo bei bendradarbiavimo su kitomis nevyriausybinėmis organizacijos aspektu. Kita vertus, bendravimas ir bendradarbiavimas su kitomis kaimiškųjų bendruomenių organizacijomis lengvina organizacijų veiklą ir didina jų veiklos efektyvumą.

Sekančiu klausimu buvo siekta nustatyti ar bendruomenės dalyvauja Vietos veiklos grupės (VVG) veikloje (žr. 18 pav.). Bendravimo tinklai ir tarptautinis bendradarbiavimas sudaro struktūrą informacijos skleidimui ir patirties mainams tarp veiklos, skirtos kaimo plėtrai, dalyvių. Vadinasi, jie prisideda prie patirties perdavimo ir skleidimo. Kaimo plėtros dalyviai keičiasi ir dalijasi idėjomis, žiniomis, technologijomis, metodais, gerąja patirtimi ne tik su savo šalies, bet ir su užsienio šalių bendruomenėmis.

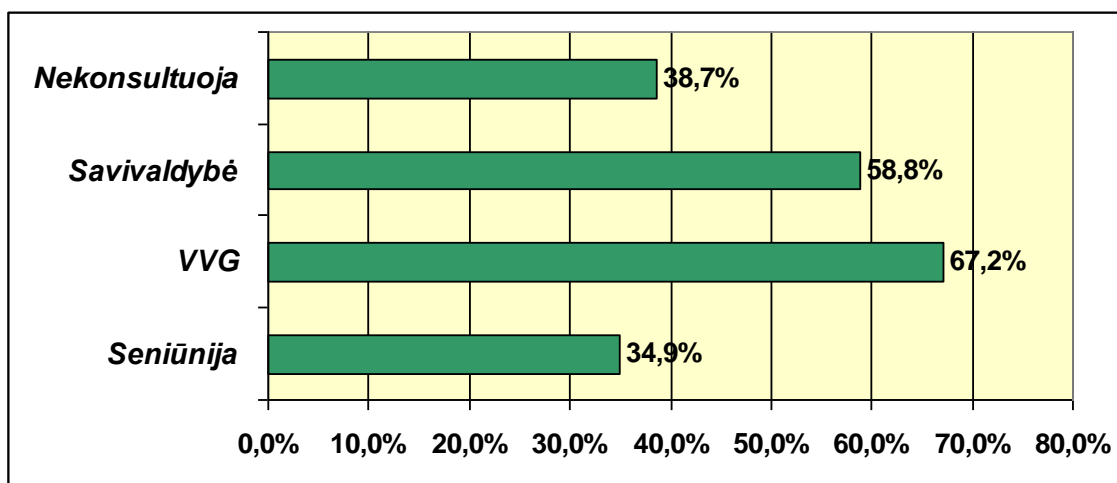
18 pav. Bendruomenių dalyvavimo VVG veikloje pasiskirstymas, proc.

Remiantis 18 paveikslu, galima teigti, jog 74 proc. bendruomenių yra pakankamai aktyvios, dalyvaujančios VVG veikloje. Galima manyti, jog vietos veiklos grupės VVG veiklos efektyvumas priklauso nuo jose vyraujančio mikroklimato, kuris lemia komandinės veiklos produktyvumą, narių tarpusavio santykius, sukuriama vertybes, vykdomą misiją. Bendruomenės, kurios dalyvauja VVG veikloje: Žeimelio, Pamūšio, Ūdekų, Planciškių, Klovainių, Laiduškių, Šukionių, Degėsių, Rozalimo, Žalgirio bendruomenės.

Bendruomenių nariams geriau susivokti savo gyvenamosios vietovės problemas padėjo 2007 metų pavasarį visame rajone surengtas bendruomenių susirinkimų, kuriuose dalyvaudavo ir Pakruojo rajono VVG atstovai, ciklas. Susirinkimuose buvo aiškinamasi, kokias savo gyvenamosios vietovės stiprybes ir silpnybes mato patys gyventojai, taip pat buvo siekiama suformuluoti bendruomenės narių bendrą nuomonę, kokios yra pačios aktualiausios vietos problemos ir kaip jas galima spręsti.

Grupės narių santykinai apjungia savirealizacijos galimybes su pavaldumu ir grupės narių veiklumu bendriems interesams. VVG yra sąlyginai „jaunos“, neturinčios gilių veiklos plėtojimo tradicijų partnerystės organizacijos. Per trumpą VVG gyvavimo laikotarpį dar sunku apčiuopti konkrečius rezultatus. VVG lyderiams trūksta praktinių ir teorinių žinių savanoriškos organizacijos veiklai organizuoti, tačiau dažniausiai motyvuotų kaimo bendruomenių lyderių ir savivaldos organizacijų iniciatyvomis sukurtos vietos veiklos grupės, kurių didžiąjai daliai būdingas sutelktumas, komandinė atsakomybė, bendri dalyvavimo veikloje motyvai ir tikslai, rodo jų potencialą ir tai, kad šis organizacijos tipas šalyje įgauna teigiamą identitetą.

Siekiant išsiaiškinti respondentų nuomonę apie bendruomenės konsultavimo paslaugų poreikį, jų kokybę, buvo pateiktas klausimas apie tai kas konsultuoja bendruomenę, padeda organizuoti jos veiklą (žr.19 pav.).

19 pav. Bendruomenės konsultavimo paslaugų teikimas, proc.

Kaip matyti iš 19 paveikslėlio, daugiausia pagalbos bendruomenės sulaukia iš VVG bei iš savivaldybės, tačiau daugiau nei trečdalis respondentų pažymėjo, jog su jų veikla susijusių klausimų niekas nekonsultuoja. Apibendrinat išsakytas nuomones, galima teigti, jog kaip teigia apklausoje dalyvavę Pakruojo rajono bendruomenių vadovai, pirmiausia reiktų gerinti prieinamumą prie konsultanto koreguojant konsultantų darbo laiką, pačių konsultantų kiekį organizacijoje (kad atvykusiam interesantui netektų ilgai laukti konsultanto), įvedant išankstinės registracijos galimybę. Antra konsultantų darbo spraga Pakruojo rajone, kaip nurodė respondentai – konsultantai nėra suinteresuoti padėti interesantui- padėti išspręsti problemą, jiems labiau svarbu įrašyti į ataskaitą įrašą, kad konsultacija buvo suteikta. Konsultantai dažnai esti šališki, trūksta vaizdinių priemonių seminarams ir mokymams vesti, todėl manytina, kad konsultavimo tarnybų darbuotojų techninė bazė tobulintina.

Remiantis tyrimo dalyvavusiųjų nuomone, darytina išvada, kad dažniausiai į konsultantus kreipiasi tik dėl būtinybės atitikti šiuolaikiniams bendruomenių reikalavimams. Neigiamas veiksnys yra tai, kad daugiau nei pusė bendruomenių išvis nesikreipė į konsultantus, o ir nežinojo į ką galėtų kreiptis, kas byloja, kad Vyriausybės parama nevyriausybinėms organizacijoms nėra orientuota į atskiras bendruomenes ir organizacijas.

Taigi, galima padaryti išvadą, kad Lietuvos kaimo plėtros strategijoje ir naujajame Kaimo plėtros reglamente 2007-2013 metų yra numatomi prioritetingi kaimo plėtros ir žemės ūkio sektoriai, numatomos investicijos į žemės ūkio sektorius, kurie užtikrins naujus pajamų šaltinius iš netradicines žemės ūkio veiklos, turėtų padėti modernizuoti Lietuvos žemės ūkio sektorių. Tiek nacionalinėje kaimo plėtros strategijoje, tiek kaimo plėtros reglamente numatytas kaimo gyventojų gebėjimų stiprinimu skatinimas, įgūdžių įgijimas ir organizavimas vietos strategijai parengti - taip padedant užtikrinti kaimo

vietovių patrauklumą ir ateities kartoms. Akcentuojama, kad skatinant mokymus, informaciją ir verslumą, reikėtų atsižvelgti į konkrečius kaimo gyventojų poreikius – nuolat tirti konsultavimo paslaugų paklausą, tinkamai organizuoti konsultavimo paslaugas, parenkant paslaugų asortimentą, jų prieinamumą kaimo moterims tinkama forma, o taip pat nuolat vertinti teikiamų konsultavimo paslaugų efektyvumą ir jų poveikį kaimo žmonių verslumui.

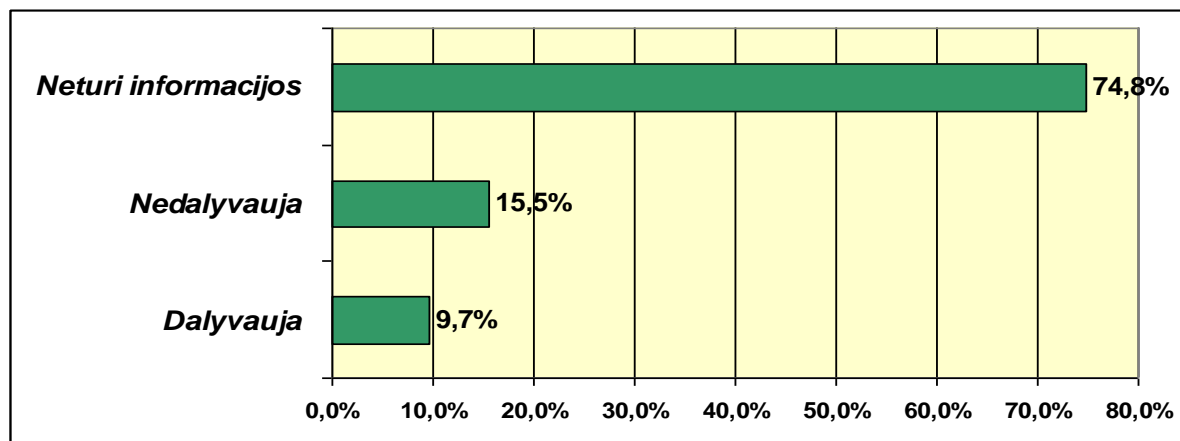
VVG yra sąlyginai „jaunos“, neturinčios gilių veiklos plėtojimo tradicijų partnerystės organizacijos. Per trumpą VVG gyvavimo laikotarpį dar sunku apčiuopti konkrečius rezultatus. VVG lyderiams trūksta praktinių ir teorinių žinių savanoriškos organizacijos veiklai organizuoti, tačiau dažniausiai motyvuotų kaimo bendruomenių lyderių ir savivaldos organizacijų iniciatyvomis sukurtos vietos veiklos grupės, kurių didžiąjai daliai būdingas sutelktumas, komandinė atsakomybė, bendri dalyvavimo veikloje motyvai ir tikslai, rodo jų potencialą ir tai, kad šis organizacijos tipas šalyje įgauna teigiamą identitetą.

Antra vertus, organizacijų atliekamiems darbams ne visais atvejais būtinas visuotinis vietinių gyventojų mobilizavimas bendrai veiklai. Dalis jų indėlio į žmonių gyvenimo kokybės kaimiškose Lietuvos vietovėse gerinimą gali būti labiau susijęs su organizacijos aktyvistų gebėjimais. Šiuo metu organizacijų ištekliai veiklai, orientuotai į socialinių ir ekonominių problemų sprendimą, daugeliu aspektu yra nepatenkinami. Daugumos organizacijų aktyvistams trūksta žinių ir įgūdžių, kaip ir kur rasti lėšų veiklai, komandinio darbo patirties, kuri užtikrintų, kad dirba komanda, o ne vienas jos narys, dažniausiai vadovas.

Viena galimybė bendruomenių problemų sprendimui ir plėtros priemonių įgyvendinimui – bendruomenės tinklas. Tai interaktyvi informacijos sistema, skatinanti bendradarbiavimą tarp bendruomeninių organizacijų, valdžios organų, privataus sektoriaus bei nevyriausybinų organizacijų (Atkočiūnienė, 2004).

Lietuvoje, kaip ir kitose Europos Sąjungos šalyse, veikiantis Lietuvos kaimo tinklas (Tinklas) finansuojamas pagal Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 m. programos priemonės „Techninė pagalba“ veiklos sritį „Nacionalinis kaimo tinklas“. Konkretūs Lietuvos kaimo tinklo tikslai – svarstyti aktualius kaimo plėtros politikos įgyvendinimo klausimus, nustatyti ir analizuoti geros praktikos pavyzdžius, skleisti informaciją, organizuoti keitimąsi patirtimi ir techninėmis žiniomis tiek Lietuvoje, tiek tarptautiniu mastu, rengti mokymo ir tobulinimo programas kuriamoms vietos veiklos grupėms. Tinklas šiuo metu jungia daugiau kaip šimtą Kaimo plėtroje dalyvaujančių organizacijų: kaimo bendruomenes, vietos veiklos grupes, žemės ūkio ir kaimo nevyriausybines organizacijas, savivaldybes, valstybės ir mokslo institucijas. Jos renka, kaupia, skleidžia gerą žemės ir maisto ūkių bei kaimo plėtros patirtį, sudaro galimybę kaimo plėtros dalyviams bendradarbiauti tarpusavyje

(nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu). Todėl vienas iš interviu klausimų buvo „Ar dalyvaujate Lietuvos kaimo tinklo veikloje?“. (žr. 20 pav.).

20 pav. Bendruomenių dalyvavimas Lietuvos kaimo tinklo veikloje, proc.

Iš visų apklaustų bendruomenių, tik viena bendruomenė – Žalgirio, pradėjo dalyvauti šioje veikloje (dar tik registruojasi). Visos likusios bendruomenės apie tokį tinklą neturi žinių, jokios informacijos, arba tiesiog nedalyvauja

Taigi apibendrinat Pakruojo rajono bendruomenių veiklos turinį, galima pažymėti, jog kaimiškųjų bendruomenių organizacijų keliama tikslai, leidžia tikėtis, kad jos telks vietinius gyventojus kolektyvinei veiklai, skirtai bendroms socialinėms ir ekonominėms bendruomenės problemoms spręsti. Kita vertus, gyventojų vyraujantis pasyvumas ir abejingumas tokiai veiklai yra rimta kliūtis, apie kurios įveikimo perspektyvas šiuo metu yra dar sunku kalbėti. Organizacijų veiklos ateitis nemaža dalimi priklausys nuo to, ar šie aktyvistai susilauks didesnės gyventojų paramos, ar jais bus pasitikima, ar rasis daugiau savanorių, norinčių ir galinčių savo darbu prisidėti prie organizacijos tikslų įgyvendinimo.

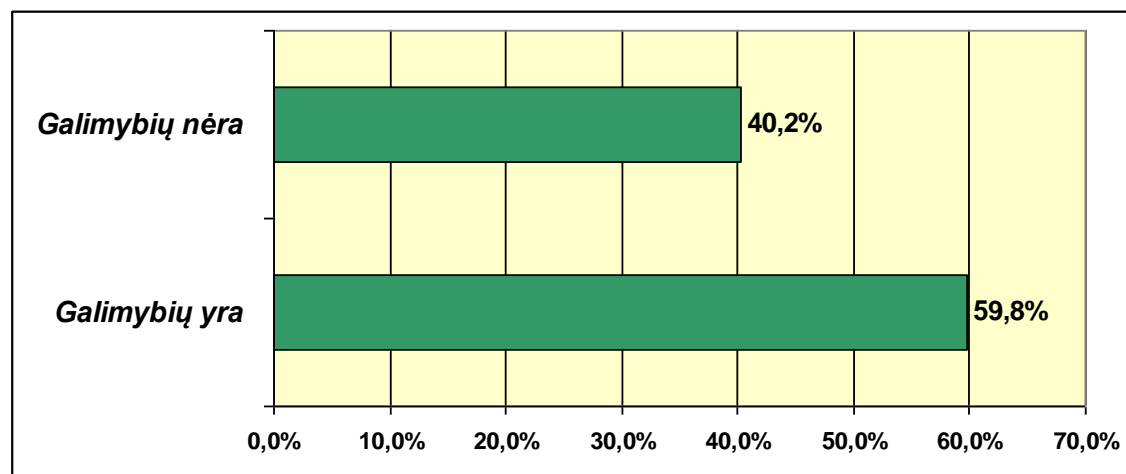
Kaimo bendruomenių organizacijos siekdamos išspręsti bendruomenės problemas aktyviai bendradarbiauja su kitomis regione veikiančiomis kaimiškųjų bendruomenių organizacijomis ar nevyriausybinėmis organizacijomis. Pagrindinė nauda, kurią teikia narystė bendruomenių asociacijoje yra didesnis kiekis gaunamos informacijos, bendradarbiavimas rengiant projektus, dalijimasis patirtimi.

3.4. Pakruojo rajono bendruomenių galimybės dalyvauti projektinėje veikloje

Bendruomenės problemų operatyviam ir kokybiškam sprendimui ypač tinka projektinė veikla. Kaimo bendruomenės ypatingai suinteresuotos šia veikla, nes per gana trumpą laiką išsprendžiamos svarbios bendruomenės plėtros problemos. Projektinė veikla gerina tarpusavio sąveiką, bendravimą,

bendradarbiavimą ir santykius bendruomenėje, skatina bendruomenės narių kūrybiškumą, aktyvumą, savarankišką mąstymą ir veiklą. Projektinio darbo privalumas - į procesą, aktyvią veiklą nukreipta individuali ar kolegiali grupės darbo, mokymosi, studijų forma. Projekto rengimas - galimybė ugdyti bendruomenės lyderių gebėjimus pažinti, kurti ir valdyti realius projektus, skatinti teigiamus pokyčius bendruomenės gyvenime.

Sekančiu klausimu norėta išsiaiškinti, kokias įmones ar įstaigas, kuriose atsirastų naujų darbo vietų, respondentų nuomone galima įsteigti jų gyvenamojoje teritorijoje. Didžioji dalis atsakusių buvo nusiteikę pesimistiškai ir teigė, jog neverta steigti naujas įmones jų gyvenamojoje teritorijoje, nėra iniciatyvių žmonių, nemano, jog tai efektyvu ir pan.

21pav. Bendruomenių galimybės steigti naujų įmonių, proc.

Remiantis atsakymų duomenimis, galima pastebėti, jog daugiau nei pusė – 59,8 % visų apklaustųjų respondentų mano, jog jų gyvenamojoje vietovėje įsteigti naujas įmones galimybių yra, tačiau ne maža dalis buvo pesimistiškai nusiteikę, ir teigė, jog galimybių kurtis naujoms įmonėms nėra. Siūlyta steigti tokias įmones, kuriose atsirastų naujų darbo vietų: automobilių remonto dirbtuves, kirpyklą, pirtį, kavinę, užimtumo centrą, reabilitacijos centrą, kultūros ir sporto centrą, turgų, verslo informacijos centrą ir pan.

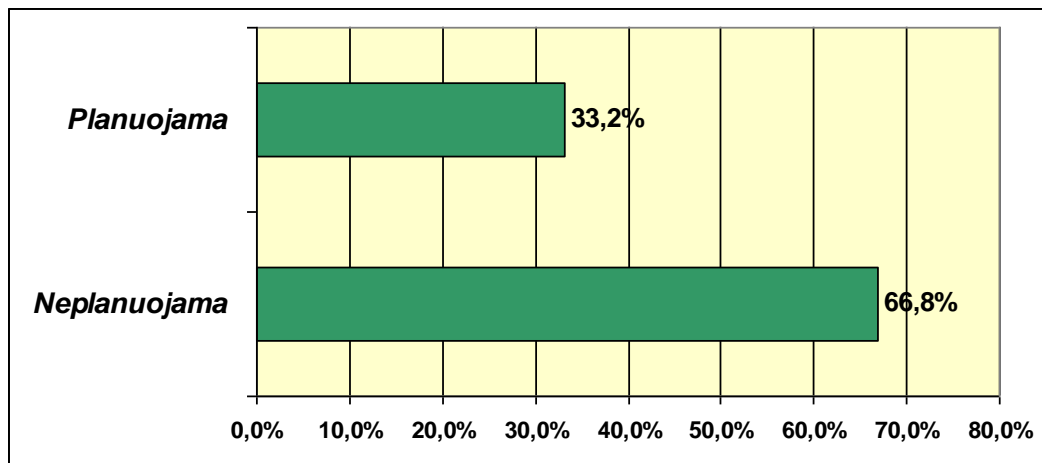
Tokia analizė išryškina tendenciją, jog kaimiškose vietovėse galima sudaryti sąlygas įvairesnei ūkinei veiklai, užsiimant ne tik žemdirbyste, bet ir kitomis veiklomis. Visa tai užtikrintų neurbanizuotų vietovių gyventojams naujas darbo vietas bei pajamų šaltinius. Šiuo metu daugiausia perspektyvų sulaukia netradicinių žemės ūkio bei alternatyvios ekonominės veiklos plėtra.

Bendruomenės narių teigimu – bendra ūkinė veikla stiprėja, bei kuriamos naujos darbo vietos. Bendruomenė gautomis lėšomis stengiasi sutvarkyti turimus pastatus, tikslingai juos panaudoti, pagrindinė priežastis stabdanti plėtrą, anot bendruomenės narių – finansavimas.

Remiantis interviu atsakymais, galima pastebėti, jog Pakruojo rajono administruojamoje teritorijoje ekonominės veiklos diversifikacijos funkcija nėra pakankamai išvystyta: trūksta įvairesnės ūkinės ekonominės veiklos, neišvystyta buitinio aptarnavimo, poilsio paslaugų ir kt. sektorių sistema. Apklauskos duomenų analizė išryškino tendenciją, jog kaimiškose vietovėse galima sudaryti sąlygas įvairesnei ūkinei veiklai. Tai sukurtų neurbanizuotų vietovių gyventojams naujas darbo vietas bei garantuotų pajamų šaltinius. Daugiausia perspektyvų sulaukia netradicinių žemės ūkio bei alternatyvios ekonominės veiklos plėtra. Tačiau kaimo žmonės nesiima kitų verslų todėl, kad yra aibė netobulų įstatymų bei reikalavimų. Nesuformuota kaimo plėtros politika nesudaro galimybių šiuolaikiškai traktuoti kaimo ūkinę veiklą.

Vykstantys šalyje socialinio gyvenimo pokyčiai skatina ieškoti naujų veiklos būdų, kurie padėtų operatyviai ir kokybiškai spręsti iškylančias problemas. Vis didesnė atsakomybė tenka patiems piliečiams spręsti bendruomenėje iškylančius klausimus. Tam ypač tinka projektinė veikla. Kaimo bendruomenės ypatingai suinteresuotos šia veikla, nes per gana trumpą laiką išsprendžiamos svarbios bendruomenės veiklos efektyvumo ir kokybės problemos, kuriami ar modifikuojami veiklos būdai bei metodai. Viena iš kaimo bendruomenės veiklų yra projektų rašymas. Kaimo bendruomenių veiklos gerinimas reiškiamas per projektų rengimą. Jeigu kaimo bendruomenė rengia projektą, galima daryti prielaidą, kad kaimo bendruomenė siekia gerinti vietovės veiklą įvairiais aspektais.

Įgyvendinti projektai padeda sutelkti kaimo bendruomenės ir išspręsti jiems rūpimas problemas ir pagerinti gyvenimo kokybę savo vietovėje. Interviu metu buvo pateikti klausimai apie bendruomenėje vykdomus projektus. Atliktos apklauskos rezultatai parodė, kad dalis respondentų teigia, kad jų bendruomenėje yra vykdomi projektai. Pagal tai ar bendruomenės planuoja imtis kokių nors verslo planų sudarytas grafikas, kuris atspindi analizuojamų bendruomenių nuomonę šiuo klausimu (žr. 22 pav.).

22 pav. Bendruomenių planai imtis verslo projektų, pasiskirstymas proc.

Remiantis gautais rezultatais matyti, jog beveik 67 proc. bendruomenių atstovų teigia, jog neketina imtis verslo projektų, leisiančių bendruomenei gauti lėšų. Likusi dalis bendruomenių ketina rengti ar jau rengia projektus. Dalis bendruomenių projektų nerengia (Mažeikių, Laipuškių, Titonių), tačiau šiose bendruomenėse yra organizuojami kiti įvairūs renginiai, susiję su kultūrine veikla ir jos plėtote. Ne visiems renginiams yra rašomi projektai ir, kaip nurodė dauguma bendruomenių, gaunamas tik dalinis finansavimas, tad bendruomenių vadovai ieško rėmėjų. Kitos bendruomenės nurodė, jog jie rengia renovacinius projektus ir projektus kultūrinei veiklai gerinti, įgyvendino projektą skirtą infrastruktūrai gerinti. Beveik visi bendruomenių vadovai, rengiantys projektus, nurodė, jog finansavimą gauna iš Pakruojo rajono savivaldybės, Kultūros ministerijos, bendradarbiaujančių fondų, Žemės ūkio ministerijos.

Projektų rengimas ir įgyvendinimas grindžiamas kolektyviniu darbu, kolegialia veikla, kuri sutelkia bendruomenę, ją ugdo ir skatina greičiau prisitaikyti prie pokyčių visuomenėje. Taigi, įgyvendinti projektai padės sutelkti kaimo bendruomenes ir išspręsti jiems rūpimas problemas ir pagerinti gyvenimo kokybę savo vietovėje. Kaimo bendruomenėms rengiant pačių pasirinktus ir įtrauktus į Vietos veiklos grupės strateginį planą projektus bus kartu mokomasi, įgyjama patirties, naujų žinių, įgūdžių iš projektų rengimo ir valdymo srities. Tai leis kaimo žmonėms dar geriau suprasti ir pažinti gyvenamąją aplinką bei suprasti savo galimybes rajono, Lietuvos bei ES kontekste.

Interviu duomenys rodo, jog Žeimelio, Pamūšio, Guostaglio ir kt. kaimo bendruomenių vadovams projektus rengti sekasi gerai. Dalis respondentų nurodė, kad jiems trūksta kompetencijos rengiant projektus, trūksta raštvedybos įgūdžių. Keletas iš jų yra nusivylę seminarais apie projektų vadybą ir pareiškė neigiamą nuomonę apie juos.

Toks gautų atsakymų pasiskirstymas rodo du svarbius rezultatus: informacijos apie bendruomeninio verslo galimybes trūkumą ir smulkaus (socialinio) verslumo įgūdžių stoką Lietuvoje. Šie rezultatai atskleidžia didžiulį poreikį Lietuvoje kurti palankią teisinę aplinką, mokymo ir informacijos sklaidos sistemas, kurios įgalintų ir skatintų vietines bendruomenes, bendradarbiaujant su seniūnijomis, dalyvauti įgyvendinant vietinio užimtumo politiką bei mažinant socialinę atskirtį.

Interviu metu buvo domimasi, kaip sekasi numatyti finansinius išteklius projektams. Kiek daugiau nei pusę interviu dalyvavusių bendruomenės vadovų teigė, jog jiems neiškyla biudžeto nustatymo ir įgyvendinimo problemų. Kiti teigia, kad sunku iš anksto numatyti išteklių finansavimą, kadangi nežino, kokią sumą gaus. Dažniausiai atsiranda nenumatytų išteklių, skiriama tik dalis prašomos sumos. Galima teigti, jog bendruomenių vadovams projektus rengti sekasi geriau, nei numatyti išteklius.

Naujajame *Kaimo plėtros reglamente 2007 - 2013 m.* apibrėžiamas kaimo plėtros paramos fondo teikiamos paramos tikslas ir taikymo sritis. Būsima kaimo plėtros politika orientuota į tris pagrindines

sritis: žemės ūkio maisto produktų ekonomiką, aplinkosaugą ir platesnę kaimo ekonomiką bei gyventojus. Naujos kartos kaimo plėtros strategijos ir programos bus formuojamos konkurencingumo kryptimi žemės ūkio, maisto ir miškininkystės srityse, žemės tvarkymo ir aplinkos kryptimi ir gyvenimo kokybės (veiklos įvairinimo) kryptimi kaimo vietovėse. Viena iš kryptių padės išplėtoti vietos infrastruktūrą ir žmogiškąjį kapitalą kaimo vietovėse, siekiant pagerinti sąlygas ekonomikos augimui ir darbo vietų kūrimui visuose sektoriuose bei ūkinės veiklos įvairinimui. Kita sritis, kuri remiasi LEADER patirtimi, numato galimybes įdiegti vadybos naujoves, pritaikant vietinių bendruomenių iš apačių kylantį požiūrį į kaimo plėtrą (Tarybos sprendimas dėl..., 2006).

Dalis rajono bendruomenių (Grikpėdžių, Gačionių, Žeimelio, Pamūšio, Guostagalio ir kt.) turi sukaupusios aktyvios veiklos patirtį, nes yra įgyvendinusios gana daug bendruomeninių projektų. Šių bendruomenių lyderiai, planuodami ir organizuodami savo bendrą veiklą, išmoko tiksliau apibrėžti tikslus, įvardyti savo bendruomenės interesus, taip pat prisiimti konkrečius įsipareigojimus, o prireikus mobilizuoti ne tik kaimo aktyvą, bet pasitelkti ir kitų bendruomenės narių (jaunimo, senjorų ir kt.) paramą.

Tyrimas rodo, kad pagrindiniai informacijos šaltiniai, suteikiantys informaciją bendruomenėms apie konkursus, skirtus bendruomenių veiklos finansavimui yra šie: rajoniniai laikraščiai – 21,4 %, savivaldybė -12,9 %, internetas -32,9 %, VVG – 32,8 %.

Remiantis gautais rezultatais galima daryti išvadą, jog sėkmingai kaimo bendruomenių veiklai labiausia trukdo materialinės problemos, tačiau kaip dar vieną veiksnį, įtakojantį bendruomenių veiklos sunkumus galima išskirti ir mokymų, specialistų konsultacijų bei žinių stoką, tai patvirtina maždaug pusė apklaustųjų bendruomenių atstovų. Vadinasi bendruomenės turėtų gauti didesnę palaikymą iš vietinės valdžios.

Vertinant ES ir nacionalinės politikos priemonių poveikį skatinant, ugdant verslumą, reikia įvertinti tai, ar taikytos priemonės padėjo įgyvendinti daugiafunkcinio kaimo idėjas, ar paskatino kaimo gyventojus užsiimti alternatyvia žemės ūkiui veikla.

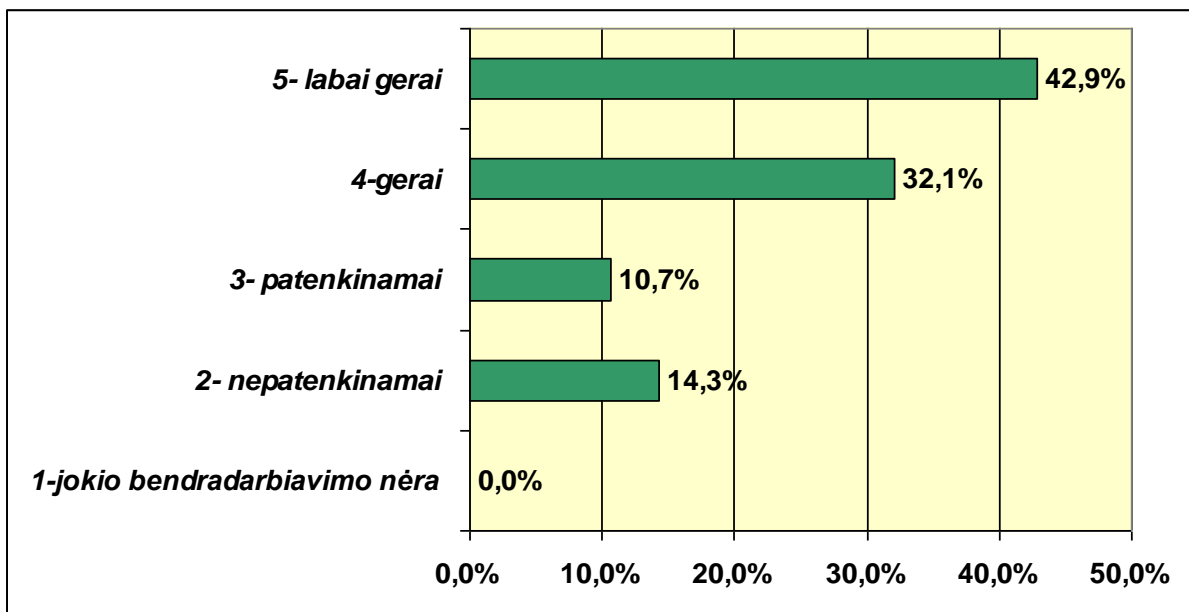
Kaimo gyventojai stokoja informacijos ir konsultacijų apie alternatyvių veiklų pranašumus didinant žmonių užimtumą ir pajamas, o konsultacinių įmonių paslaugos apie verslo partnerius, finansavimo galimybes bei teisinės konsultacijos sunkiai prieinamos dėl didelės jų kainos. Verslo kaime plėtrai nepalankūs mokesčiai ir sudėtingas jų administravimas. Prekybos ir kitos paslaugos, netradicinės žemės ūkio veiklos produkcija labiau orientuota į vietinę rinką, produktams ir paslaugoms sunku atitikti ES ir pasaulinės kokybės reikalavimus. Kaime sukurtų prekių ir paslaugų paklausa maža dėl žemesnio kaimo gyventojų pragyvenimo lygio ir vyraujančios savitarnos. Kaime verslo plėtrą

riboja žmoniškųjų išteklių kokybės problema. Pusę visu bedarbių kaime sudaro nekvalifikuoti gyventojai, kurie dar nepasirengę konkuruoti darbo rinkoje (Kšivickienė, Ribašauskienė, 2007)

Atitinkamai galima daryti išvadą, kad tolesnė organizacijų veiklos ateitis reikšmingai priklausys nuo to, ar stiprės jų narių žinios ir įgūdžiai, ar pavyks joms mobilizuoti šių tikslų įgyvendinimui kitus vietinius partnerius, ar įgis jos daugiau galios, padedančios pritraukti ir išlaikyti kapitalą, reikalingą socialinių ir ekonominių vietinių bendruomenių sprendimui.

3.5. Pakruojo bendruomenių bendradarbiavimas su savivaldos institucijomis

Globaliame pasaulyje seniūnijos vystymo svarba negali mažėti. Seniūnija yra svarbi jungiamoji žmonių ir kitų viešojo administravimo pakopų grandis. Seniūnija yra teritorija, kurioje turi būti konkrečiais darbais įgyvendinama „didžioji“ politika. Socialinių sistemų, viešojo administravimo iššūkiai, socialinių įtampų laukai ir darnaus vystymo problemos visų pirma reiškiasi seniūnijose. Taigi, bendruomenės spręsdamos vietos problemas bendradarbiauja su kitomis kaimo bendruomenėmis ir nevyriausybinėmis organizacijomis. Taip ir turėtų būti, nes valdžia ir bendruomenės neturėtų būti konkurentėmis, kaip tik ji turėtų būti vietos valdžios partnere, padedančia spręsti problemas. Aplamai bendradarbiavimas tarp bendruomenių yra svarbus kaimo plėtros veiksnys. Respondentų buvo prašoma įvertinti bendruomenių ir seniūnijų bendradarbiavimą. Atsakymai į šį klausimą pateikiami grafiniu pavidalu (žr. 23 pav.).

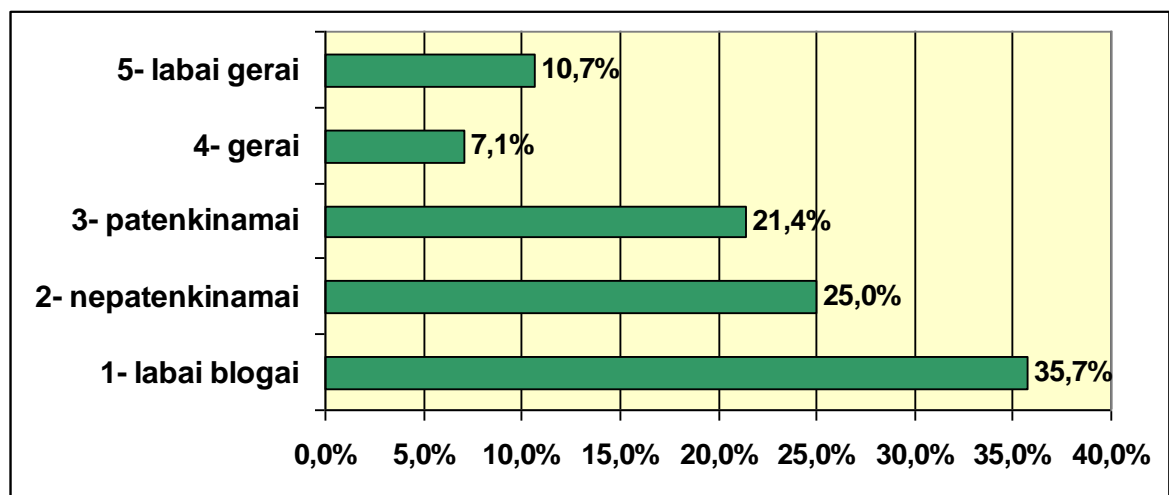

23 pav. Bendruomenių bendradarbiavimo su seniūnija vertinimas, proc.

Taigi, kaip matyti iš gautų rezultatų seniūnijos veikla ir bendradarbiavimas su bendruomenėmis yra vertinamas pakankamai aukštai. Didelė dalis respondentų patenkintų bendradarbiavimu patvirtina tai, jog tarp bendruomenių ir seniūnijų yra stiprus ryšys: gerai šį bendradarbiavimą įvertino – 32,1 %, ir labai gerai – 42,9 % respondentų. Gerą vertinimą parodo ir tai, jog iš visų apklaustų bendruomenių tik 4 bendruomenės (14,3 %) bendradarbiavimą įvertino nepatenkinamai. Tiek teigiami, tiek neigiami respondentų atsiliepimai rodo, kad bendruomenių pasitenkinimas bendradarbiavimu labai priklauso nuo seniūno asmeninių savybių bei sugebėjimų. Galima teigti, jog nuo to kaip kokybiškai bus vykdomas bendradarbiavimas ne maža dalimi priklauso, kokiomis savybėmis, bruožais pasižymi seniūnijos personalas.

Įsigaliojus Vietos savivaldos įstatymo pataisoms (2009) Lietuvos savivaldybės, kaip ir dauguma kitų šalies savivaldybių, susidūrė su įstatymo įgyvendinimo praktikoje problemomis. Savivaldybėms trūksta praktinės bendruomenių įtraukimo į sprendimų priėmimo procesą patirties, nėra suformuotas aiškus seniūnaičių veiklos ir efektyvaus bendradarbiavimo su vietos valdžios institucijomis modelis, naujai išrinkti seniūnaičiai dar neturi įgiję pakankamai žinių ir gebėjimų, kad galėtų tinkamai atstovauti savo bendruomenės interesus.

Iš esmės seniūnaitijų steigimo tikslas – plėtoti šalyje demokratiją, skatinti gyventojus patiems imtis iniciatyvos sprendžiant aktualiausius bendruomenės gyvenimo klausimus nelaukiant nurodymų „iš viršaus“. Tačiau kaip patys bendruomenės atstovai vertina tokį valdžios žingsnį galima matyti 2 paveiksle. Čia pateikiama respondentų nuomonė, apie seniūnaitijas. Respondentų buvo prašoma 5-ėje sistemoje įvertinti valdžios reikalavimą kurti seniūnaitijas ir paskirti seniūnaičius (žr. 24 pav.).

24 pav. Seniūnaitijų ir seniūnaičių įkūrimo vertinimas, proc.

Kaip matyti iš rezultatų daugelio bendruomenių atstovai yra priešaringai nusiteikę prieš seniūnaitijų kūrimą ir vystymąsi. Neigiamai tokį žingsnį vertina - 25 %, labai blogai – 35,7 %. Tai sudaro daugiau ne pusę apklaustų bendruomenių atstovų. Pagrindiniai teiginiai dominuojantys interviu metu apie seniūnaitijų įkūrimą buvo šie: „*Esu seniūnaitė, tai laikau didžiausia nesąmone*“; „*Daug valdžios ir mažai veiklos. Visai nereikalingas darinys, užtenka bendruomenių, nes veikla dubliuojama nebent, kur nėra įsikūrusios kaimo bendruomenės*“; „*Kur nėra bendruomenių, seniūnaitijų gal ir reikia*“; „*Dėl seniūnaitijų įkūrimo nuomonė skeptiška. Tos bendruomenės, kurios išrinko seniūnaitius ne bendruomenės pirmininkus, atliko neigiamą darbą, bendruomenės skaldymą. Tai yra visai nereikalingas bendruomenės skaldymas- juk priskirti daugybę pareigų už jas neatlyginant nėra gerai. Juk ir darbus bendruomenių pirmininkai atlieka negaudami lėšų*“.

Apibendrinant galima teigti, jog remiantis interviu duomenimis, pagrindiniu „motyvu“, kodėl nereikia seniūnaitijų ir seniūnaitijų, teigiama, neva jie dubliuos bendruomenių veiklą. Tai tik demagoginis ir labai klaidingas aiškinimas. Bendruomenės gali būti kuriamos atskirų asmenų ne tik teritoriniu, bet ir pomėgių, profesijų pagrindu. Jų veiklą reglamentuoja asociacijų įstatymas, nieko bendro neturintis su savivalda, kuri įteisinta savivaldos įstatyme. Lietuvos savivaldybių seniūnų asociacijos prezidentas A.Strelčiūnas (2009) pripažino, kad yra vietos bendruomenių, kurios priešinasi seniūnaitijų įsteigimui ir pasisako už pačių bendruomenių teisių didinimą bei galių stiprinimą.

Tuo tarpu parlamentaras M.Varaška atkreipia dėmesį, kad galiojančiame įstatyme nenustatomos konkrečios seniūnaitijų rinkimų tvarkos sąlygos, kas gali paskatinti vietos valdžios piktnaudžiavimą ir savivalę. Įmanomos situacijos, kai mažesnė nei 500 gyventojų seniūnaitijose vos dviejų ar trijų gyventojų susirinkimas gali išrinkti savo seniūnaitį. Taip sudaromos sąlygos tokius asmenis rinkti neskaidriai ir neatsižvelgiant į daugumos gyventojų nuomonę. Todėl galiojančio įstatymo nuostatos tiesiogiai prieštarauja konstituciniam demokratinės valstybės principui.

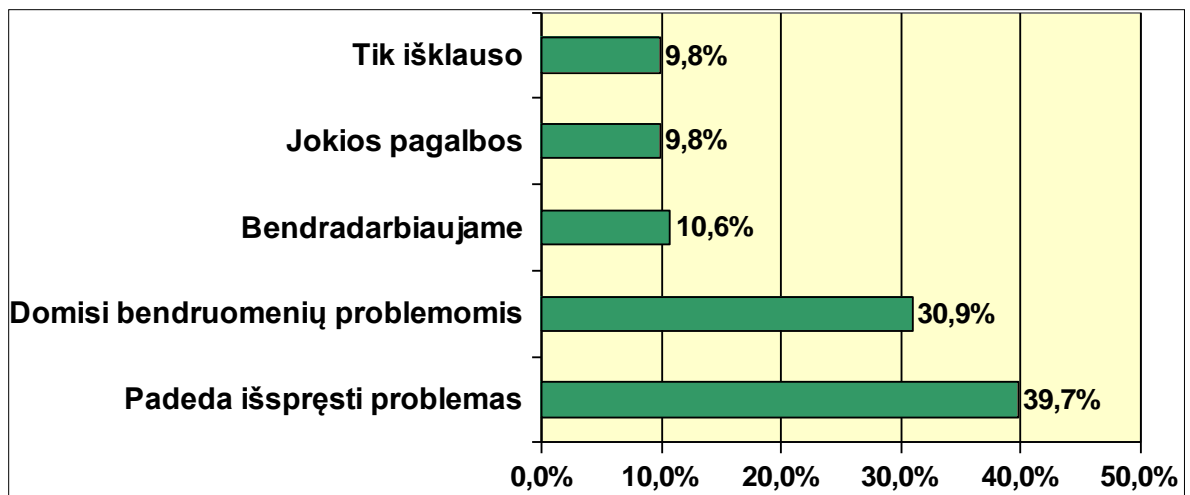
Taip pat respondentų buvo prašoma apibūdinti seniūnaitijų veiklos turinį, žinoma jei jos yra įkurtos jų bendruomenėje. Pagrindiniai atsakymai vyravo tokie; „*Įkurta seniūnaitija. Gal bus lengviau bendruomenės pirmininkams*“; „*Seniūnaitija įkurta ir seniūnaitiu išrinktas bendruomenės pirmininkas. Seniūnaitijos veikla tapatinasi su bendruomenės veikla, nieko naujo ir skirtingo nėra*“; „*Glaudūs ryšiai ir problemų sprendimai įvairiais klausimais. Greičiau, geriau bus sprendžiamos įvairios problemos*“; „*Perspektyvų jokių*“; „*Jokios didesnės veiklos, nes trūksta noro ir iniciatyvos iš seniūno (vėlgi buvo padaryta dėl „pliusiuko“)*“.

Aptariant gautus atsakymus, galima teigti, jog pati idėja kurti seniūnaitijas yra kritikuojama už tai, jog seniūnaitių pareigos dubliuos su bendruomenės pirmininkų darbu, ir patys seniūnai neslepia manantys, kad sunku bus rasti aktyvių ir norinčių visuomeniniais pagrindais darbuotis lyderių. Taip pat

institucija šalia seniūno ir bendruomenės pirmininko esą ne priartins valdžią prie žmonių, o tik padidins trintį. Seniūnaitijos vangiai kuriamos visoje šalyje, tačiau įstatymų laikytis privalančios savivaldybių administracijos neturi kito pasirinkimo ir inicijuoja jų steigimą.

Galima režiuruoti, jog seniūnaitis iš esmės turi tokias pačias teises kaip bet kuris eilinis vietos bendruomenės narys. Maža to, kad dabartinės seniūnijos yra politiškai ir finansiškai absoliučiai priklausomos nuo savivaldybių klerkų ir politikų įgeidžių, neturinčios nei juridinio asmens statuso, nei bent minimalaus savarankiško biudžeto, tai ir seniūnaitijų steigimo atveju einama tuo pačiu ydingu keliu, nes seniūnaitis, pasirodo dirba – visuomeniniais pagrindais, o seniūnaitijos yra iš esmės kontroliuojamos savivaldybės struktūrų, o ne vietos gyventojų, nepaisant užuominų į kažką, kas turi vadintis gyventojų kontrole.

Kaimiškųjų bendruomenių organizacijų bendravimas ir bendradarbiavimas su vietinės valdžios institucijomis nėra apribotas vien pasyviu organizacijų laukimu, kada jos bus pakviestos į joms ar jų bendruomenės svarbių klausimų svarstymą vietinės valdžios institucijose. Daugelio bendruomenių nariai į merą, savivaldybės administraciją ir seniūniją kreipiasi labai dažnai: bendruomenės, dažniau surandančios reikalų vienoje vietinės valdžios institucijoje, taip pat dažniau jų turi ir kitoje. Į klausimus ar bendruomenės kreipiasi dėl turimų problemų į merą, ar meras domisi šių bendruomenių paslaugomis apibendrinti atsakymai pateikiami 25 paveiksle.

25 pav. Bendruomenių ir rajono mero bendravimas, proc.

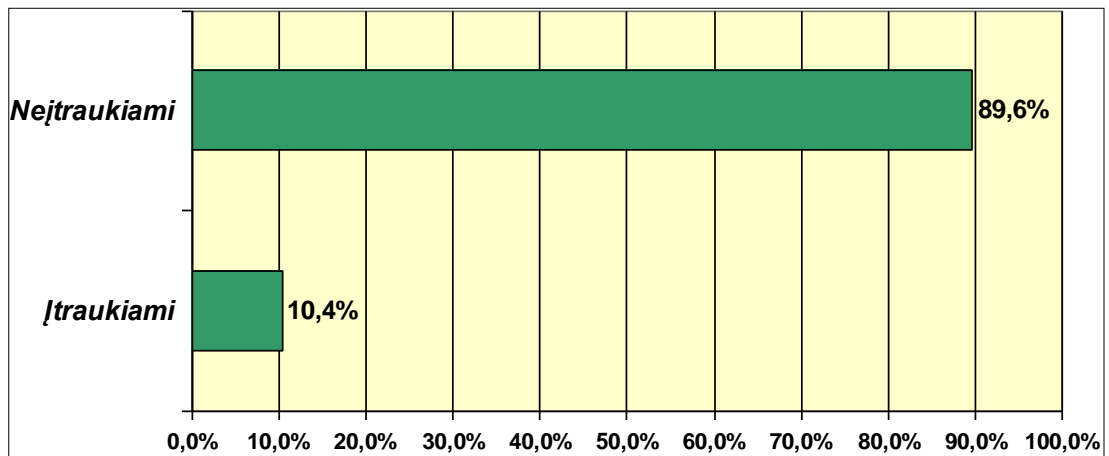
Tyrimo duomenų analizės duomenimis galima spręsti, jog kaimiškųjų bendruomenių organizacijų kreipimosi į vietines valdžios institucijas dažnumo ir organizacijos veiklos efektyvumo rodikliai tarpusavyje yra glaudžiai susiję. Tai reiškia, kad organizacijos, kurios užsiima įvairesne veikla, kurioms

geriau sekasi pasirūpinti finansiniais ir materialiniais ištekliais savo veiklai, daugiau dėmesio skiria viešiesiems bendruomenės ryšiams, dažniau bendrauja su vietinės valdžios institucijų vadovais ir darbuotojais, negu tos, kurioms šiais aspektais sekasi prasčiau. Šiuo efektyvumo rodiklius būtų galima interpretuoti dvejopai: labiau išplėtojusios savo veiklą bendruomenės taip pat yra labiau pajėgios įtraukti į savo veiklą vietinės valdžios institucijas, ir bendradarbiavimas su vietinės valdžios institucijomis sudaro sąlygas bendruomenėms pasiekti geresnių rezultatų savo veikloje.

Nors organizacijų ryšių su vietine valdžia stiprumą didele dalimi gali lemti organizacijų aktyvistų pastangos ieškoti sprendimų ir pagalbos jiems rūpimais klausimais vietinės valdžios institucijose, nemažiau svarbus yra valdžios institucijų „atvirumas“ organizacijoms ir pasirengimas joms padėti ar su jomis bendradarbiauti. Verta pasakyti, kad kelios organizacijos interviu metu, atsakant į klausimą apie kreipimąsi į vietinės valdžios institucijas buvo akcentuojama, kad toks kreipimasis yra beprasmiškas. Pačių organizacijų žodžiais: „*Dalį problemų pavyko išspręsti, bet ryžtingumo kai kuriais klausimais merui trūksta*“; „*Nė vienu atveju į mūsų bendruomenės pageidavimus ar siūlymus atsižvelgta nebuvo*“; „*Kad meras domisi bendruomenės problemomis nepasakyčiau. Domisi tik tada, kai iškyla jiems patiems aktuali problema. (pvz. Reikia uždaryti mokyklą).*“

Vietinės valdžios institucijų pagalba kaimiškųjų bendruomenių organizacijoms vykdant savo veiklas yra ypatingai svarbi. Savivaldybės yra vienas organizacijų veiklos finansavimo šaltinių. Jos taip pat yra informacijos, svarbios bendruomenių veiklai, šaltinis.

Naujausias požiūris į kaimo plėtros procesus susijęs su darnios, kartais dar vadinamos subalansuota arba tolydžia, plėtros sąvoka. Darni kaimo plėtra reiškia, kad skatinamas ne tik saugojimas, bet ir darnus naudojimas, t. y. visų tikslų derinimas tenkinant kiekvienos srities (ekonominės, socialinės, kultūrinės, teisines ir aplinkosauginės) keliamus reikalavimus ir pan. Tai aktualu rengiant kaimo plėtros projektus. Be to, kaimo plėtros dalyviai turi aiškintis ne tik esamus, bet ir potencialius kaimo vietovės išteklius bei galimybes glaudžiai sąveikauti su įvairiausiomis valstybės institucijomis ir kitų kaimo vietovių partneriais. Gyventojų dalyvavimas priimant sprendimus yra privalomas demokratijos elementas. Ar tai vyksta analizuojamose bendruomenėse pateikiama 26 paveiksle.

26 pav. Bendruomenių įtraukimas į veiklą priimant sprendimus, proc.

Remiantis atsakymais matyti, jog didžioji dalis – 89,6 % bendruomenės atstovų pažymėjo, jog jie nėra įtraukiami į sprendimų priėmimą susijusią su bendruomenėmis. Tai yra neigiamas rezultatas bendruomenių ir savivaldybės bendradarbiavimo aspektu. Gyventojų iniciatyva turėtų būti vietos valdžios veiklos varomoji jėga, kadangi bendruomenė yra vietinės valdžios pagrindas atlikti skatinimo bei kontrolės funkcijas. Todėl gyventojų dalyvavimas priimant sprendimus labai svarbus įvairiais aspektais – tiek seniūnijoms nustatant bendruomenės poreikius ir interesus, tiek darant valdžios sprendimus labiau suprantamus, tiek padedant savivaldybėms įgyti visuomenės pritarimą ir palaikymą.

Interviu duomenys rodo, kad kaimiškųjų bendruomenių organizacijų vykdoma veikla apima platų spektrą bendruomenės poreikių. Siekiant užsibrėžtų tikslų kaimiškųjų bendruomenių organizacijoms iškyla nemažai sunkumų: joms trūksta žmonių, galinčių savanorišku darbu prisidėti prie organizacijos veiklos, paraiškų ir projektų rengimo patirties, žinių, kaip ir kur galima gauti lėšų bendruomenės organizacijos veiklai, organizacijų aktuali problema yra per mažas vietinių gyventojų domėjimasis bendruomenės organizacijos veikla.

Bendruomenės teigiamai vertina savivaldybės konsultacijas bendruomenės organizacijos veiklos klausimais. Savivaldybė yra vienas pagrindinių informacijos šaltinių apie įvairių organizacijų rengiamus konkursus. Dauguma bendruomenės organizacijų yra patenkintos vietinės valdžios veikla, susijusia su bendruomenei ar bendruomenės organizacijai sprendžiamais klausimais.

Paskutiniaus klausimais buvo stengiamasi išsiaiškinti pagrindines bendruomenių veiklai trukdančias kliūtis, bei kokios konkrečios pagalbos bendruomenės pageidautų iš savivaldybės administracijos specialistų. Pagrindiniai teiginiai dominavo tokie:

„Pagrindinė problema žmonių abejingumas, nebuvimas bendruomeniškumo jausmo. Pagalbos iš savivaldybės pakanka“; „Dalyvaujant projektinėje veikloje, reikalinga sutvarkyti pastatų ir žemės nuosavybės dokumentai. Šiuo metu dėl savivaldybės lėšų trūkumo, šių dokumentų tvarkymas stringa“; „Biurokratizmas iki absurdo. Viešieji pirkimai, nėra nieko kvailiau, kaip renginiui samdant pvz. Kokią nors muzikos grupę, reikia apklausti mažiausiai 3 kolektyvus ir žiūrėti, kuris pigiau, sudaryti sutartį ir pridėti prie projekto. O tas projektas gal pusmetis prieš planuojamą renginį. Tai gal to kolektyvo ir gyvo nebus, o jei pasirašysi sutartį ir negausi finansavimo? Kas mokės netesybas?; „Bendruomenė yra visuomeninė organizacija, o jos pirmininkas dirba visuomeniniais pagrindais, o tai trūksta ir laiko, ir sveikatos įgyvendinti visus sumanymus ir pritraukti lėšų. Norint kokybiškai dirbti reikia dirbti pilną dieną ir už tai gauti atlygį“; „Pinigų stygius.“

Gebėjimas sukurti išteklius bendruomenės išsilaikymui ir įdarbinimo lygmuo apibūdina bendruomenės adaptacijos – ekonomijos laipsnį. Šia prasme daugumos tirtų bendruomenių adaptacijos laipsnis žemas. Tokia padėtis rodo tendencijas, nenaudingas vietas bendruomenėms. Tokiai padėčiai keisti reikalingas tiek vyriausybės, tiek savivaldos dėmesys.

Galimi įvairūs bendruomenių organizacijų ir bendruomenės santykių raidos scenarijai: šios organizacijos gali ne tik sumažinti socialinės atskirties mastą bendruomenėse, bet taip pat sukurti ir naujus socialinės atskirties pavidalus, kai organizacija taps gėrybių šaltiniu tik jos nariams, didelę dalį gyventojų ar tam tikras jų grupes paliekant nuošalyje. Todėl skatinant tokių organizacijų veiklą, būtina atsižvelgti į šių organizacijų veiklos orientacijas bei, kiek įmanoma, stengtis sumažinti galimas nepageidaujamas jų veiklos pasekmes.

Atlikus tyrimą, galima teigti, jog pagrindinė problema įgyvendinant Pakruojo kaimo plėtros projektus bendruomenių lygmenyje yra garantuoti, jog idėjos ir inovacijos bus išplėtos remiantis stipria Pakruojo rajono savivaldybės pagalba. Prioritetas iš savivaldybės pusės turėtų būti skiriamas bendruomenės aktyvumo skatinimui, konsultavimo metodų ir priemonių plėtimui, subsidarumui, partnerystei su bendruomenėmis, atsakomybės pasidalijimui, decentralizacijos principų taikymui. Siekiant, jog visi veiksniai būtų palankūs ir padėtų kaimo gerovei, jie turi būti aiškiai apibūdinti ir suvokti pačių bendruomenių narių ir savivaldybės atstovų.

IŠVADOS

1. Kaimo plėtrą reikėtų suprasti dinamiškai, kuri apima ekonominę, socialinę, kultūrinę ir aplinkosauginę plėtrą. Kaimo plėtrai reikalingi įvairiausi komponentai, kurie apjungia žmogiškuosius, infrastruktūrinius, organizacinius, materialinius, nematerialinius ir gamtinius išteklius. Integruojant kaimo plėtros modelį, atsispindi keturi komponentai: idėjos ir institucijos, ekonomika, aplinka, žmonės. Įvairiapusė kaimo bendruomenių veikla iššaukia atitinkamų projektų poreikį, reikalauja specifinių žinių, išteklių ir kompetencijų.

2. Teorinės literatūros analizė parodė, kad Lietuvoje daug dėmesio skiriama kaimo pilietinės bendruomenės stiprinimui, nes taip siekiama efektyviau spręsti kaimo gyventojų problemas. Nustatyta, kad kaimo bendruomenė turi daug ir įvairių paramos veiksnių: paramą įvairioms veiklos sritims teikia ES struktūriniai fondai, valstybė, savivaldybės, tačiau kaimo bendruomenė ne visada turi žinių ir gebėjimų jomis pasinaudoti.

Pakruojo rajono kaimo demografinės situacijos gerėjimas priklausys nuo jo ekonominės veiklos plėtotės, gyventojų pajamų palaikymo priemonių, kaimo infrastruktūros gerinimo. Nepakankamai išplėtotą infrastruktūrą - tai vienas iš veiksnių, stabdantis Pakruojo kaimo plėtrą, neužtikrinantis verslo ir gyventojų gyvenimo aplinkos ir kokybės plėtros šiose vietovėse.

3. Demografinė Pakruojo rajono kaimo padėtis priklauso nuo socialinės ir ekonominės kaimo gerovės: sveikatos, švietimo, kultūros sistemos paslaugų prieinamumo, infrastruktūros tobulinimo, užimtumo galimybių. Visos šios aplinkybės turi didelės įtakos ne tik Pakruojo rajono kaimo gyventojų demografiniams rodikliams, bet ir jų gyvenimo kokybei, kaimo patrauklumui, investicijoms bei verslo plėtrai.

Neagrinių veiklos sričių plėtra Pakruojo kaimiškose vietovėse tik prasideda. Nors pastaraisiais metais asmenų, plėtojančių privatų neagrinių verslą, sparčiai daugėja, tačiau didžioji tiek gamtos, tiek žmonių išteklių dalis jame dar nepanaudojama. Tai sąlygoja nemažos gyventojų dalies skurdą ir gyvenviečių ištuštėjimą. Gyventojų skaičiaus mažėjimą neišvengiamai lydi paslaugų sferos nykimas – švietimo, sveikatos apsaugos, kultūros įstaigų uždarymas, asocialaus elgesio apraiškų plitimas.

4. Tyrimas (interviu su kaimo bendruomenių vadovais) patvirtino hipotezę, kad kaimo bendruomenės plėtrai ir veiklai didelę įtaką turi savivaldybės ir bendruomenės partnerystė, kadangi bendruomenės siekia plėsti savo veiklą, siekia gerinti vietos gyventojų gyvenimo kokybę, įtakoja paslaugų teikimą, visgi kaimo bendruomenių veikloje pastebimas pasyvumas, nepasitikėjimas savo galimybėmis, nesugebėjimas sutelkti žmogiškąjį ir socialinį kapitalą.

Interviu metu išryškėjo Pakruojo rajono bendruomenių veiklos kryptys ir jos veiklos problemos. Svarbiausias, organizacijų nurodytas, veiksnys, paskatinęs įsteigti organizaciją– siekis patiems spręsti bendruomenėje iškylančias problemas. Pastebėta, jog bendruomenių teigiamos nuostatos daugiausia orientuotos į kultūrinės ir socialinės sritis. Pagrindiniai nurodomi bendruomenių veiklos trukdžiai yra tinkamų patalpų bendruomenės centrui, įrangos veiklai bei žinių ir įgūdžių stoka.

Sėkmingos tos Pakruojo bendruomenės, kur įtraukiama daugiau bendruomenės gyventojų. Pastebėta, jog žmonės lengviau įsitraukia į bendruomeninę veiklą, kai tai liečia jų gyvenimo kokybę.

Pakruojo rajono kaimo infrastruktūros objektai ir jų pagalba kaimo gyventojams yra viena iš pagrindinių problemų skatinančių kaimo gyventojus burtis ir ieškoti efektyvių būdų jas spręsti. Todėl su infrastruktūra susijusios teikiamos paslaugos turi būti analizuojamos ir vertinamos gyvenimo kokybės kaime aspektu. Todėl vietos valdžios iniciatyva padėti kaimo bendruomenėms turi reikštis per visas kaimo infrastruktūros plėtros sritis.

Pakruojo rajono bendruomenių bendradarbiavimas su valdžios institucijomis teikia naudą: sistemintos problemos, atsiranda veiklos planavimo procesai, numatomos gyvenimo kokybės gerinimo galimybės.

Vietinės valdžios institucijoms tenka svarbus vaidmuo kaimiškujų bendruomenių organizacijų veikloje. Rajono politikai neretai patys gyvena kaimiškosiose vietovėse, jiems yra aktualios problemos, su kuriomis susiduria ir kiti vietiniai gyventojai. Dauguma bendruomenės organizacijų yra patenkintos vietinės valdžios veikla, susijusia su bendruomenei ar bendruomenės organizacijai sprendžiamais klausimais

Organizacijų įtraukimas į klausimų, susijusių su jų veikla, sprendimo procesą turi įtaką vietinės valdžios veiklos vertinimui. Tos, organizacijos, kurios nurodė, kad yra visada arba dažniausiai įtraukiamos į šiuos procesus beveik visos buvo patenkintos mero ir seniūno veikla.

bendruomenės, kurių lūkesčiai dėl savivaldybės pagalbos ir konsultacijų sprendžiant bendruomenės organizacijos veiklai svarbius klausimus buvo patenkinti, dažniau teigiamai įvertino vietinės valdžios institucijų vadovų veiklą negu tos, kurių lūkesčiai buvo nuvilti. Pastebėtina, kad lūkesčiai sieti su finansine savivaldybės parama turi mažesnę reikšmę valdžios veiklos vertinimui negu lūkesčiai sieti su kita savivaldybės pagalba ir konsultacijomis.

Rekomendacijos:

Atliktas tyrimas parodė, kad, siekiant Pakruojo kaimų vietos bendruomenių funkcionalumo, bei vykdant sėkmingą bendruomenių ir savivaldybės tarpusavio sąveiką tarp daugelio vadybinių veiksnių vietos politikai, administracijos darbuotojai, taip pat ir seniūnai, pirmumą turėtų teikti šiems veiksniams:

1) savivaldybės administracijoje paskirti darbuotoją, koordinuojantį vietos bendruomenių iniciatyvas;

2) savivaldybės biudžete numatyti lėšų vietos bendruomenių projektams;

3) savivaldybėje vykdyti bendruomenių centrų koordinacinius pasitarimus.

Aktyviau turėtų veikti bendruomenių interesus ginančios valstybės institucijos ir visuomeninės organizacijos. Jos turėtų padėti bendruomenėms rengti programas, sudaryti planus, prognozes ir pan.

Kaimo gyventojams, siekiant gyvensenos kokybės ir ateities gerovės būsimoms kartoms, būtini gebėjimai, skirti parengti gyvenamosios vietovės ilgalaikių perspektyvų strateginius sutarimus.

Dažniau organizuoti renginius, kurie suburtų ne vien mažas kaimo gyventojų grupeles, bet visą bendruomenę, kad vyktų bendradarbiavimas ir nenutrūktų ryšiai su kitų rajonų kaimo bendruomenėmis ir savivaldybe.

Svarbu, kad kaimo bendruomenės nuolatos ieškotų naujų bendradarbiavimo formų su savivaldybe ir puoselėtų tokio bendradarbiavimo tradicijas, nes tai skatina socialinius, kultūrinius pokyčius bendruomenėse bei įtakoja gyvenimo kokybės kilimą.

LITERATŪRA

Knygos, atskiri leidiniai:

1. Aleksa, J. (1999). Ūkio, mokslo ir valstybės baruose. Vilnius.
2. Atkočiūnienė, V. (2004). Kaimo bendruomenių plėtra. (Kolektyvinė monografija). Kaunas: LŽŪU.
3. Community policies and mountain areas, (2002). Proceedings of the conference, organized by the European Commission. – Brussels.
4. Jeskelevičius K., Kvietkauskienė L. (2004). Ekonominės veiklos diversifikavimo (įvairinimo) galimybių kaimo vietovėse tyrimai. Vilnius: Lietuvos agrarines ekonomikos institutas.
5. Knickel, K., Renting, H., Ploeg, J. D.(2004). Multifunctionality in European Agriculture. Sustaining Agriculture and the Rural Environment. Governance, Policy and Multifunctionality. UK.
6. LEADER programos mokymo metodinė priemonė. 2007. Kaimo vietovių socialinio konkurencingumo stiprinimas. Kaunas: Lietuvos žemės ūkio universitetas.
7. LEADER programos mokymo metodinė priemonė. 2007. Kaimo vietovių teritorinis konkurencingumas. Kaunas: Lietuvos žemės ūkio universitetas.
8. LEADER programos mokymo metodinė priemonė (2007). Paslaugų kaimo gyventojams plėtra. Kaunas: Akademija.
9. Nefas, S. (2007). Funkcionali vietos bendruomenė Lietuvos kaimuose ir miesteliuose. Daktaro disertacija (santrauka).
10. Nisbet, R. A. (2000). Sociologijos tradicija. Vilnius: Pradai.
11. OECD. (2006). Rural Policy Reviews. The New Rural Paradigm: Policies and Governance. OECD. Publishing, 113 p.
12. Povilaitis, R. (2006). Lietuvos kaimo socialinės ir ekonominės plėtros kultūrinės prielaidos. LŽŪU.
13. Purvinas, M. Lietuvos kaimo savitumo išsaugojimas (2005): Lietuvos kaimo raida. - Lietuvos Agrarinės Ekonomikos institutas, Vilnius.
14. Planting Seeds for Rural Future. (2004). Rural Policy Perspectives for a Wider Europe. Second European Conference on Rural Development. – Salzburg.
15. Poviliūnas, A. (2003). Kaimo atskirties profiliai. Vilnius: Kronta.
16. Poviliūnas, A., Gegužienė, V., Šiliukaitė, R. (2004). Lietuvos kaimo bendruomenių sąjūdis. Socialinių studijų centras, Vilniaus Universitetas.

17. Kaimo bendruomenių plėtra (2004). Kolektyvinė monografija. – Kaunas: Orsis.

Straipsniai mokslo leidiniuose:

18. Atkočiūnienė V., Raupelienė A. (2006). Kaimiškųjų regionų erdvinės plėtros galimybių tyrimo metodika // Hinterland projekto tarptautinių partnerių pirmasis forumas “Iššūkliai vietovių vystimuisi”. Havelland-Flaeming Regioninio planavimo institutas, Potsdamas, Vokietija. 2006 04 24-25 d.
19. Avižienis A. (2003). Koks galėtų būti mūsų laikų nacionalinės savimonės vaidmuo? Laisvas laikraštis, 2003m. sausio 16 – 30 d., Nr. 2, 15.
20. Čaplikas, J. Rutkauskaitė, J. (2006). Diversification types of agricultural business organizations activity and factors determining them//Research for Rural Development 2006: International Scientific Conference Proceedings. – Jelgava.
21. Dužinskas R. (2006). Žemės ūkio politikos raida. Lietuvos ūkio transformacija 1990 – 2005 metais. Ekonominės ir socialinės politikos studijos. Mokslinių straipsnių rinkinys (II). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, Ekonomikos katedra.
22. Franks, J. R., Mc Gloin, A. (2007). Environmental co-operatives as instruments for delivering across-farm environmental and rural policy objectives: Lessons for the UK // Journal of Rural Studies 23.
23. Grigas, R. (2000). Nūdienos pasaulio kontūrai ir lietuvių bendruomeniškumo problema. Bendruomeniškumas ir savivalda. – Teminis straipsnių rinkinys, parengtas pagal 1999 m. spalio 14 – 15 d. Druskininkuose vykusio seminaro “Bendruomeniškumas ir savivalda” pranešimus ir diskusijas, Kaunas.
24. Jasaitis, J. (2005). Lietuvos kaimiškųjų vietovių ekonominės ir socialinės situacijos pokyčiai. Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. Šiauliai: Šiaulių Universiteto leidykla, p. 31-42.
25. Jasaitis, J. (2006). Kaimo raidos tyrimų kompleksiško problema // Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. – Nr. 1 (6).
26. Jasaitis, J. (2006). Kaimo raidos pokyčių tyrimo integralumo problema. Lietuvos ūkio transformacija 1990-2005m. Ekonominės ir socialinės politikos studijos. Vilnius, 2006m. p. 218, 222.
27. Jasaitis, J. (2006). Lietuva šių dienų pasaulyje: politika, ūkis, visuomenė. Šiauliai.
28. Jasaitis, J. (2009). Vieningos gyvybinės erdvės kūrimo link. //Žemės ūkis. Verslas, Nr.10

29. Kličius, A. (2001). Kaimo socialinės raidos dešimtmetis: padėtis ir tendencijos. Nepriklausomos Lietuvos žemės ūkio plėtros dešimtmečiai. Lietuvos žemės ūkio universitetas, Lietuvos žemės ūkio ministerija. Akademija, P. 189–192.
30. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 72–3009.
31. Lazarevaitė, L., Raupelienė, A., Perkumienė, D. (2006). Šiuolaikinių kaimo plėtros idėjų pritaikymas Lietuvoje. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. Šiauliai: Šiaulių Universiteto leidykla, p. 117-123.
32. Lazarevaitė, L. (2007). LEADER programos patirtis: ką kaimo vietovėms reiškia globalizacija? Kaunas: LŽŪU: Akademija, p. 61.
33. McAlinden G. (2003). Veiksmingos partnerystės grupės. Baltijos šalių kaimo bendruomenių partnerystės programa kaimo gerovės plėtrai. - Reading: Enterplan.
34. Melnikienė R., Vidickienė D. (2007). Lietuvos kaimo raidos stebėsenos ir vertinimo sistemos kūrimo principai. *Žemės ūkio mokslai*. T. 14. Priedas. p. 2 – 10.
35. Melnikienė R., Vidickienė D. (2008). Lietuviškos kaimiškųjų regionų kaip gyvenamosios vietos patrauklumo vertinimas. *Žemės ūkio mokslai*. T. 15. Nr.1. p. 51 – 59.
36. Meert, H. van Huylenbroeck, G. Vernimmen, T. Bourgeois, M. van Heche, E. (2005). Farm household survival strategies and diversification on marginal farms // *Journal of Rural Studies*. No. 21.
37. Nefas, S. (2006). Funkcionali vietos bendruomenė kaip pilietinės visuomenės pagrindas. *Viešoji politika ir administravimas*, 2006m. Nr. 17, p. 81-88.
38. Paulikas V., Adomonis V. (2003). Vietos savivalda ir sprendimų priėmimas. *Viešoji politika ir administravimas*, 2003, Nr. 4, 66-73.
39. Poviliūnas, A. (2002). Europos Sąjungos kaimo plėtros politikos tapimas // *Žemės ūkio mokslai*, Nr. 4.
40. Poviliūnas, A. (2002). Lietuvos kaimo bendruomenė politinės atskirties akivaizdoje. *Žemės ūkio mokslai*. Nr.4. Lietuvos mokslų akademijos leidykla. Vilnius, p. 78-79, 82.
41. Prunskienė, K. D. (2008). Bendroji žemės ūkio politika ir jos ateitis. Vilnius: LR Žemės ūkio ministerija.
42. Ribašauskienė, E, Tunaitienė, R (2005). Bendruomeninis judėjimas ir partnerystė// Lietuvos kaimo raida. Vilnius: Lietuvos agrarines ekonomikos institutas, p. 92 - 97.
43. Storti D., Henke R., Macri M. C. (2004). The new European rural policy: a comparative analysis across regions in the EU *Žemės ūkio vaidmuo dvidešimt pirmojo amžiaus kaimo*

- politikoje 87 // Seminar of the European Association of Agricultural Economists “Assessing Rural Development Policies of the Cap”, Vienna, 21–24 April 2004.
44. Skarčinskas Č. (2005). Besparnės bendruomenės lyg aklos vištos. Valstiečių laikraštis, 2005-11-26 Nr.94, priedas kaimo bendruomenėms 22(56)], p. 17.
45. Treinys, M., Vinciūnienė, V. ir kt. (2005). Daugiafunkcinio žemės ūkio, įgyvendinant žemės ūkio ir kaimo plėtros politiką, modeliavimas. 2004 metų ataskaita. Akademija: Lietuvos žemės ūkio universitetas.
46. Treinys M., Baležentis A. (1999). Kai kurie teoriniai ir metodologiniai kaimo plėtros strategijos klausimai // Lietuvos kaimo plėtros politika ir mokslo uždaviniai. Vilnius.
47. Treinys, M.(2002). Kaimo veiklos daugiavfunkciškumas ir bendruomenių funkcijos. Žemės ūkio mokslai. Nr. 4 (priedas). Lietuvos mokslų akademijos leidykla. Vilnius, 2002m. p. 66.
48. Treinys, M. (2006). Poindustrinis kaimas: mitas ar realybė. Mano ūkis, 8.
49. Valstybės Žinios (2000). Žemės ūkio ir kaimo plėtros strategija // Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Nr. VIII-1728, 2000-06-13. – Vilnius: LR Seimo leidykla.
50. Valstybės Žinios (2002). Valstybės ilgalaikės raidos strategija // Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Nr. IX-1187, 2002-11-12. – Vilnius: LR Seimo leidykla.
51. Vidickienė, D., Gineitienė, Z. (2002). Lietuvos kaimo lyderių poreikis bendradarbiauti su Europos šalių visuomeninėmis kaimo raidos organizacijomis. Žemės ūkio mokslai. Nr. 4 Lietuvos mokslu akademijos leidykla. Vilnius, 2002m. p. 74-75, 77.
52. Vosyliūtė A. (2002). Kaimo bendruomenė: gyvenamosios bruožai. Rytų Lietuva: visuomenės ir socialinių grupių raiška bei sąveika. (Straipsniu rinkinys). Vilnius, P. 56 – 107.

Internetiniai šaltiniai:

53. Augustaitis, V.(2002). Bendruomenė – madingas žodis. Podiumas. Prieiga per internetą: <http://mes.sakieciai.lt/content/view/261/47/>. Žiūrėta [2009-10-07].
54. Atkočiūnienė V. Šiuolaikinė kaimo integruotos plėtros mokslinė koncepcija (2005). Prieiga per internetą: www.laei.lt/leid_fls/nauj_fl/kkpes_2005/va.pdf. Žiūrėta [2010-03-07].
55. Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Pasiūlymo priimti tarybos reglamentą dėl Europos žemės ūkio kaimo plėtotės fondo (EŽŪKPF) paramos kaimo plėtotei. Prieiga per internetą: www.europa.eu.int/eurex/lex/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005AE0251:LT:HTML. Žiūrėta [2009-11-23].
56. ES naujoje žemės ūkio politikoje. Prieiga per internetą: www.zum.lt. Žiūrėta [2009-11-23].

57. Ilgius, V. (2001) Kaimo bendruomenės centrai ir jų teisinė aplinka. Prieiga per internetą:
58. <http://www.bendruomenes.lt/downloads/static/Kaimo%20bendruomeniu%20centrai%20ir%20j%20teisine%20aplinka.pdf>. Žiūrėta [2009-12-07].
59. Jasaitis, J. Ar bendruomenės nušvies Lietuvą? Prieiga per internetą: <http://www.smf.su.lt/documents//Studiju%20medziaga/J.%20Jasaitis.doc>. Žiūrėta [2010-01-07].
60. Johnson, T. G. (2001). Focusing on Differences: A New Approach for Rural Policy // The Main Street Economist, July. – http://www.kansascityfed.org/ruralcenter/mainstreet/MSE_0701.pdf. Žiūrėta [2009-11-03].
61. Kostov, P., Lingard, J. (2001). Integrated rural development – do we need a new approach? // 73rd Seminar of the European Association of Agricultural Economists, Ancona. – <http://www.econ.univpm.it/eaee/papers/KOSTOV.pdf>. Žiūrėta [2009-08-08].
62. Kraybill D., Kilkenny m. Economic Rationales For and against Place-Based Policies. aaea-Rss annual meeting, montreal, 2003, July 27–30. <http://cenet.aers.psu.edu/pubs/kraybillandkilkennypaper.pdf>. Žiūrėta [2009-12-29].
63. Lietuvos kaimo plėtros politika ir vykdyti projektai iki LEADER+. // <http://www.leaderplus.lt/index.php?id=328> Žiūrėta [2009-11-09].
64. Lietuvos respublikos žemės fondas. Žemės apskaita. Prieiga per internetą: http://www.nzt.lt/assets/files/ZemesFondas_20070101.pdf. Žiūrėta [2009-10-07].
65. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.(2002). Kaimo bendruomenių kūrimas ir stiprinimas. Vilnius. Prieiga per internetą: http://www.bendruomenes.lt/downloads/static/kaimo_bendruomeniu_kurimas_ir_stiprinimas.pdf. Žiūrėta [2009-11-17].
66. Lisabonos strategija: daugiau ir geresnių darbų konkurencingesnėje Europoje (2000). – <http://www.europarl.europa.eu/highlights/lt/1001.html> Žiūrėta [2009-10-03].
67. Maskoliūnienė, D. (2004). Bendruomenės – visų problemų sprendėjos. Mūsų dienos, p.3. Lietuvos kaimo bendruomenių sąjunga. // <http://www.lkbs.lt/index.php?1856906939> Žiūrėta [2009-12-14].
68. Mueller, K. J., Slifkin, R. T., Shambaugh-Miller, M. D., Randolph, R. K. (2004). Definition of Rural in the Context of MMA Access Standards for Prescription Drug Plans. – RUPRI Center for Rural Health Policy Analysis, North Carolina Rural Health Research and Policy Analysis Center. <http://www.unmc.edu/ruprihealth/Pubs/p2004-7.pdf>. Žiūrėta [2009-09-21].

67. Markauskas, R. (2006). Pilietinės visuomenės ugdymas, bendradarbiaujant su valdžios, švietimo ir verslo institucijomis. NVO veiklos skatinimas. Prieiga per internetą: www.nisc.lt. Žiūrėta [2010-01-05].
69. Nacionalinė 2007–2013 metų kaimo plėtros strategija. (2006). – http://www.zum.lt/min/filai/1_2006_06_06_SRATEGJOS_PAGRINDIN%C4%96S_NUOST_ATOS.pdf. Žiūrėta [2009-11-23].
68. Pakruojo rajono savivaldybė. Prieiga per internetą: http://regionai.stat.gov.lt/lt/siauliu_apskritis/pakruojo_rajono_savivaldybe.html. Žiūrėta [2010-02-07]. Poviliūnas, A. (2008). Kviečiame burtis kaimo bendruomenių organizatorius. // <http://www.bendruomenes.lt/news.php?id=161647&strid=11791> Žiūrėta [2009-11-17].
69. Ribašauskienė, E., Kairytė, E. (2007). Kaimo bendruomenių ir VVG raida. // <http://www.manoukis.lt/euroukis/index.php?s=37&m=1&t=6> Žiūrėta [2009-11-23].
70. Radzevičius, G. Lietuvos žemės ūkis ir kaimo plėtra, Vilnius LAEI, 2005m. Prieiga per internetą: http://www.laei.lt/leid_fls/leid_fl/zum2004.pdf, Žiūrėta [2009-10-07].
71. Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros kaimo vietovėse strategija ir priemonės. (2004). Lietuvos regioninių tyrimų institutas, Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – <http://www.ukmin.lt/lt/svv/doc/2.pdf>. Žiūrėta [2010-01-07].
72. Seniūnaičiai dings nė neatsiradę? Prieiga per internetą: <file:///J:/seniunaitijos/Seni%C5%ABnai%C4%8Diai%20dings%20n%C4%97%20neatsirad%C4%99%20-%20Lietuva%20-%20Kauno%20diena.htm>. Žiūrėta [2010-03-07].
73. The Future of Rural World. (2007). Prieiga per internetą: <http://europa.eu.int>. Žiūrėta [2009-10-14].
74. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1698/2005 dėl Europos žemės ūkio fondo kaimo plėtrai (EŽUFKP) paramos kaimo plėtrai. 2005 09 20. – http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=50690&p_query=&p_tr2=2. Žiūrėta [2009-10-03].
75. Tarybos sprendimas dėl kaimo plėtros Bendrijos strateginių gairių (2007–2013 m. programavimo laikotarpis). 2006/144/EB: 2006 02 20. – <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006D0144:LT:HTML>. Žiūrėta [2010-01-07].
76. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1257/1999 dėl Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondo (EŽUOGF) paramos kaimo plėtotei ir iš dalies pakeičiantis bei panaikinantis tam tikrus

reglamentus, 1999 m. gegužes 17 d. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/owabin/owarepl/inter/owa/U0126149.pdf>. Žiūrėta [2009-10-07].

77. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1259/1999, nustatantis bendrąsias tiesiogines paramos programų taisykles pagal bendrąją žemės ūkio politiką, 1999 m. gegužes 17 d. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/owabin/owarepl/inter/owa/U0126149.pdf>. Žiūrėta [2009-10-07].
78. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1782/2003, iš dalies pakeičiantis Reglamentą (EB) Nr. 1257/1999 dėl Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondo (EŽUOGF) paramos kaimo plėtotei, 2003 m. rugsejo 29 d. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/owabin/owarepl/inter/owa/U0126149.pdf>. Žiūrėta [2009-10-07].
79. Tarybos sprendimas dėl Bendrijos strateginių gairių kaimo plėtrai (2007 – 2013 m. programavimo laikotarpis) 2006. Prieiga per internetą: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0304:FIN:LT:PDF>. Žiūrėta [2009-10-07].

PRIEDAI

Papildomos lentelės

1 lentelė

Pagrindiniai kaimo plėtros tikslai

Tikslas	Apibūdinimas
<i>Gyvybingas kaimas nėra tik kaimiškosios visuomenės rūpestis, bet ir visos visuomenės interesas</i>	Investavimas į kaimo ekonomikos augimą pagyvintų ir padidintų kaimiškųjų vietovių patrauklumą, prisidėtų prie jų darnaus augimo ir sukurtų naujas užimtumo galimybes. Gyvybingas kaimas yra būtina sąlyga ūkių veiklai.
<i>Kaimiškųjų vietovių įvairovės išsaugojimas ir skatinimas paramos daugiafunkcinei žemdirbystei</i>	Aplinkosaugos stiprinimas pasitarnaus, kad būtų išlaikytas ir išryškintas natūralus kraštovaizdis bei kultūrinio paveldo įvairovė.
<i>Ūkinio sektoriaus konkurencingumas</i>	Visose Sąjungos narėse darni ekonomikos plėtra agrariniame sektoriuje turi vis labiau remtis veiklos įvairinimu, naujovių diegimu ir kokybės gerinimu, kuris ypač reikalingas vartotojams.
<i>Plėtros politikos taikymas visose ES kaimo vietovėse</i>	Išsiplėtusių kaimo bendruomenių stiprinimas skatina darnią kaimo vietovių plėtrą, kurios siekia visi jos dalyviai. Būtinai efektyvus vietinių ir regioninių poreikių patenkinimas, nuolatinis visų kaimo gyventojų grupių dialogas, nuolatinis šių programų veikimo stebėjimas ir vertinimas.
<i>Atsakomybės suteikimas partnerystės programoms</i>	Partnerystės dalyviai privalo turėti didesnes galimybes mokytis vienas iš kito per jų ryšius ir pasikeitimą gerąja patirtimi.
<i>ES kaimo politikos supaprastinimas</i>	Politikos diegimas turi būti pagrįstas vieninga programavimo, finansavimo ir kontrolės sistema, atitinkančia kaimo plėtros poreikius

2 lentelė

Kaimo erdvinės funkcijos

Funkcija	Apibūdinimas
<i>Žemės ūkio</i>	Privačiojo tipo atviros erdvės, apimančios žemės, miškų ūkio bei kitą neurbanizuotą žemę funkcionalumo užtikrinimas. Ūkininkiškos savimonės stiprinimas pereinant prie daugiafunkcinio žemės ūkio, t. y. užsiimant nauja veikla – amatais, kaimo turizmu ir kt.
<i>Aplinkosaugos</i>	Apimančios gamtinius žemės ūkio bei urbanizuotus landšafto elementus – landšafto formų, senųjų gyvenviečių ir pastatų išsaugojimas, pritaikymas naudoti, planuojant atitinkamą veiklą.
<i>Sanglaudos</i>	Pagrindiniai šios funkcijos indikatoriai yra komunikacija ir socialinis kapitalas. Komunikacija padeda gyventojams tapti piliečiais, socialiniai tinklai ir santykiai svarbūs bendruomenių plėtrai.
<i>Rekreacinė</i>	Viešojo tipo atviros erdvės išsaugojimas ir poilsio joje skatinimas.
<i>Gyvenamoji</i>	Gyvenamosios, gyventojų ir bendruomenės bendrojo naudojimo erdvės gyvybingumą daugiausia lemia viešųjų ir privačiųjų paslaugų pasiekiamumas ir/ arba prieinamumas.
<i>Kultūrinė ir mokymo</i>	Kaimo vietovėje svarbi mokantis vertinti kaimo aplinką kultūriniu požiūriu.

Neurbanizuotų vietovių šiuolaikinių funkcijų apibūdinimas

Funkcija	Apibūdinimas
1. Rezidentinė funkcija	<p>Rezidentinė funkcija remiasi šiais poindustrinės visuomenės elgsenos pokyčiais:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Formuojasi nauja būsto samprata: iš buto daugiabučiame name į nuosavą sodybą užmiestyje, kas sudaro sąlygas sukurti erdvesnę, patogesnę ir saugesnę aplinką, kurioje atsiveria didesnės galimybės ugdymui, betarpiškam sąlyčiui su gamta; • Privatinės nuosavybės vaidmens atkūrimas sąlygoja būtinybę ugdyti augančiąją kartą privačioje žemės valdoje; • Stiprėja vyresniųjų patirties perėmimo ir kartų dvasinio bendravimo būtinybė; • Kuriasi namų statybos bendrijos, kurių narius vienija profesiniai arba verslo interesai, gyvenimo būdas ir kt.
2. Diversifikuotos daugiasektorinės ekonominės veiklos funkcija	<p>Ūkinės veiklos diversifikaciją daugiausia sąlygoja politiniai ir ekonominiai pokyčiai bei šie globalizacijos procesai:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Poindustrinėje visuomenėje miestai praranda ekonomikos plėtros monopolį. Pereina nuo stambiųjų įmonių prie specializuotų filialų sistemų; • Pažangiausias technologijas naudojančias įmones kuriamos užmiestyje, kuriuose patogus susisiekimas, mažesnis oro užterštumas; • Naujų informacinių technologijų dėka daugėja profesinės veiklos sričių, kuriomis galima užsiimti savo namuose; • Griežtėja gamtos saugos reikalavimai; • Kuriamos naujos sveikatingumo ir sporto zonos, pritaikytos tiek masiniam naudojimui, tiek mažų grupių, šeimų ir individų poreikiams; • Formuojasi naujos pramogų gamtoje rūšys, kuriama joms pritaikyta infrastruktūra; • Užmiestyje rengiamos organizacijų, kolektyvų ir asmeninės šventės. Šiems poreikiams statomi nauji objektai, pritaikomi restauruojamų dvarų kompleksai ir kt.; • Atkuriamas religijų instituto vaidmuo reabilitacijos ir resocializacijos procesuose: populiarėja piligriminis turizmas, organizuojamos jaunimo stovyklavietės ir kt.
3. Pažinimo ir lavinimo funkcija	<p>Pažinimo ir lavinimo funkcijos svarbą neurbanizuotų vietovių kontekste išryškina šie pagrindiniai veiksniai:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Šiuolaikinis žmogus – ypatingai atitrūkęs nuo gamtos: jis nepažįsta augalų ir gyvūnų, nesuvokia gyvosios ir negyvosios gamtos sąveikos, naudodamasis gamtos gėrybėmis nemąsto, kaip jas saugoti ir puoselėti; • Primityvus individų elgesys liudija apie kūrybinių sugebėjimų nykimą, aktyvaus žodyno menkėjimą; • Barbariškas elgesys gamtoje yra tiesiogiai susijęs su žiaurumu individų santykiuose ir rodo mąstymo bei jausmų degradaciją.
4. Etnografinio ir etinio paveldo išsaugojimo funkcija	<p>Pastarųjų dviejų dešimtmečių praktika rodo, kad etnografinio ir etinio paveldo išsaugojimo funkcijos plėtra ženkliai pasitarnauja visuomenės pilietiniam, tautiniam ir kultūriniam ugdymui, kadangi ši funkcija yra realizuojama tokiomis priemonėmis:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pasakojamosios tautosakos, liaudies dainų, vaizdingų posakių ir kitos žodinės kūrybos rinkimas; • Kraštotylinės veiklos plėtojimas, apylinkių istorijos panaudojimas tiek formaliojo, tiek neformalaus ugdymo sistemoje; • Etnografinių amatų ir tradicinių kaimo verslų atkūrimas, etnografinės kūrybos nagrinėjimas neformalioje aplinkoje, organizuojant seminarus, kūrybines stovyklas ir kt.; • Naujų turistinių maršrutų, skirtų etnografijos, istorijos ir literatūros paveldui nagrinėti, kūrimas; • Tautos dorovinio paveldo (bendravimo stiliaus, gyvenimo būdo, papročių, tradicijų) nagrinėjimas, pasitelkiant švietimo, kultūros, religines organizacijas ir vietas

	bendruomenes.
5.Kraštovaizdžio puoselėjimo funkcija	<ul style="list-style-type: none">• Kasdieninę gyvenviečių aplinkos priežiūrą;• Senųjų ir šiuolaikinių aplinkos tvarkymo tradicijų derinimą rengiant gyvenviečių plėtros projektus, tvarkant parkus, įrengiant gėlynus ir kt.;• Visuomeninės elgsenos tobulinimą ir naujų vertybių formavimą, organizuojant sodybų ir gyvenviečių tvarkymo konkursus;• Senųjų dvarų ir dvarviečių, nebenaudojamų, tačiau istorinę vertę turinčių gamybinių pastatų ir jų aplinkos pritaikymą šiuolaikinei paskirčiai;• Gyvosios ir negyvosios gamtos paminklų (unikalių medžių ir kitų augalų, slėnių, saugotinių riedulių ir pan.) priežiūrą.

INTERVIU SU VIETOS BENDRUOMENĖS VADOVU

I. VIETOS BENDRUOMENĖS CHARAKTERISTIKA

1. Bendruomenės pavadinimas
2. Vietovės, kurias apima ši bendruomenė. Narių skaičius
3. Bendruomenės vadovas

II. BENDRUOMENĖS VEIKLOS TURINYS

4. Kas paskatino kurti bendruomenę?
5. Įvardinkite didžiausias problemas, kurios yra jūsų bendruomenės vietovėse.
6. Įvardykite Jūsų bendruomenės pagrindinius tikslus.
7. Bendruomenės planuojamos vykdyti veiklos turinys ir formos
8. Kaip dažnai rengiate bendruomenės narių susirinkimus?
9. Ar turite bendruomenės namus (centrą)?
10. Su kuriomis kitų vietovių vietos bendruomenėmis bendradarbiaujate? Apibūdinkite šio bendradarbiavimo turinį.
11. Ar dalyvaujate šio rajono (regiono) Vietos veiklos grupės (VVG) veikloje? Jei taip, apibūdinkite šią veiklą.
12. Kas konsultuoja jūsų bendruomenę ir padeda organizuoti jos veiklą?
13. Ar priklausote Kaimo bendruomenių sąjungai? Jei taip, kokią paramą iš jos gaunate?
14. Ar dalyvaujate Lietuvos kaimo tinklo veikloje?

III. BENDRUOMENĖS GALIMYBĖS DALYVAUTI PROJEKTINĖJE VEIKLOJE IR GAUTI JAI PARAMĄ

15. Ar yra galimybės jūsų gyvenvietėje steigti naujas įmones? Jeigu taip, įvardinkite jas.
16. Kaip sužinote apie konkursus, skirtus bendruomenių organizacijų veiklos finansavimui?
17. Kokiuose konkursuose jau dalyvavo jūsų bendruomenė?
18. Kurios jūsų bendruomenės paraiškos buvo patenkintos?
19. Apibūdinkite projektus, kuriuos jau įvykdėte ir kuriuos dabar vykdate.
20. Ar planuojate imtis verslo projektų, kurie leistų jūsų bendruomenei gauti lėšų?

IV. BENDRADARBIAVIMAS SU SAVIVALDOS INSTITUCIJOMIS

21. Įvertinkite bendradarbiavimą su seniūnija 5 balų sistemoje (5 – labai gerai, 4 – gerai, 3 – patenkinamai, 2 – nepatenkinamai, 1- jokio bendradarbiavimo nėra)

22. Kaip vertinate valdžios reikalavimą įkurti seniūnaitijas ir paskirti seniūnaičius 5 balų sistemoje?
23. Ar jūsų bendruomenės vietovėse jau įkurtos seniūnaitijos ir paskirti seniūnaičiai? Jei taip, apibūdinkite jų veiklos turinį ir perspektyvas?
24. Ar jūsų bendruomenei jau teko kreiptis į savivaldybės merą dėl jums aktualių problemų sprendimo? Jei taip, apibūdinkite šią patirtį.
25. Ar meras domisi jūsų bendruomenės problemomis ir remia jos veiklą?
26. Ar jums teko kreiptis į savivaldybės administracijos direktorių arba jo pavaduotoją, sprendžiant bendruomenei aktualias problemas? Jei taip, apibūdinkite, kokią paramą gavote?
27. Ar savivaldybė įtraukia jūsų bendruomenės narius, priimdama sprendimus, kurie aktualūs vietos bendruomenėms? Jei taip, apibūdinkite šią patirtį.
28. Kaip dažnai, bendruomenei susitarus su meru, reikalų tvarkymas įstringa žemesniame savivaldybės tarnautojų lygmenyje?
29. Apibūdinkite didžiausias kliūti bendruomenių veiklai.
30. Kokios konkrečios pagalbos vietos bendruomenės pageidautų iš Savivaldybės administracijos specialistų?

PIENINKYSTĖS PROBLEMOS IR PERSPEKTYVOS:

Pakruojo rajono atvejis

Ramūnas Livanas

Šiaulių universitetas

Anotacija

ES bendrosios rinkos atsivėrimas, struktūrinė parama ir rinkos organizavimo priemonės turėjo didžiausią poveikį Lietuvos pieno ūkių struktūriniam pokyčiams bei pieno ir pieno produktų paklausai ir konkurencingumui. Pieno sektorius mūsų valstybėje yra viena iš prioritetinių žemės ūkio šakų. Stambėjant pieno ūkiams ženkliai sumažėjo tokių ūkių, kuriuose buvo laikoma 1 – 6 karvės, o padidėjo tokių, kuriuose laikoma daugiau kaip 30 karvių. Įgyvendinant pieno ūkio paramos priemones padidėjo karvių produktyvumas bei pagerėjo superkamo pieno kokybė. Straipsnyje analizuojama pieno ūkio svarba, struktūrinės paramos ir rinkos organizavimo priemonių įtaka pieno sektoriui. Naujas galimybes šiai veiklai efektyvinti sudaro ūkininkų kooperacija, tiesioginis pieno produktų tiekimas vartotojams, išvengiant tarpininkų ir stambiųjų pieno perdirbimo įmonių diktato, griežtesnė perdirbėjų veiklos kontrolė, spartesni atsiskaitymai su pieno gamintojais. Tačiau išskyla naujos grėsmės, susijusios tiek su galimais perdirbėjų karteliniais susitarimais, tiek su nepakankama ūkininkavimo pažanga bei pieno gamintojų aplaidumu.

Pagrindiniai žodžiai: kaimo plėtra, ES parama, pieno ūkis, pieno kvota, reorganizavimas, modernizavimas.

Įvadas

Kadangi pieno ūkis Lietuvos bendrojoje žemės ūkio produkcijos struktūroje užima trečiąją vietą, tai jį pagrįstai galima laikyti viena iš svarbiausių šalies maisto ir žemės ūkio sistemos dalių. Pagrindiniai pieno produktų tiekėjai yra stambios Lietuvos pieno perdirbimo įmonės, kurios rinkoje stengiasi gauti kuo didesnį pelną. Įmonių kainų ir gamybos apimtys kitimas veikia kitas rinkoje esančias įmones, todėl Lietuvos pieno perdirbimo rinką galima priskirti oligopolinei rinkai.

Pieno ūkio restruktūrizavimas ir modernizavimas yra viena prioritetinių pienininkystės plėtros krypčių. Reikia gana nemažų investicijų, siekiant išlaikyti šios šakos konkurencingumą ES ir kitų šalių rinkose. Šios investicijos skiriamos pieno gamybai efektyvinti, žaliavinio pieno kokybei gerinti, veterinarijos ir higienos bei aplinkosaugos reikalavimams įgyvendinti.

Tyrimo problema. Smulkiuose pieno ūkiuose tebetaikomos ekstensyvos technologijos, naudojama susidėvėjusi technika. Mūsų ir kitų autorių tyrimai liudija apie nepakankamą šių ūkių savininkų kvalifikaciją, senyvą amžių, menką ūkio vadybos išmanymą ir ribotus gebėjimus dirbti rinkos sąlygomis. Stambiuose ūkiuose padėtis geresnė, tačiau ir juose darbo našumas dar toli gražu nėra optimalus. Šie veiksniai labai stabdo modernaus, efektyvaus ir konkurencingo pieno ūkio Lietuvoje kūrimą. Tokias prielaidas patvirtina ir Lietuvos Veterinarijos akademijos Gyvulininkystės instituto mokslo darbuotojų (Inos Skurdenienės ir kt. 2006) tyrimai.

Tyrimo objektas - Pakruojo rajono pieno ūkių veiklos efektyvumas.

Tyrimo tikslas: atlikti pienininkystės sektoriaus analizę Pakruojo rajone, išsiaiškinti jo privalumus ir trūkumus, pateikti pasiūlymus veiklai tobulinti.

Tiksliui pasiekti išskirti tokie **uždaviniai:**

- Išryškinti modernaus pieno ūkio vaidmenį šalies žemės ūkio produkcijos struktūroje, remiantis naujausia mokslinė literatūra.
- Apžvelgti pieno sektoriaus efektyvumą Pakruojo rajone.
- Apibendrinti tyrimų rezultatus, pateikti išvadas ir pasiūlymus.

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros analizė, lyginamoji analizė, statistinė analizė, rezultatų analizė ir interpretavimas.

1. Dabartinė Lietuvos pieno sektoriaus situacija

Žemės ūkis yra viena iš svarbiausių ir seniausių šalies nacionalinio ūkio šakų. Kaip teigė prof. Mečislovas Treinys [14, 213 p.], Lietuva anksčiau nei kitos buvusios Sovietų Sąjungos šalys, pradėjo reformuoti savo žemės ūkį, siekdama sukurti ūkininkavimo sistemą, pagrįstą privačia nuosavybe ir šeimos darbu bei orientuotą į rinką, konkurencingą tarptautinėse rinkose.

Smulkus (tarp jū ir pieno) ūkiai funkcionuoja, turėdami labai ribotus išteklius, todėl jiems būtina valstybės parama, leidžianti integruoti išorinę smulkaus verslo naudą visuomenei, susijusią su užimtumo didinimu ir didinti jo konkurencingumą. Remiantis V. Vitunskiene [15, 95 p.], galima išskirti tokias svarbiausias politikos priemones, būtinas smulkiųjų ūkių konkurencingumui didinti:

- efektyvinti ūkių finansavimą,
- sudaryti lengvatines sąlygas įeiti į tarptautinę rinką,
- užtikrinti priėjimą prie modernios informacinės infrastruktūros,
- sudaryti galimybes smulkioms įmonėms diegti inovacijas,
- tobulinti personalo mokymą.

Anot S. Stoškaus ir kt. [9], pienininkystė Lietuvoje turi geras plėtros galimybes. Tai palanki geografinė padėtis ir klimatas, tinkantis pieno gamybai, seniai susiformavusios pieno gamybos ir perdirbimo tradicijos, kelių tinklas, leidžiantis lengvai transportuoti produkciją, ir pakankamas šio sektoriaus darbuotojų bendrasis ir techninis išprusimas. Pieno ūkių plėtrai didelę įtaką turi makroekonomikos sąlygos, rinkų plėtra, žmoniškųjų išteklių kiekybė bei kokybė, pieno produktų vartojimo augimas.

Lietuvai tapus Europos Sąjungos (ES) nare, pieno sektoriui iškilio nauji reikalavimai, pasikeitė pieno sektoriaus rinka. Nuo 2004 m. gegužės 1 d. Lietuvoje įsigaliojo griežtesni reikalavimai superkamam pienui. Vykdamas ES Bendrosios žemės ūkio politikos (BŽŪP) reformą, pasikeitė pieno sektoriaus rinkos organizavimo priemonės. Jau pirmaisiais jos vykdymo metais parama pieninystei buvo atsieta nuo gamybos, o išmokos siejamos su aplinkosaugos, maisto saugos, gyvūnų gerovės, sveikatos ir darbo saugos standartais [1]. Nuo 2007 metų Lietuvoje be jokių išlygų taikomi ES pieno kokybės reikalavimai.

Pienininkystė Lietuvoje turi ne tik ekonominę, bet ir socialinę reikšmę. Nors paskutiniu metu pieno supirkimo kaina mažėja – aukščiausia pieno kaina, kuri mokama stambiems pieno tiekėjams, 2009 m. saulyje siekė tik 0,67–0,69 Lt/kg ir, pasak pieno gamintojų, ji yra mažesnė už pieno savikainą – pieno ūkiai yra pastovesnis pajamų šaltinis, mažiau priklausantis nuo gamtinių klimatinų sąlygų, todėl ši veikla išlieka perspektyvi [14]. Pienas ūkininkų žemės ūkio produkcijos struktūroje 2007 metais sudarė 19,4 proc. visos produkcijos, o pieno produktų eksportas – 19 proc. viso žemės ūkio ir maisto produktų eksporto. Tačiau, kaip jau minėta, Lietuvoje pieno ūkiai vis dar yra per smulkus ir nenašūs. Daugiausia yra 1–9 karves laikančių pieno gamintojų. Daugiau nei 10 karvių laiko tik 4,8 proc. šalies pieno gamintojų [16].

Norint sistemingai plėtoti ir kontroliuoti pieno ir pieno produktų gamybą bei jų tiekimą į rinką, ES yra įvesta pieno kvotų¹ sistema. Bendroji nacionalinė pieno kvota² – stojimo į Europos Sąjungą sutartyje Lietuvai nustatytas bendrasis pieno pateikimo rinkai kiekis, kurį sudaro pieno pardavimo perdirbti ir tiesiogiai vartoti kvotų suma. Lietuva ES pieno gamybos kvotų sistemą taiko jau kelerius metus. Per šį laikotarpį pasikeitė tiek santykis tarp pardavimo perdirbti ir tiesiogiai vartoti kvotų, tiek Lietuvai nustatyta bendroji nacionalinė kvota. Analizuojant ŽŪIKVC duomenis [16], nuo 2006 m. balandžio 1 d. Lietuvai iš ES specialaus restruktūrizavimo rezervo papildomai skirta 57900 tonų pardavimo perdirbti kvotos. Lietuva pagal pieno kvotos dydį yra 18 vietoje Europos Sąjungoje. Bendra nacionalinė pieno kvota 2006 – 2007 metais padidėjo 3,4 proc. Pardavimo perdirbti pieno kvota padidėjo beveik 66 tūkst. tonų (4,2 proc.), o pardavimo tiesioginiam vartojimui sumažėjo beveik 8 tūkst. tonų (6,3 proc.).

Lietuvai nustatytų pardavimo perdirbti ir pardavimo tiesiogiai vartoti kvotų santykio kitimas matyti 1 lentelėje.

¹ Pieno gamybos kvota susideda iš pardavimo perdirbti kvotos (pienas parduodamas supirkimo įmonėms) ir pardavimo tiesiogiai vartoti kvotos (pienas parduodamas/atiduodamas tiesioginiams vartotojams – giminėms, kaimynams, turguose ir pan.).

² Šis kiekis paskirstomas tarp pieno gamintojų, kurie per kvotos metus gali parduoti supirkėjams arba parduoti (atiduoti) tiesiogiai vartoti jiems nustatytą pieno kiekį, nemokėdami sumos už kvotos viršijimą. Bet koks pieno kiekis, „palikęs“ pieno ūkį, yra kvotuojamas. Kvotos metai – 12 mėnesių laikotarpis nuo balandžio 1 d. iki kitų metų kovo 31 d., per kurį tvarkoma parduodamo, ūkyje suvartojamo bei superkamo pieno ir jo produktų apskaita.

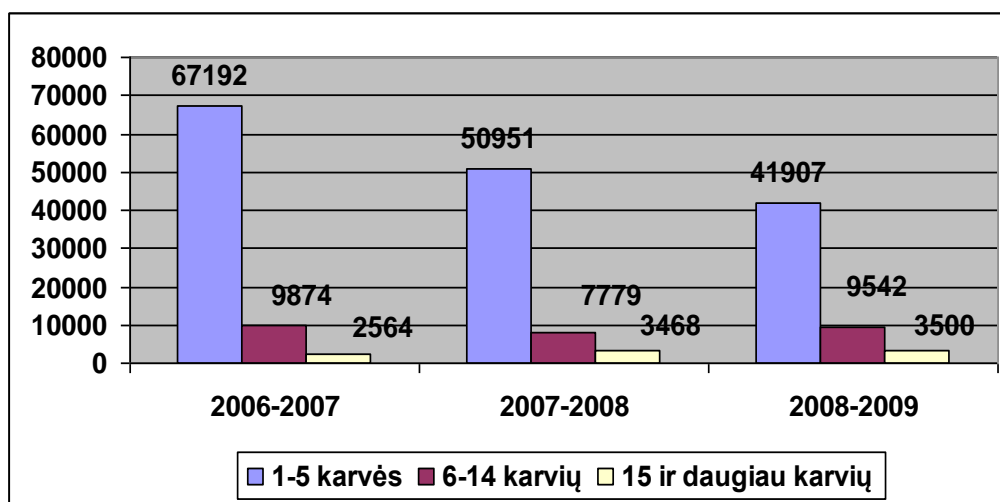
Nacionalinės kvotos kitimo lentelė

<i>Kvotos metai (nuo balandžio 1 d. iki kovo 31 d.)</i>	<i>Bendra nacionalinė kvota (tonomis)</i>	<i>Nacionalinė pardavimo perdirbti kvota (tonomis)</i>	<i>Nacionalinė pardavimo tiesiogiai vartoti kvota (tonomis)</i>
2004–2005	1 646 939	1 279 788	367 150
2005–2006	1 646 939	1 520 288	126 650
2006–2007	1 704 839	1 586 146	118 693
2007–2008	1 704 839	1 631 990,068	72 848,932
2008–2009	1 738 935,78	1 674 056,192	64 879,588
2009–2010	1 756 325,138	1 691 445,550*	64 879,588*

* Nurodyti kiekiai gali keistis Europos Komisijai patvirtinus Lietuvos deklaruotus kvotos rūšies keitimus.
Šaltinis: ŽŪIKVC

Pirminės žemės ūkio produkcijos gamybos našumas ir konkurencingumas labai priklauso nuo ūkio dydžio ir ūkininkavimo struktūros. Nors pastaraisiais metais prasidėjo ūkių stambinimo procesas, į rinką orientuoti ūkiai vis dar kuriami lėtai ir sudaro tik nežymią dalį visoje ūkių struktūroje. Siekiant įgyvendinti Lisabonos strategijoje išskeltus tikslus ir stiprinti Lietuvos žemės ūkio konkurencingumą, būtina investuoti į naujų technologijų, įrangos bei inovacinių metodų diegimą. Taip būtų sukuriama didesnė pridėtinė vertė ir aukštesnės kokybės produkcija [2, 28 p.]

Gamintojų, pardavusių pieną supirkėjams pasiskirstymas per 2004-2009 metus pagal laikomas melžiamas karves pateikiamas 1 paveiksle.

1 pav. Gamintojų pardavusių pieną supirkėjams pasiskirstymas

Šaltinis: ŽŪIKVC

Nors karvių bandos Lietuvoje kasmet vis stambėja, tačiau bendras jų skaičius mažėja. Pavyzdžiui, nuo 2005 m. liepos 1 d. iki 2009 metų pradžios karvių skaičius sumažėjo 57022 arba 12,5 proc. Ryškiausias sumažėjimas buvo pastebėtas nuo 2006 m. pradžios iki 2007 metų vidurio: per šį laikotarpį bendras Lietuvos karvių skaičius sumažėjo net 5,7 proc. Nuo 2005 metų vidutinė karvių banda padidėjo nuo 2,6 iki 3,4 gyvulio arba 30 proc. Pieno sektoriuje ir toliau dominuoja smulkūs, 1-5 karves turintys ūkiai. 2008-2009 metais jie sudarė net 77 proc. visų pieno sektoriaus ūkių skaičiaus. Ūkiai, kuriuose laikoma nuo 6 iki 14 karvių, sudaro 17 proc. Tik 6 proc. sudaro ūkiai, kuriuose laikoma 15 ir daugiau karvių.

Lietuviškas pienas užima tik apie 1,4 proc. Europos Sąjungos rinkos. Tai rodo, kad Lietuvos pieno ūkis dar ryškiai atsilieka nuo Europos Sąjungos šalių senbuvų. Be jau minėtos smulkiųjų ūkių gausos Lietuvoje laikomų karvių produktyvumas mažesnis nei ES net 35 proc. Trečioji, ko gero svarbiausia priežastis, kodėl mūsų šalies pieno gamintojai užima tik tokią mažytę ES rinkos dalį, yra ta, kad pieno kokybė dar atsilieka nuo

gaminamo Vakarų Europoje. Labai svarbu užtikrinti kuo aukštesnę pieno žaliavos kokybę, kad pagamintume aukštos kokybės perdirbtos pieno produktus, konkurencingus Europos maisto produktų rinkose.

Lietuvoje siekiama, kad pieno ūkiuose vyktų tokie struktūriniai pokyčiai:

- stambėtų prekinį pieną gaminantys ūkiai,
- pieno gamybos mastai atitiktų išsiderėtą pieno kvotą,
- pieno produktų gamyba tenkintų didėjančius gyventojų poreikius,
- didėtų pieno produktų, turinčių didesnę pridėtinę vertę, gamyba,
- ūkiai, parduodantys pieną perdirbimo įmonėms, atitiktų ES natūralaus pieno higienos, veterinarijos ir sanitarijos taisykles,

- nemažėtų darbuotojų skaičius pieno sektoriuje [1].

Norint tai pasiekti, reikalinga tiek valstybės, tiek ES struktūrinių fondų parama. Lietuvai įstojus į ES, pradėjo veikti ir kitos pieno rinkos reguliavimo priemonės: intervenciniai sviesto ir lieso pieno miltelių pirkimai, privataus saugojimo subsidijos, eksporto subsidijos, lieso pieno panaudojimo gyvulių pašarams subsidijos, parama sviesto sunaudojimui, parama pieno ir jo produktų vartojimui mokymo įstaigose. Visų šių priemonių tikslas – palaikyti pieno gamintojų pajamas, subalansuojant pieno produktų paklausą ir pasiūlą [1].

2. Ūkių modernizavimo perspektyvos

Stodama į ES, Lietuva prašė 2 mln. 250 tūkst. t nacionalinės pieno gamybos kvotos ir pereinamojo laikotarpio, kad iki 2009 metų galėtų gaminti įvairesnio asortimento geriamąjį pieną, o pieno perdirbimo įmonės, pieno ūkiai ir juose gaminamas pienas 2007 metais atitiktų ES veterinarinius higienos reikalavimus. Per septynis 2004–2005 pieno kvotos metų mėnesius (nuo 2004 m. gegužės 1-osios - įstojimo į ES datos) Lietuvoje buvo išnaudota 69 proc. perdirbti skirto pieno kvotos. Tiek pieno supirkta daugiausia ganykliniu laikotarpiu [2]. Pašarų sąnaudos visose ES šalyse yra panašios. Tačiau Lietuvoje labiausiai skiriasi išlaidos, susijusios su darbo jėgos panaudojimu (darbo apmokėjimas, veterinarinės paslaugos) ir materialiniu techniniu apsirūpinimu (įrangos, technikos, pastatų išlaikymas bei amortizaciniai atskaitymai). Lietuvos pieno ūkiai yra kur kas mažiau modernizuoti, negu senosiose ES-15 valstybėse.

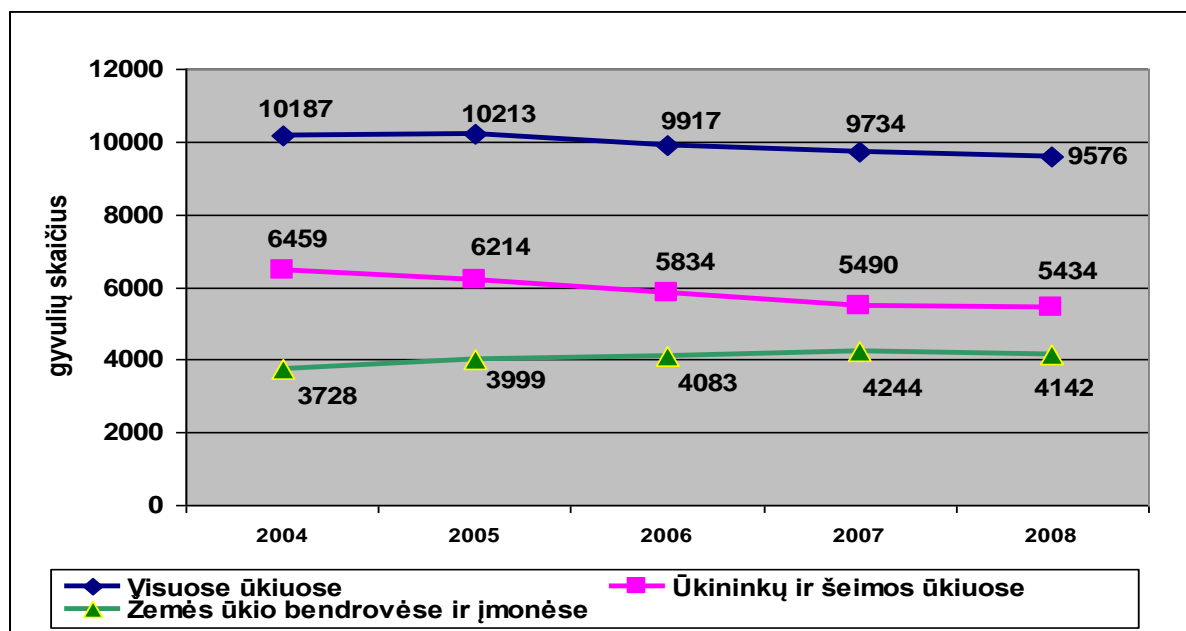
Pieno ūkių modernizavimas ir restruktūrizavimas yra viena prioritetinių pieno ūkio plėtros krypčių. Investicijų reikia pieno gamybos efektyvumui, žalio pieno kokybei gerinti, veterinarijos ir higienos reikalavimams įgyvendinti. Pagrindinės investicijų kryptys yra skirtos šaldymo bei melžimo įrangai, gamybinių pastatų renovacijai ir naujų statybai bei pašarų ruošimo technikai ir mėšlo utilizavimo įrangai įsigyti. Daugiausia investicijų reikia naujiems ūkiams, kuriuose būtina ne tik statyti tvartus, bet ir įsigyti pašarų ruošimo technikos, atnaujinti ganyklas, įrengti mėšlides ir silosines. Pieno ūkiams modernizuoti iš viso reikia apie 880 mln. Lt. [7].

Pieno ūkis Lietuvoje turi ne tik ekonominę, bet ir socialinę reikšmę. 2000 m. pienas sudarė 17 proc. Lietuvos bendrosios žemės ūkio produkcijos vertės, o pieno produktų eksportas – per 30 proc. viso žemės ūkio ir maisto produktų eksporto. Pieno ūkis ir ateityje išliks prioritetine žemės ūkio šaka. Konkurencingas pieno ūkis, orientuotas į vidaus ir užsienio rinką, gamintojams užtikrins darbo vietas ir pajamas, o vartotojams tieks geros kokybės pieno produktus. Pieno produktų eksportas į ES šalis viršija importą 5 kartus. Jis sudaro per 30 proc. viso žemės ūkio ir maisto produktų eksporto į šias šalis. Didžiausią paklausą užsienio rinkose turi sūriai ir lieso pieno milteliai. Jie pasižymi gera kokybe, atitinkančia ES standartus. Kainos daug mažesnės už vidutines kainas ES šalyse: sūrio – daugiau kaip 1,7, lieso pieno miltelių – apie 1,3 karto [3].

Pastaruoju metu didėja vartotojų reikalavimai produktų kokybei. Pirkėjai tikisi atnaujinamo asortimento, naujų gaminių ir mažesnių kainų. Norint gerinti produkcijos kokybę ir ūkininkauti, laikantis griežtų aplinkosaugos reikalavimų, reikės ir didesnių investicijų. Dalis žemės ūkio subjektų dėl nepakankamo kapitalo investicijoms ir apyvartinių lėšų trūkumo turės pasitraukti iš prekinio pieno gamybos rinkos. Valstybė nuo pat reformos pradžios teikė paramą smulkiems ūkiams restruktūrizuoti. Dabar teikiama parama yra labai kryptinga, galinti padėti smulkiesiems gamintojams modernizuoti savo ūkius.

3. Pienininkystė Pakruojo rajone

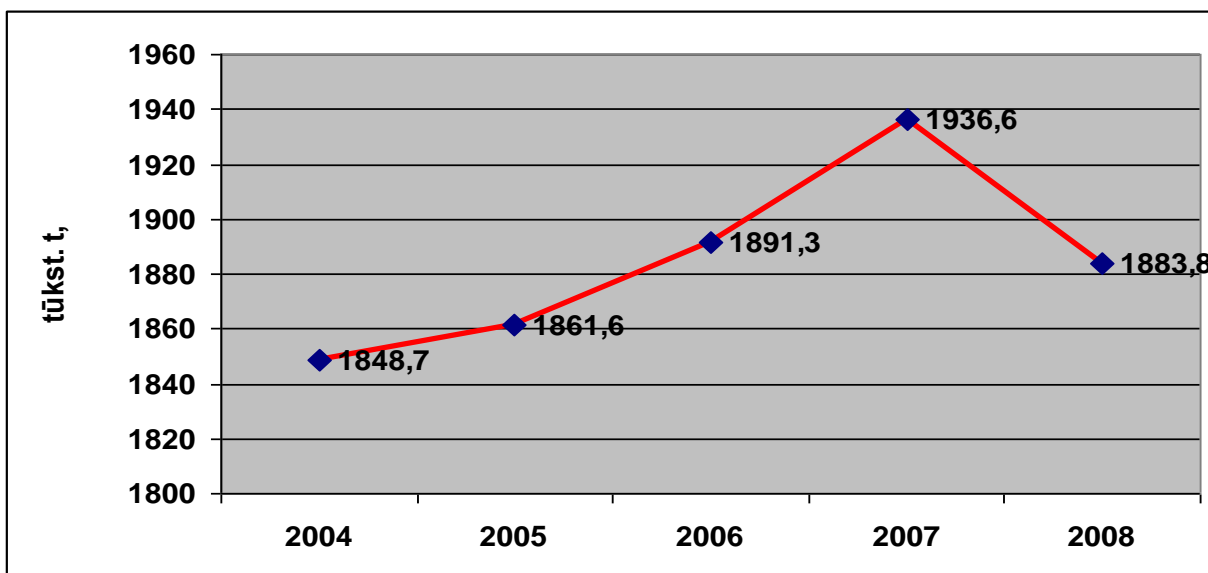
Pirminės žemės ūkio produkcijos gamybos našumas ir konkurencingumas labai priklauso nuo ūkio dydžio ir ūkininkavimo struktūros. Dėl mažesnių pieno kainų kai kurie gamintojai, kurių gamybos išlaidos didelės, gali sumažinti arba nutraukti gamybą. Rinkoje geresnes sąlygas turi tie pieno tiekėjai, kurie gali pastoviai tiekti didelį kiekį aukštos kokybės pieno. Remiantis LR Statistikos departamento skelbiamais duomenimis Pakruojo rajono melžiamų karvių skaičiaus kaita pateikiama 2 paveiksle.

2 pav. Melžiamų karvių skaičius Pakruojo rajone 2004-2008 metais

Šaltinis: ŽŪIKVC, LRV Statistikos departamentas

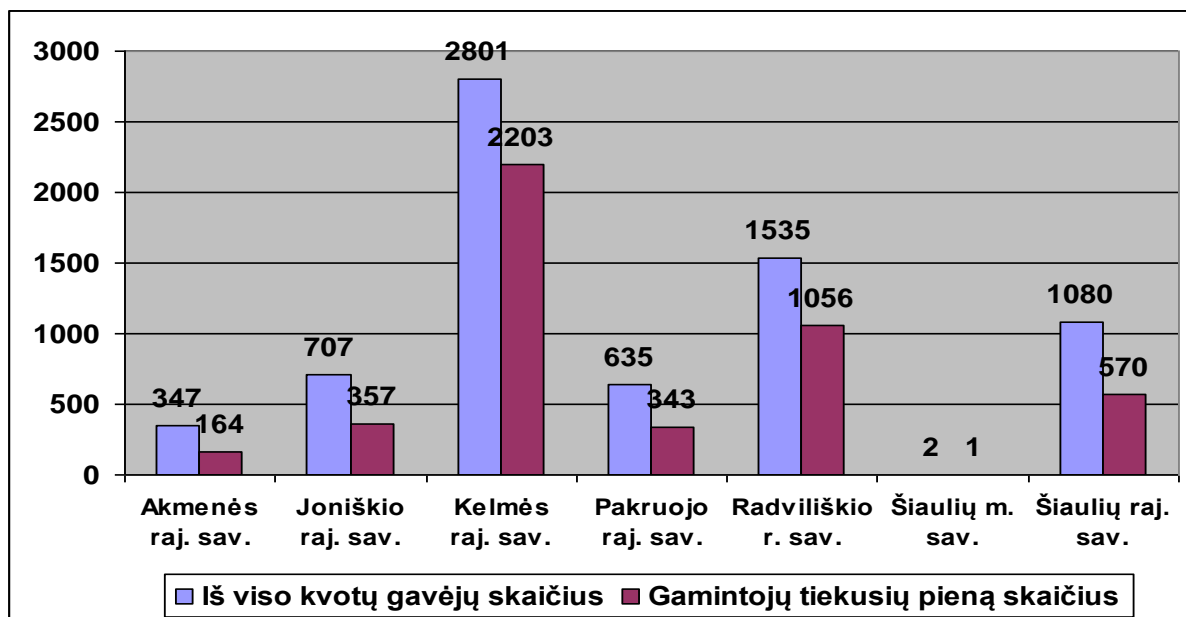
2004 - 2008 metais Pakruojo rajono pieno sektoriuje matome ženklių melžiamų karvių skaičiaus mažėjimą visuose ūkiuose: tiek stambiųjų ūkio subjektų, tiek ir šeimos ūkiuose. Lyginant 2004 ir 2008 metus melžiamų karvių skaičius visuose ūkiuose sumažėjo 6,3 proc., o ūkininkų ir šeimos ūkiuose 18,8 proc. Tik žemės ūkio bendrovėse karvių skaičius padidėjo 10 proc. Viena iš priežasčių, kodėl susidarė tokia situacija, gali būti tai, kad šie ūkiai paramos teikimo laikotarpiu nenumatė didinti deklaruotų melžiamų karvių skaičiaus.

3 pav. Priselžta pieno, tūkst.t. Pakruojo raj. savivaldybėje 2004-2008 metais

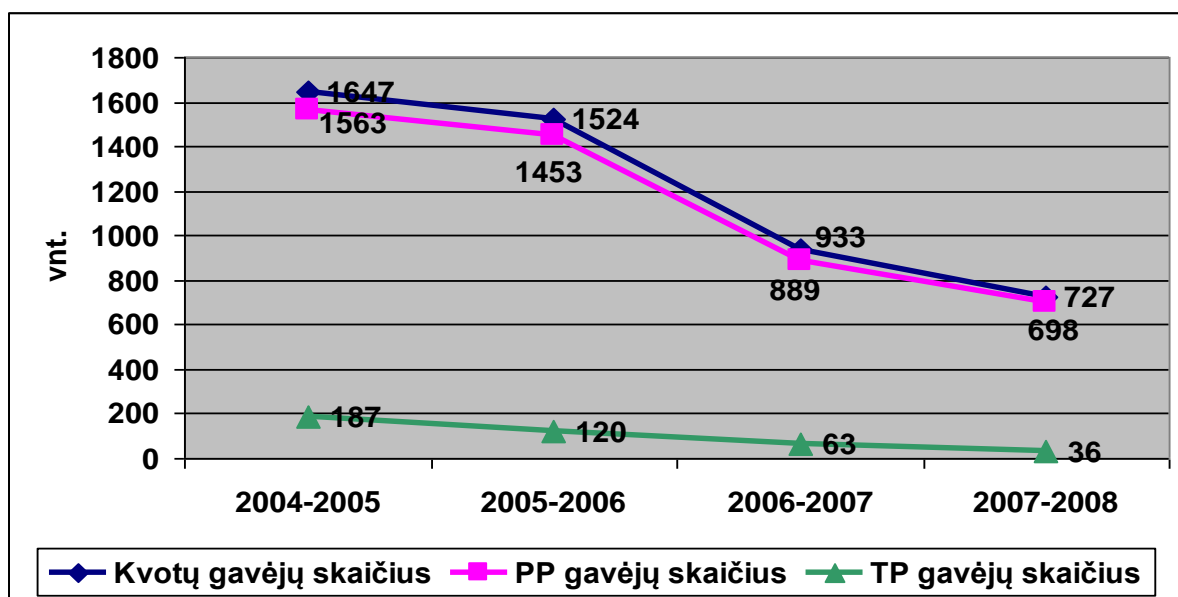
Šaltinis: ŽŪIKVC, LRV Statistikos departamentas

Iš 3 paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad pieno primilžis iš karvės analizuojamu laikotarpiu iki 2007 metų didėja. Tikėtina, kad nemažą įtaką turėjo šių ūkių dalyvavimas KPP priemonėje „Standartų laikymasis/ Pieno direktyva“, padėjusioje didinti pieno kokybę ir pačių ūkininkų konkurencingumą. Iki 2007 metų primelžiamo pieno kiekis nuo 2004 metų padidėjo 4,5 proc., tačiau 2008 metais, lyginant su 2007 metais, sumažėjo 2,8 proc.

4 pav. Pieno gamintojų skaičius ir jų turima kvota 2009-07-01d. Šiaulių apskrityje
Šaltinis: ŽŪIKVC

Kaip rodo statistikos duomenys, pieno gamintojų skaičius Pakruojo rajone yra vienas mažiausių Šiaulių apskrityje. Kituose rajonuose šis skaičius yra didesnis 3 ir daugiau kartų. Pakruojiečių - kvotos gavėjų skaičius taip pat yra vienas mažiausių apskrityje., tačiau jos įvykdymas yra artimas kitoms savivaldybėms – 90,4 proc.

5 pav. Kvotų gavėjų skaičiaus kaita Pakruojo rajone 2004-2008 metais

Šaltinis: ŽŪIKVC

5 paveiksle pateikti duomenys rodo, jog kvotų gavėjų skaičius Pakruojo rajone sparčiai mažėja. Lyginant 2004-2005 ir 2007-2008 metus, šis skaičius sumažėjo daugiau nei perpus, t.y. 56 proc., Perdirbti tiekiamo pieno kvotų gavėjų skaičius per šį laikotarpį sumažėjo 55,3 proc., o tiesioginio pardavimo - net 82,3 proc. Didžiausias šių rodiklių mažėjimas matomas 2006-2007 metais. Pastaraisiais metais intensyviai mažėjantis pieno gamintojų skaičius Pakruojo rajone liudija apie vis dar neracionalią šių ūkio subjektų struktūrą: rajone dominuoja smulkūs, mažo investicinio pajėgumo ūkiai, o konkurencingesni ūkiai dar tik formuojasi.

Pardavimo perdirbti pieno kvota Pakruojo rajone, remiantis ŽŪIKVC duomenimis, 2004 – 2005 metais buvo įvykdyta 90,1 proc., 2005 – 2006 metais – 73,5 proc., 2006 – 2007 metais – 82,8 proc., 2007-2008 metais – 85,72 proc. Pardavimo tiesiogiai vartoti pieno kvota 2004 – 2005 metais įvykdyta 71,8 proc., 2005 – 2006 metais – 66,7 proc. 2006 – 2007 metais – 68,4 proc., 2007-2008 metais – 51,99 proc. Kiekvienais metais gamintojams išdalijama daugiau pardavimo perdirbti kvotos, nors gamintojų, turinčių šią kvotą, skaičius Pakruojo rajone, kaip, beje, ir visoje Lietuvoje, mažėja. Sumažėjo ir gamintojų, turinčių pardavimo tiesiogiai vartoti kvotas. Nors kiekvienais metais parduoto supirkėjams pieno kiekis didėja, tačiau, didėjant ir nacionalinei kvotai, jos įvykdymas nesikeičia ir išlieka apie 80 – 90 proc.

Nors 2004-2007 metai Pakruojo ūkininkams buvo pakankamai sėkmingi, tačiau jie neilgai galėjo džiaugtis gerėjančia situacija, nes nuo 2008 metų vasario pieno supirkimo kainos pradėjo mažėti. Dėl to pieno gamintojai atsidūrė sunkioje padėtyje, nes jų įsigyjamų prekių kainos per metus vidutiniškai išaugo 35 proc. Lietuvoje vidutinė pieno supirkimo kaina yra mažiausia Europos Sąjungoje. Pakruojo rajone, kaip ir visoje Lietuvoje, yra labai neracionalus pieno surinkimo tinklas. Nors neretai tame pačiame kaime veikia net kelių pieninių punktai, tačiau žaliavos surinkimo kaštai yra per daug dideli. Problemą išspręstų kooperatyvų kūrimas ir smulkiųjų vietinių pieno perdirbimo įmonių steigimas.

Siekiant sėkmingai konkuruoti bendroje rinkoje, Pakruojo rajono pieno ūkis turi sustambėti, t.y. priartėti prie išsivysčiusių ES šalių pieno ūkių dydžių. Mūsų tyrimai rodo, kad rajono ūkiai kol kas yra nepajėgūs pasiekti aukštesnį darbo našumą. Naudojantis technologiškai bei morališkai pasenusia technika bei įranga, neįmanoma pasiekti, kad pieno žaliava būtų kokybiška ir išvengti nuostolių. Valstybės ir ES finansinė parama ūkininkams suteikia galimybę įsigyti naują pieno melžimo ir šaldymo įrangą, rekonstruoti karvių fermas, įrengti mėšlides ir srutų kauptuvus, nusipirkti modernias mėšlo ir srutų transportavimo priemones, įgyvendinti šachtinių šulinių apsaugos priemones. Mažėjant pieno gamybai smulkiuose ūkiuose, ji privalo didėti 10 ir daugiau karvių laikančiuose ūkiuose. Pienininkystės ūkių restruktūrizavimo spartą lems jų pasirengimas dalyvauti įvairiose paramos programose bei kitoje kaimo ekonominėje veikloje. Teigiamos įtakos turės ir spartesni kooperacijos tempai.

Skatinant Pakruojo rajono ūkininkus efektyvinti veiklą, reikia sudaryti palankias galimybes kurti nedidelius maisto produktų gamybos cechus pačiuose ūkiuose, prekiauti savo gamybos produktais mažose vietinėse parduotuvėse, steigti naujus turgelius, kuriuose būtų prekiaujama tik lietuviškais maisto produktais. Reikia įrengti tinkamas prekybos vietas dabar Lietuvoje gyvuojančiuose turguose, kuriuose iki šiol užpildo perpardavinėtojai, siūlantys importuotas, neretai labai abejotinos kokybės prekes. Norėdami sėkmingai konkuruoti ES rinkoje, Lietuvos žemdirbiai turi didinti pieninių karvių produktyvumą ir tuo pačiu metu mažinti melžiamųjų karvių skaičių. Tai leistų ženkliai sumažinti ūkininkavimo išlaidas.

Pieno ūkiams remti numatyta nemažai tiek bendrųjų, tiek ir specialiųjų priemonių. Pavyzdžiui, „pusiau natūrinių ūkių restruktūrizavimas“ padeda greičiau ir kryptingiau pertvarkyti smulkius pieno ūkius. Tačiau ne visi smulkūs ūkiai gali pasinaudoti šia priemone dėl jiems išskylančių paramos įgyvendinimo ir jos administravimo problemų. Nors dabartiniu metu Lietuvoje sudarytos sąlygos kurtis ir veikti pieno gamintojų kooperatyvams, bet kooperatinis judėjimas plėtojasi gana lėtai. Pieno kooperatyvai Pakruojo rajone galėtų tapti reikšmingu rinkos dalyviu, padedančiu geriau suderinti ūkinius santykius tarp gamintojų ir perdirbėjų bei daryti rimtesnę įtaką pieno supirkimo kainoms. Narystė kooperatyve didintų ūkių pajamas, galima geriau derėtis dėl produkcijos realizavimo kainų. Už pieną kooperatyvų nariams supirkėjai moka daugiau. Todėl būtina skatinti žmonių susidomėjimą kooperacijos nauda ir jos sąlygojama pažanga. Didesnę įtaką pieno gamintojai perdirbimo įmonėms galėtų padaryti, kurdami stambesnius kooperatyvus. Sujungus visus kooperatyvus į vieną darinį, vadinamą antrojo lygio kooperatyvu, galima tikėtis susitarti ne tik dėl geresnės pieno supirkimo kainos su vietos perdirbimo įmonėmis, bet ir ieškoti realizavimo galimybių užsienio rinkose.

Lietuvos pieno ūkis turi tikrai neblogas perspektyvas. Gerėjanti pieno kokybė, stambėjantys ūkiai, stipri perdirbamoji pramonė kuria geras prielaidas konkuruoti tiek ES, tiek ir kitose pasaulinėse rinkose. Pieno ūkių pajamų prognozė taip pat yra optimistinė. Mažieji pieno ūkiai turi apsispręsti: atsisakyti neefektyvios gamybos ar pasinaudoti siūlomomis paramos priemonėmis, kooperuotis ir gamybą stambinti.

Išvados

1. Lietuvos pieno ūkių struktūra yra neracionali: vienam ūkiui tenka vidutiniškai 2 karvės. Tik 0,6 proc. visų ūkių laiko 10 ir daugiau karvių. Smulkiesiems ūkiams būdinga: žema darbo kultūra, mažas gamybos našumas, menkos investavimo galimybės ir dideli pieno surinkimo kaštai. Norėdamas sėkmingai konkuruoti bendrojoje rinkoje Lietuvos pieno ūkis turi priartėti prie ES šalių pieno ūkių dydžio.

2. Pienininkystės ūkių spartesnę restruktūrizavimą bei jo efektyvumą lemia jų pasirengimas dalyvauti įvairiose paramos programose bei kitose kaimo ekonominėse veiklose.

3. Ypatinę reikšmę turi pieno ūkių kooperacijos tempai. Kurdami antrojo lygio kooperatyvus, pieno gamintojai išvengtų perdirbėjų diktato, galėtų plėsti tiesioginius pardavimus, apsieidami be tarpininkų, ir ieškoti naujų rinkų.

4. Vietinių pieninių bei pieno produktų gamybos cechų kūrimas ūkiuose leistų efektyviau panaudoti turimą darbo jėgą, kelti darbuotojų kvalifikaciją ir gauti papildomas pajamas. Pagerėtų Lietuvos vartotojų aprūpinimas šviežiais ir ekologiškais pieno produktais.

Literatūra:

1. ES Bendrosios žemės ūkio politikos reformos poveikis Lietuvos pieno sektoriui vidutinėje perspektyvoje (iki 2008 metų). Prieiga per internetą: http://www.euro.lt/documents/poveikio_tyrimai/2004/BZUP_reforma_santrauka_lt.pdf. [žiūrėta 2009-08-10].
2. Gargasas A., Ketvirytė D., Kriščiukaitienė I., Radzevičius G., Ramanauskas J., J. Ramauskienė, R. Rakštys. *Verslo subjektų ekonominis gyvybingumas // Kaimo verslų vadyba: teorija, studija, praktika: mokslinė praktinė konferencija. – Akademija: LŽŪU Leidybos centras. – P. 28-29.*
3. Gapšys A., Mikelionytė D. (2008). Kodėl brango pieno produktai?// *Mano ūkis*, 2008, 3.
4. Pienininkystė. (2009). Vilnius. [žiūrėta 2009-07-18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.zum.lt/lt/zemes-ukio-ministerija/zemes-ir-maisto-ukis--zuvininkyste/zemes-ukis/gyvulininkyste/pienininkyste>
5. Gyvulių skaičius Pakruojo rajono savivaldybėje (2008). ŠTSV. Pakruojis
6. Gyvulių skaičius Pakruojo rajono savivaldybėje (2006). ŠTSV. Pakruojis
7. Gyvulininkystės produktų gamyba. LR. Statistikos departamentas. . [žiūrėta 2009-07-16]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=6721>.
8. Siekiama supaprastinti paramos skyrimo tvarką. 2009. Vilnius. [žiūrėta 2009-07-16]. Prieiga per internetą: <http://www.zum.lt/lt/naujienos/pranesimaispaudai/6744/>
9. Skurdenienė, I.; Ribikauskas, V.; Vaičionis, G. (2006). Kaimo plėtros priemonės „Standartų laikymasis“ įtaka pieno ūkių vystymuisi Lietuvoje. *Žemės ūkio mokslai*, nr.1, p. 92-99.
10. Stoškus S., Glinskiene R. (2003). Muitų liberalizavimo įtaka Lietuvos pieno pramonės šakos pokyčiams. - *Inžinerinė ekonomika*, Nr.1 (32).
11. Šiaulių apskritis. LR. Statistikos departamentas. (2006). ŠTSV. Šiauliai.
12. Šiaulių apskritis. LR. Statistikos departamentas. (2007). ŠTSV. Šiauliai.
13. Šiaulių apskritis. LR. Statistikos departamentas. (2008). ŠTSV. Šiauliai.
14. Šiaulių apskritis. LR. Statistikos departamentas. (2009). ŠTSV. Šiauliai.
15. Treinys, M. (2000). Žemės ūkio sistema ir jos transformavimas. *Akademija. Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2007.* Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. (2008). p. 213.
16. Vitunskienė V., Serva E. (2005). Atskleistas santykinis pranašumas Lietuvos pieno sektoriuje. Lietuvos žemės ūkio universiteto mokslo darbai „Vagos“. Nr. 68 (21), p. 95-105.
17. VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centras. (2008). Žemės ūkio ir maisto produktų rinkos informacinė sistema. Pieno sektoriaus statistinė informacija. [žiūrėta 2009-08-16]. Prieiga per internetą: <http://www.vic.lt/ris/?id=994>.

Ramūnas Livanas

Problems and Perspectives of Dairying: Case Study of Pakruojis District

Summary

The paper deals with the current situation of milk production in Lithuania's countryside and its particularity in Pakruojis district. The main problems of Lithuania's farmers, involved in dairying, are as following: existence of huge number of small, but unproductive farms with approximately 1-2 cows. Low level of labor culture and low productivity, but high expenditure is directly connected with the insufficient competence of our farmers. Lack of professional background also determine their fear and distrust in possibilities of cooperative movement. That is why the number of milk production cooperatives is so low in Lithuania.

The price of raw milk in Lithuania is the lowest among all European Union members because of absence of more strong alliance of our farmers. Only few huge firms of dairying concerns are dictating so low level of raw milk prices. For improving of the farmer's situation they need to organize strong cooperatives, to establish local milk enterprises and stores with fresh ecological production.

Keywords: *rural development, support of EU, milk farm, milk quota, readjustment, modernization.*